# ఆంధ్రసాహిత్య
# పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

| సంపుటము ౨౦. | ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము<br>ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు. | సంచిక ౪. |
|---|---|---|

## కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి.

—కవకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, విజయనగరము—

ఈగ్రంథ మలంకారగ్రంథములలో మిక్కిలి ప్రాచీన మైనది. ప్రామాణిక మైనదియుఁ గూడ నై యున్నది. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో సూత్రరూపము గనున్న దిది యొకటియే యని చెప్పవచ్చును. మొత్తముమీఁద నీగ్రంథమును సూత్రము లని, వృత్తి యని రెండువిధములుగ విభజింపవచ్చును. ఇందలిసూత్రములు వ్యాకరణాది సూత్రములవలె నంత క్లిష్టార్థకములుగ లేవు. వృత్తి కూడ నుదాహరణాదులతో విపులతరముగ వ్రాయఁబడి యున్నది. ఇందు, కావ్యమునకు రీతియే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టియీయుభయరూపము గునీగ్రంథమునకు వామనుఁడుకర్తయనిచాలమంది యభిప్రాయపడుచున్నారు.

ఈ క్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడిన గ్రంథాది శ్లోకమును బరికించి చూడ వామనుఁడు తనసూత్రములకే తాను వృత్తి వ్రాసికొనుచున్నటులఁ దెలియుచున్నది.

శ్లో. ప్రణమ్య పరమంజ్యోతి, ర్వామనేన కవిప్రియా
కావ్యాలంకారసూత్రాణాం, స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే.

మఱి యిఁ దరువాతియలంకారగ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడ సూత్రములయందలి యాశయములను వృత్తియందలి యాశయములను నాయా వాక్యముల నుదాహరించుచు వివరించి వామనునిమతముగాఁ జెప్పుచున్నారు,

దీనినిఁ బట్టిచూడ వామనుఁడే యుభయరూప మగు గ్రంథమునకు కర్త యని తెలియుచున్నది. కాని సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరికించి చూచిన రెండును నేకకర్తృక ములు కావని స్పష్టముగఁ దెలియును.

ఇప్పుడు మన కనేకవిధము లగుసూత్త్రగ్రంథము లుపలభ్యమానము లగుచున్నవి. వానిలో సూత్త్రము లెంత దురవగాహ మైన యర్థము కలవి యై యున్నను సూత్త్రకారునిచే నిర్మింపఁబడిన వృత్తి మొదలగునవి దేనికిని గనఁబ డుటలేదు. అట్టిసూత్త్రగ్రంథములకు సూత్త్రకారుని పాఠమున కలవడిన శిష్యు లచేఁ గాని యితరులచేఁ గాని వృత్త్యాదులు వ్రాయఁబడినట్లు కనఁబడుచు న్నది. ఇట్టితఱి నీసూత్త్రములకు సూత్త్రకారుఁడే వృత్తిని వ్రాసికొనె ననుట యుచితముగ నుండదు.

ఒకవేళ సూత్త్రకారుఁడే తనసూత్త్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొని నను సూత్త్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగు విషయములనే వివరించును. అంతియె కాని సూత్త్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థముచే వివరింపఁడు.

చూడుఁడు ! ఈక్రిందిసూత్త్రములకు వృత్తి యెటులున్నదో !

సూ:—విశిష్టా పదరచనా రీతిః-1-2-7.

వృత్తి:—విశేషవతీ పదానాం రచనా రీతిః.

సూ:—సా త్రిధా-వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీచ. 1-2-9.

వృత్తి:—సాచేయం రీతి స్త్రిధా వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీ చేతి.

సూ:—శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు-2-1-5.

వృత్తి:—శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన విరుద్ధ మసాధు.

ఒక్కొకచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును. సూత్త్రకారుఁడే తనసూత్త్రములకుఁ దాను వృత్తివ్రాసికొనిన నట్లు వివరించు నేమో యూహింపుఁడు.

సూ:—శ్రుతివిరసం కష్టం-2-1-6.

వృత్తి:—శ్రుతివిరసం శ్రోత్రకటు కష్టం—

ఇచ్చట వివరించిన విరసశబ్దమును దిరిగి-

సూ:—విరసవిరామం యతిభ్రష్టం-2-2-8.

వృత్తి:—విరసః శ్రుతికటు ర్విరామో యస్మిం స్తత్ విరసవిరామం యతిభ్రష్టం.
అని యీసూత్రవృత్తిలో వివరించుచున్నాఁడు.

ఇంకను సూత్రకారుఁడే వృత్తి వ్రాసికొనియున్న యెడల వృత్తి లేకపోయినను విశదముగఁ దెలియు నీక్రిందిసూత్రమున కింతవివరణమును వ్రాయు నేమో సహృదయు లూహింతురుగాక !

సూ:—పృథక్పదత్వం మాధుర్యం 3-1-21.

బన్ధస్య పృథక్పదత్వం య త్త న్మాధుర్యం. పృథక్ పదాని యస్య సః పృథక్పదః తస్యభావః పృథక్పదత్వం.

ఇట్టివృత్తిని బరిశీలింప సూత్రకారకృతము కా దని సహృదయులకుఁ దోఁచకమానదు.

మఱియుఁ గొన్నిప్రతులలో "స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే" యను గ్రంథాదిశ్లోకమందు "తేషాం" అని పాఠము గానవచ్చుచున్నది. ఆపాఠమునకుఁగూడఁ గారణ మూహింతము.

వామనుఁడు తానే ప్రసిద్ధములైన యెవరియలంకారసూత్రములకో కవిప్రియ యనువృత్తిని వ్రాయుచున్నటుల "తేషాం" అని ప్రయోగించి సూచించుచున్నాఁడు.

కాని తరువాతి యలంకార గ్రంథకర్తలు వ్యాఖ్యాతలునుఁ గూడఁ దమ గ్రంథములలో నీసూత్రములను వృత్తిని గూడ నుదాహరించుచు సూత్రకారునినామము తెలియకపోవుటచేతను వృత్తికారుఁ డగు వామనునినామ ముండుటచేతను రెంటికి వామనుఁడే కర్త యని యభిప్రాయపడిరి.

ఈగ్రంథము క్రమముగ లేఖకపరంపరలోనికి దిగినతరువాత వ్రాసికొనువారు పైగ్రంథకర్తల యాశయానుసారముగ వామనుఁడే కర్త యనినిశ్చయించుకొని రెంటికి నేకకర్తృకత్వము స్పష్టముగ సూచించునటులు తమప్రతులలో "తేషాం" అనుచోట "స్వేషాం" అని పాఠాంతరమును గల్పించియుందురు. ఇచ్చట శబ్దవినిమయమును జేయుటకు సులభముగఁగూడనున్నది. ఇదియే పాఠాంతరమునకుఁ గారణమై యుండవచ్చును.

పైహేతువులనుబట్టి బాగుగఁ బరిశీలించి చూచినచో వామనుఁడే వృత్తికారుఁ డని సూత్రకారునికన్న భిన్నుఁ డని యు స్పష్టముగఁ దెలియుచు

న్నది. కనుక వృత్తికారుఁ డగు వామనుఁడే సూత్రకారుఁ డనుట యెంతమా త్రము నుచితము గాదు.

తుదియధ్యాయమునందలి వ్రాయఁబడిన శబ్దానుశాసనప్రతిపాదకసూత్రములను బట్టిచూడ సూత్రకారుఁడు గొప్ప వైయాకరణి వలెఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇట్టి యీసూత్రకారుఁ డేనాఁటివాఁడో యెక్కడ జన్మించెనో నామ మేదియో స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినప్రమాణములు కానరావు.

కాని వృత్తికారుఁ డగువామనుఁడు, క్రీస్తుశకము తరువాత 850 ప్రాంతమునకుఁ జెందినవాఁ డని యాధునిక చరిత్రకారులు నిర్ణయించినారు. దీనిని బట్టియు, వృత్తికారుఁడు తాను వృత్తివ్రాయునాఁటికే యీసూత్రములు ప్రసిద్ధముగ వ్యాపించియున్న వని "శేషాః" అని సూచించుటచేతను, వృత్తివ్రాయునాఁటికిఁ బేరుకూడ (సూత్రకారునిది) తెలియకపోవుటచేతను సూత్రకారుఁడు వామనునికంటె నొకశతాబ్దము తప్పక పూర్వుఁడై యుండవలయును. వామనునికి వృత్తివ్రాయునాఁటికి నామమే తెలిసియున్న సూత్రకారుని నేల నిర్దేశింపఁడు? మొత్తముమీఁద సూత్రకారుఁడు 750 ప్రాంతమునకు నవీనుఁడు కాఁ డని తోఁచుచున్నది.

---

# కవిత్వము.

శతావధాని, పిసుపాటి చిదంబరశాస్త్రిగారు, పిఠాపురము.

---

జందెము ప్రశ్నకు వేసికొని విధి విరామములేక వల్లించుటకు వేదమా! కాదు. వ్యాఖ్యానగ్రంథములతోఁ గూడఁ గంఠపాఠము చేసి యందులో నుండు విషయమునే చర్వితచర్వణముగా నుగ్గడించుచు స్వమతికి రాక కొంచెము వెనుకంజవేయువాని నోడించితి నని చంకలు గొట్టుచు నందులోని విషయములు వ్యర్థముగాఁ గంఠపాఠముచేసి ముఖస్థముగా వెల్లడించువానిని గొప్పపండితుఁ డని మెచ్చుకొనుచు విషయాంతరము నెఱుఁగక తమలోఁ దాము సంతసించుటకు వ్యాకరణమా! కాదు. స్వల్పవిషయమును జెప్పవలసి వచ్చినపుడు కొండవీటి చేంతాడువంటి వాక్యము ను ప్రయోగించువాఁడే నేర్పరి యనియును నెవఁడైనను సరసముగా నన్వయించిన శ్లోకమును దాఱుమాఱుచేసి యన్వయము కుదరలే దని వాదించుచు మాటకుఁ దొంబదితొమ్మిది సంబంధములు కల్పించుచు నూఁకదంపువలె నిష్ప్రయోజనము లగు పదములు వేనవేలుగాఁ బ్రస్తరించుటయే పాండిత్య మనుకొని తమకంటె మహాపండితులు లే రని స్వైరసంచారము గావించుటకుఁ దర్కమా! కాదు. వేదములోని కర్మకాండము ననుసరించి ప్రత్యక్షముగా శాస్త్రములచేతను ననుభవముచేతను నుగ్గడింపఁబడెడి దేవతలు లే రనియును జీవితపర్యంతమును గర్మము లాచరించుచుండుటయే పరమార్థ మని యుఁ జాటించుటకు మీమాంసయా! కాదు. ఉపనిషద్వాక్యముల ననుసరించి బ్రహ్మ మొక్కటే సత్యము, ప్రపంచము మిథ్యయని చెప్పినదానినే మార్గాంతరములచేఁ జెప్పుచుండుటకు వేదాంతమా! కాదు. నక్షత్రములు లెక్కపెట్టుటకు జ్యోతిషమా! కాదు. మందులు నూఱుటకు వైద్యమా! కాదు. ఇది కవిత్వము. దీనికిఁ బ్రాక్తనసంస్కారము కారణము-

శ్లో. శక్తిః కవిత్వబీజం హి ప్రాక్తనీ సంస్క్రియా మతా
యయా వినా న ప్రసరే త్కావ్యం శిక్షావతా మపి.

ప్రాక్తన సంస్కారము లేనిచో నెంత పాటుపడినను నితరవిద్యలవలెఁ గవిత్వము రానేరదు. వృక్షమునకు బీజమువలెఁ గవితావతారమునకుఁ బూర్వజన్మసంస్కారమే కారణము. పూర్వజన్మ సంస్కార ప్రబోధము లేకుండఁగనే కొందఱు వ్యుత్పత్తి బలమునఁ గావ్యము రచింపఁ బూనుకొందురు, కాని, వారు చేసెడికావ్యము పిచ్చిమాటవలె హాస్యాస్పదము కాకమానదు.

"వ్యుత్పత్తిగౌరవబలా ద్యది కించి త్కథంచన
ప్రసారితం పరం తచ్చ హాస్య మేవ న సంశయః"

పాండిత్యము సంపాదించి శబ్దములను గ్రంథ మీఁదఁ బడి యెట్లైన యే కొంచెమో కవిత్వము చెప్పవచ్చును. అది హాస్యాస్పదమే కాని రక్తికి రానేరదు. మఱియు,

"కవితా వనితా చైవ స్వయ మే వాగతా వరా
బలా దాకృష్యమాణా చే త్సరసా విరసా భవేత్."

దీనివలనఁ గవితావిర్భావమునకుఁ బ్రాక్తనసంస్కారవిశేషము తప్పఁ బాండిత్య మవసరము లే దని కొందఱు భ్రాంతి పడవచ్చును. అది పొరపాటు. పూర్వజన్మసంస్కార మున్నను వ్యుత్పత్తి లేనిచోఁ గవిత్వము బయలుపడ నేరదు. భూమి త్రవ్వనిచో సలిలము బయలుపడునా! ఆవేగము వలన నించుక బయలుపడినను జలసేచనము లేని యంకురమువలె నది శుష్కింపక తప్పదు. అందువలననే-

"నా కవిత్వ మధర్మాయ మృతయే దండనాయ వా
కుకవిత్వం పున స్సాక్షా న్మృతి మాహు ర్మనీషిణః."

కవిత్వము చెప్పకున్నచో దండనముగాని మరణము గాని పాపము గాని రానేరదు. కాని, చేతఁగాని కవిత్వముమాత్రము కవికి మృత్యుదేవతయే యగుట తప్పదు.

"పరిబర్హవతీం కర్తుం ప్రతిభాం ప్రతిభానవాన్
సాధీయసీంతు వ్యుత్పత్తిం సవిధే సన్నిధాపయేత్."

తగిన వ్యుత్పత్తిని ప్రతిభాసామీప్యమున నుంచినచో వప్పాకు చెలమ త్రవ్వినచో నీరూరినట్లు కవిత్వము ప్రసరించును. అది కవిమాఁదికి నుపయుక్తమగును.

"వ్యుత్పత్తి ర్లోకచారిత్రకావ్యశాస్త్రాద్యవేక్షణామ్
అభ్యాస ఉపదేశేన కావ్యజ్ఞానాంచ సమ్మతా"

లోకజ్ఞానమును, కావ్యజ్ఞానమును, వేదశాస్త్రజ్ఞానమును, అభిజ్ఞుల యుపదేశముచేతఁ జేయఁబడు నభ్యాసమును, వ్యుత్పత్తి యనఁబడును. వ్యుత్పత్తి కవిత్వమునకు మిగుల నావశ్యకము. కావున వ్యుత్పత్తి లేని కవిత్వము ప్రకాశమానము కానేరదు. మఱియు—

"చరస్థిరానేకవిధ లోకవృత్తానువర్తినః
కావ్యస్య కారణం లోకజ్ఞానముచ్ఛ్వసితం కవేః"
అజ్ఞాతలోకవృత్తో యః శాస్త్రకావ్యవిదప్యసౌ
బుక్కశృంగ ఇవాశేషైః ఘుష్యతే ముగ్ధనంసది.

కవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము జీవితము. ఎంతపాండిత్యము కలవాఁడైనను లోకజ్ఞానము లేనిచో బుక్కశృంగుఁడు వలెఁ బరిహాసాస్పదుఁ డగును. కావున, ముఖ్యముగాఁ గవిత్వమునకు లోకజ్ఞానము కావలసియున్నది. లోకజ్ఞానము లేనిచోఁ నంధునకుఁ బదార్థములు కనఁబడనియట్లు కవికి విషయము గోచరింపదు. మఱియును శబ్దసిద్ధికొఱకు వ్యాకరణశాస్త్రమును వృత్తసంశయము లేకుండుటకు ఛందశ్శాస్త్రమును ముఖ్యముగాఁ గవి యగువాఁడు పరిశీలింపవలయును. అది యటి యు నన నేల; ఎల్లవిద్యలమర్యాదయును గవి యగువానికిఁ దెలిసి యుండవలయును.

"న స శబ్దో న తద్వాచ్యం న సా విద్యా న సా కలా
జాయతే యన్న కావ్యాంగ మహో భారో మహాన్ కవేః".

కావ్యాంగము గానిశబ్దమును నర్థమును విద్యయు ను గళయు ను లేదు. కావునఁ గవిత్వము చెప్పెడివానికిఁ గలభారము మఱియొకనికి లేదు. దీనింబట్టి కవిత్వ మనునది సర్వజనసాధారణ మని కాని యన్నివిద్యలతో పాటు నిది యు నొకవిద్య యని కాని యన్నివిద్యలను సాధించినట్లు దీనిని సాధింప వచ్చు నని కాని తలంచుట యాపాతరమణీయము. కవిత్వముం గూర్చి మఱియొక వ్యాసము సవిస్తరముగా వ్రాయ నుంటిని గావున దాని స్వరూపము దిక్ప్రదర్శనముగా నిందుఁ జూపఁబడినది.

---

# గ్రంథపరిశోధనము.

— జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు, కడప. —

---

శ్లో॥ నిందతు నందతు వా సన్నసూయు రసనూయు రత్ర కిం తేన
యత్సన్మానసగమనాయై వేదం మమతు పాథేయమ్.

మహాశయులారా! రసికజనశేఖరులారా!

కాలము మానవులమానసముల మార్చివైచును. స్వాతంత్ర్య మాకాలమునకే కలదు. అది భగవత్స్వరూప మగుటంజేసి యనర్గళముగఁ బ్రసరించుచుఁ దాఁ జేయఁదగుకార్యమును జేయుచుండును. అంతియకాక యొకప్పుడది యితరులమూలమునను జేయించును. సర్వస్వాతంత్ర్యము లద్దానికిఁ గలవు కదా. ఒక్కరిని బురికొలిపి గ్రంథమును వ్రాయించును. వేఱొకరిని బ్రోత్సహించి యద్దానిని విమర్శింపఁజేయును. ఈ రెండుశక్తు లొకరికే యుండిననేమిబాధ యనియో యది యట్లు చేయును. దాన లాభమేమో మన మెఱుఁగఁజాలము. కాని యొకఁడు గ్రంథకర్త నని గర్వింపకయుండ వేఱొకరిమూలమున దానిని విమర్శింపఁజేయు ననియు, విమర్శకుఁడు గర్వింపకయుండ గ్రంథమును జేయుశక్తి లేకుండఁజేయు ననియు మన మూహించుట యంత పొరపాటు గాదు. ఇదియే యిందుఁ గలసార మని మాత్రము మనము పలుకరాదు. ఎల్లరను బరిశుద్ధమానసులను జేయుట కాకాల మెంత పాటుపడుచున్నది? ఈకార్యమున దానికిం గలుగునానంద మెంతయో మన మూహింపఁజాలమనుట నిక్కము.

"నానృషిః కురుతే కావ్య"మ్మను ప్రాక్తనసూక్తి కలదు కదా. మనము నిజముగా ఋషులమే యనుకొనుట కవకాశము కవులకుం గలదు. అది పురోవృద్ధికి బాధక మనియే కాఁబోలు విమర్శకులను గాలరూపుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు కల్పించె నని నే నూహించువాఁడను. లేకున్నఁ బరస్పరద్వేషము లేని వారలకు ద్వేషము కల దని యితరు లనుమానింపఁదగు విమర్శనపద్ధతి పుట్టుపడఁ గారణమేమి? అదృశ్యరూపము లగుతంతువు లీయిరువురనడుమ నుండునట్లు పరస్పరకర్మము చేసియుండవలయును. లేనిచో నొక్కరిగ్రంథము నే విమర్శించి యదియేమో పరమార్థ మనుకొని కాలము దానిక్రింద వ్యయింప గారణమేమి? దాన నిట్టిపురుషార్థము కల దని యేస్మృతియు నేపురాణము నేయితి

హీనమును దెలుపదు. వేదముకూడ నీవిషయమున మూకత్వమును బూను నని నాయూహ. వేదమునం దించుకంతయుఁ బ్రవేశము లేనినే నిట్లనుట సాహ స మ్మని తమ రన్నను—

"సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః"

అన్న కాళిదాససూక్తి నా కాధారము. నాయంతఃకరణము శ్రుతిభావ మిట్లే యుండఁగల దని యూహించుచున్నది. కారణము తమరే పరికింపవల యును. అట్టివిమర్శకుఁడు తాఁజేయఁబూను కార్యమున గ్రంథకర్తకు మహో పకార మగు నని భావించుచో నుత్తముఁడే యగును. తనవిమర్శనమును గాంచి గ్రంథకర్త తనదోషముల నెఱింగి వానిని సవరించుకొని నిర్దుష్టముగా గ్రంథ మాచంద్రతారార్కముగా నెగడఁగల దని యానందసాగర నిమగ్నుఁ డయ్యె నేని యట్టి సద్విమర్శకునకుఁ బుణ్యమునకుఁ గొఱంత యేమి? అంతకంటె గ్రం థకర్త కుపకారము చేయఁదగిన దే ముండును? దుర్విమర్శకుఁ డాతఁ డయ్యె నేని దానిం గాంచి గ్రంథకర్త విషాదమునొందిన నాపాప మావిమర్శకు నంటక విడువదు. కావుననే కాఁబోలు—

శ్లో॥ యస్యనాస్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కింకరిష్యతి.
మూర్ఖచిహ్నాని షడితి గర్వో దుర్వచనం ముఖే
విరోధో విషవాదీచ కృత్యాకృత్యం నమన్యతే.
అజ్ఞ స్సుఖమారాధ్య స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః
జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మాపి నరం నరంజయతి.

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము హెచ్చరించెడిని.

విమర్శకుఁడు దోషజ్ఞుఁడు కావలయును గాని దోషైకదృక్కు కారాదు. అట్లైన నాదోషైకదృక్త్వము తనకే హానిని జేయును. ప్రమాదంపడి యది తనకుం గీర్తిని గల్పించు నని యతఁడు భావించు నేని దేవానాంప్రియులలోఁ జేర్పఁ దగినవాఁడే యగును. దోషజ్ఞతను సద్వినియోగము చేసినచో నయ్యది యితరుల కుపకరించుచు నతనికి మహోపకార మొనర్చును. ఎందఱో యట్టివి మర్శనములను జదువుకొని దోషజ్ఞు లగుదురు. కావుననే పండితప్రశంస యొ నరించుచు—

శ్లో॥ రోహణం సూక్తిరత్నానాం వందే బృందం విపశ్చితామ్

యస్మధ్యకలితో నీచః కాకో వృక్షైచ్చ రక్షీయతే.
ప్రాజ్ఞో హి జల్పతాం పుంసాం శ్రుత్వా వాచ శ్శుభాశుభాః
గుణవ ద్వాక్యమాదత్తే హంసః క్షీరమి వాంభసః॥

అని సుభాషితరత్నభాండాగారము వాకొనియెను. పండితలక్షణము లివ్వి యని యెఱుంగవలయును. చదువుకొనినంతమాత్రమునఁ బండితుఁ డనఁ బడఁ డని, పరశ్రేయస్సహనము, గుణగ్రహణపారీణత, దోషవిముఖత్వము నను నివి కలిగిననే పండితుఁ డగు నని సుభాషితతాత్పర్యము. దోషవిముఖత్వమున నితరులకు లాభమే మని యనుగవచ్చును. దోషముల నెఱింగి గ్రంథమున నుండి వానిని దొలఁగింపఁజేసి కవికి మహోపకార మొనర్పఁ బూను పండితేంద్రునిచర్య వేఱు. అట్టి మహనీయుఁడే కవికి మహోపకారి. అంతటియోపిక లేకయున్న నూరకుండినను నొకయుపకారమే. దోషైకదృక్త్వము మాత్రము సర్వాపకారకము. కావున దానిని మానవలయును.

విమర్శకునిదృష్టి దివ్య మనఁదగినది. కవికిం గలయూహలు పరీక్షింపఁ గలదు. కవికి లేనియూహలు కూడ నది యున్నట్లు తెలుపఁగలదు. పాఠకు లెల్ల నిన్నియూహలు కవికిం గలిగియే యీపద్యము నింతహృద్యముగా రచించె నని తలంతురు.

శ్లో॥ స్థితాః క్షణం పక్ష్మసుతాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః
వలీషు తస్యాఃస్ఖలితాః ప్రపేదిరే చిరేణ నాభిం ప్రథమోదబిందవః.

అను కాళిదాసోక్తికి వ్యాఖ్యాతలెన్నియో యర్థవిశేషములను గల్పించిరి. పార్వతి తపోనియతిం గూరుచున్నది. ఇప్పట్టున నామె కూరుచున్నపద్ధతి యోగమార్గము ననుసరించి యున్న దనునది ప్రకృతార్థము. "క్షణం తాడితాధరాః పయోధరోత్సేధనిపాతచూర్ణితాః చిరేణ" అను పదములకూర్పువలన నామె పద్మినీజాతిస్త్రీరత్న మని తెలియవచ్చుచున్న దనుట విశేషార్థము. మఱియు సమాధిలక్షణము తెలియవచ్చుచున్న దనియుఁ దేటపడుచున్న దనియు నొకయర్థము. నిజముగా నిన్నియర్థము లుండవలయు నని కవి వ్రాసెనో లేదో తెలియరాదు. కాని వ్యాఖ్యాతలదృష్టి విశేషార్థములం దడవఁజాలెను. ప్రతిపదమున నిట్టిసారస్యము కల దనియు నీపదములకూర్పువలన నీవిశేషార్థ ముండితీరవలయు ననియు నిర్ణయించుశక్తి గలదయ్యెను. ఇట్టిదృష్టిగల విమర్శకుఁడు కవి కెట్టిమహోపకారము చేయఁజాలునో చెప్ప శక్యమగునా? అటి

విమర్శకునకన్న మేలుకోరినమిత్రుఁడు కవి కెవ్వఁడుండును ? కవికి మేలుగోరి యిట్లు విమర్శించి యది మహోపుణ్యకార్య మని సంతసించు సుకృతి మఱియెవ్వఁ డుండును ? అట్టి యుదారబుద్ధి గలవిమర్శకుని గ్రంథకర్త పితృపాదులనుగా భావింపవలయును. అట్లు భావించు గ్రంథకర్తలు, నిట్టిమహోపకారము చేయఁ బూను విమర్శకులు గావలయును. అట్లుగాక- శ్రీయనగారినాఁబరఁగు చెల్వకు-అనుపద్యమును విమర్శింపఁ బూని తొలుదొలుత శ్రీశబ్దమును జేర్చినందున నిక్కవి దరిద్రుఁ డై పరితపించువాఁ డని తోఁచెడిని. కావున సిరికై కైఁజాఁచుచున్నవాఁ డని యూహింప నగును. గారి నాఁబరఁగు అను వాక్యమును శ్రీశబ్దమున కనుబంధముగాఁ జేర్చుటం బట్టి విశేషించి ధనముఁగోరువాఁ డనియు విశేషార్థ మూహింపఁదగును. అని చేతులు త్రిప్పువిమర్శశేఖరుఁడు కలిగినచో నిఁకఁ గవికిని బాఠకులకును గావలసిన దేమి? ఆదేశమున కేమిటం గొఱంత ? ఇట్టి విమర్శకశేఖరపాషాణములు కలుగుటయే మహాసంపద యని యాదేశపురంధ్రీమణి భావించి మఱియు సంభావించి యానందింపవలయుఁ గాఁబోలు?

కువిమర్శకుఁ డాత్మద్రోహియే యగును; ఎల్లప్పు డాతనిచిత్తము క్రోధాసూయాబాధిత మై పరితపించుచుండును. వానికంటె నాత్మద్రోహి యెవ్వఁడుండును ? అమూల్యమై నిర్మలముగ నుండుమానసము నసూయాపరితాపానలమునఁ గాల్చుట యెట్టిదని ? దానికంటె మించినపాపకార్యమేది ? అరిషడ్వర్గమున మాత్సర్యమే యున్నతస్థానము నాక్రమించినది. దానికి లోఁబడినచో నది కూలఁద్రోయకపోదు. కావుననే విమర్శకుఁ డసూయకు లోఁబడక కను జాగరూకుఁడై సద్విమర్శకుఁ డనిపించుకొన సర్వవిధములఁ బ్రయత్నింపవలయును. తొలుదొలుత విమర్శకుఁడు గ్రంథమున నౌచిత్యము పోషింపఁబడినదా యని పరికింపవలయును. అది లేనిచో నాయది పదములకూ ర్పనిపించుకొనును. పాదాలంకారవస్తువులచే హస్త మలంకరింపఁబూనుచో నది యలంకారము కాదుగదా.

ఉచితస్థానవిన్యాసా దలంకృతి రలంకృతిః
ఔచిత్యా దచ్యుతా నిత్యం భవంత్యేవ గుణాగుణాః॥ అని తెల్పి-
అలంకారా స్త్వలంకారా గుణా ఏవ గుణా స్సదా
ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితమ్॥ అని బోధించి

కావ్యస్యాల మలంకారైః కిం మిథ్యాగణితై ర్గుణైః
యస్యజీవిత మౌచిత్యం విచింత్యాపి నదృశ్యతే॥

అనికూడ హితోపదేశము చేసెను. ఇంతియ గాక ఔచిత్య మన నెట్టి దని ప్రశ్నించుకొని-

ఉచితం ప్రాహు రాచార్యా స్సదృశం కిల యస్య యత్
ఉచితస్య చ యో భావ స్తదౌచిత్యం ప్రచక్షతే॥

అని సమాధానము చెప్పెను. ఇట్టి యౌచిత్యము మనపూర్వసత్కవు లెట్లుపోషించిరో యించుక పరికింతము.

ఉ. చిత్తము పొక్కెడుం బురుషసింహుని గోత్రకులాగ్రగణ్యు స
త్యోత్తమరూపు భూరిగుణు నొప్పెడుమెత్తనిమేనివాని నె
ట్లుత్తలపెట్టిరో పలువు రుగ్రమనస్కులు గూడి యక్కటా
యత్తఱిఁగెల్లఁ దేటపడునట్టులు గా వివరించి చెప్పుమా.

పురుషసింహుని గోత్రకులాగ్రగణ్యుని సత్యోత్తమరూపుని భూరిగుణుని ఒప్పెడుమెత్తనిమేనివాని ననుసీయభిమన్యునిగుఱించిన విశేషణములకుఁ దగిన ట్లుగ్రమనస్కులు కూడి, అక్కటా! ఎట్లుత్తలపెట్టిరో యను పదములు ప్రయోగించి మహాకవి కవిబ్రహ్మ తిక్కయజ్వ యౌచిత్యమును జక్కఁగా బోషించెను. ఉగ్రమనస్కులు కూడి-అనువాక్యమును జక్కఁగా బరిశీలించిన నాకొడుకుల లో నొకఁ డైన ననన్యసహాయుఁ డై యాతనిం బొరిపుచ్చంజాలకపోయెనా! అయ్యో! యనుభావము ధృతరాష్ట్రునకుం గల దనునది ధ్వనిరూపమునఁ దెలియనయ్యెడిని, తొలుదొలుతనే, చిత్తము పొక్కెడిన్ అన్న వాక్యము, ఎంతదారుణకర్మము సాగినది? వినుటకే కష్టముగానున్నదే. అని ధృతరాష్ట్రుఁ డూహించె నన్నయాశయము పైదానికిఁ దోడునీడగా నున్నది. అత్తఱిఁ గెల్లఁ దేట పడునట్టులుగా వివరించి చెప్పుమా యన్నపద్యపాదము ధృతరాష్ట్రునకు నర్జున పుత్త్రునిపైఁ గలప్రీతి దనకొడుకుల పౌరుషమును వినుటకుఁ గలకుతూహలమును వెల్లడిచేయుచున్నది. ఈపద్యమునందు "పలువు రుద్ధతి నొక్కటఁ గూడి యక్కటా" అని నావంటివాఁడు చెప్పినట్లు తిక్కయజ్వ చెప్పియున్న వారికిఁ గవి బ్రహ్మ యనుబిరుదము నూడఁగొట్టఁ బ్రయత్నింపవలసినదే. ఇట్లు పదముల కూర్పు మిక్కిలి యౌచిత్యమును బోషించుచు నుండవలయును.

శ్లో. ఇమాంతు శీలసంపన్నాం ద్రష్టు మర్హతి రాఘవః
  రావణేన ప్రమథితాం ప్రపామివ పిపాసితః॥

అని వాల్మీకి మహాకవి చెప్పెను. ఉత్తమబుద్ధి యు ననితరసాధ్యజ్ఞాన మునుగల హనుమ సీతాదేవింగాంచి యి ట్లూహించినట్లు కవి తెలిపెను. ఇందు శీలసంపన్నామ్-అనుపదమును వదలి వే ఱొండుపదమును "పద్మపత్త్రాక్షీమ్, కామినీరత్నమ్" అనుబోనగు వానిలో దేనిని గాని యునిచి యుండిన నౌచిత్య మెఱుంగనికవియే యనవలసివచ్చును. "ప్రపామివ పిపాసితః రాఘవః ద్రష్టు మర్హతి" అని యుపమానము చెప్పుట మఱెంత మెచ్చఁదగియున్నది. సీతాదేవింజూచ రామునిమనస్సు తత్తరపడుచున్న దని తెలుపుట యెంతయో వర్ణింపఁదగియున్నది. పిపాసితునకుఁ బ్రప కనఁబడినచో నెట్లు పరుగిడఁజూచునో యప్పు డట్టానికంటె నేదియు నెక్కుడుగాఁ దోఁపదో యట్లే సాధువర్తనము గల సీతను రావణుఁడు బాధింప నాబాధల ననుభవించుచుఁ దన్నే నమ్మి యున్న సాధ్విని జూచ రాముఁడు తగినవాఁడు. ఇందుఁ గలభావసౌకుమార్యము మానసమున సర్వదా స్మరింపఁదగినదియే.

"మందంమంద ముపేత్య తత్రసదసో మత్వాంఘుపుత్త్రాంకురాః
క్వేతి ప్రేమపురః ప్రసారితకరః కుర్వన్ దృఢాలింగనమ్॥ చంపూభారత.

ఇందు "మత్వాంఘుపుత్త్రాంకురాః క్వేతి దృఢాలింగనమ్ కుర్వన్" అనుచోఁ గలసూక్ష్మభావము పరిశీలించి యానందింపఁదగినదే. పుత్త్రాంకురాః దృఢాలింగనమ్-అని కవి ప్రయోగించెను. అంకురములవంటి చిఱుత ప్రాయముగల కుమారులను దృఢాలింగనము చేసికొని ధృతరాష్ట్రుఁడు గారవించె ననుచో ధృతరాష్ట్రుని భావ మే మని యనంతకవి యూహించెనో స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టిభావపోషణమే యౌచిత్య మనఁబడును.

తే. ఆయురైశ్వర్యకీర్తుల నపహరించుఁ, బరసతీసంగమము ధర్మపదమునందుఁ
బరఁగువారలుపరిహరింపంగఁగనియు, వినియుఁదెలియ వెయ్యదిదుర్వివేకమగుట.

అని త్రికూటుజ్జ్వ. ఇందుసతీశబ్ద మౌచిత్యపరిపోషణార్థము. పరవధూసంగమ మనియుండునే నిట్టియౌచిత్యమును బోషింప దనవలయును. మహాత్ము లట్టు లేల ప్రయోగింతురు?

చ. జలధివిలోలవీచివిలసత్కలకాంచిసమంచితావనీ
  తలవహనక్షమా బయినదక్షిణహస్తమునం దమన్నమ

ద్గళదురదశ్రువారికణకన్యకరాబ్జముఁ బట్టి నూతిలో
వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్. నన్నయ.

ఇందు దక్షిణహస్తమునకు “అవనీతలపావనక్షమంబు” అనువిశేషణము చేర్పఁబడినది. అవనీశబ్దమునకు “జలధివిలోలవీచివిలసత్పులకాంచి” అను విశేషణములు చెప్పఁబడినవి. కన్యకరాబ్జము, కోమలి, అనుపదములం గలస్వారస్యమిటఁ బరీక్ష్యము. ఈపద్యమున వాగనుశాసనుఁడు చక్కఁగా నౌచిత్యమును బోషించి తనసర్వతోముఖపాండిత్యమును వెల్లడించెను. దేవయానికిఁగాఁ గోమలి యనుశబ్దమును నిలిపి కరాబ్జము అని తదర్థపోషణక్షమముగాఁ బలికెను. శాబాస్! ఔచిత్య మన నెట్టిదో యున్న దున్నట్టు లిమ్మహాకవికిఁ దెలియును. ఇట్టు లెన్నియో గ్రంథములనుండి చూపవచ్చును. ఇట్టిభావములను విమర్శకుఁడు పరికించి కనఁబఱుపవలయును. దోషములం దడవి వానిం దెలియఁజెప్పఁదగు పద్ధతిం దెలుపందగును. గుణదోషముల విమర్శించుటయే విమర్శకలక్షణము. కాని యందు గుణప్రకటనము దోషప్రదర్శనము చేయుమార్గములు వేఱు. ఒక్కవిధముననే రెండును దెలుపుట రసజ్ఞుల సమ్మతము కాదు.

ఇప్పటికాలమున గ్రంథపరిశోధన మెట్లు సాగుచున్న దనువిషయము నించుక తడవుదము. మున్ను మహారాజాస్థానముల నాశ్రయించి పండితులుఁ, గవులుఁ దమశక్తిని గనఁబఱిచి లోకోపకారము చేయువారు. ఇప్పుడు నట్టివారుకలరు. వారివలన విశేషించి లోకోపకారము కలుగుచునే యున్నది. వారికంటె మఱికొందఱు ముద్రణాలయముల నాశ్రయించి స్వశక్తులను నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేయుచున్నవారు. గ్రంథములకు నుపోద్ఘాతములు వెడలుచున్నవి. గ్రంథపఠనమునఁ గుదురు జ్ఞానమునకంటె నుపోద్ఘాతము పఠించుటచే విశేషించి జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనేకరహస్యవిషయము లెల్లరకుఁ గరతలామలకము లగుచున్నవి. ముద్రలుమాటగట్టుచుఁ జిత్రములు మాల్యము విశేషించియున్నను జూడఁదగినట్లున్నవి. బంగరురంగుగల యక్షరములు ముఖముననే కనఁబడుచు రం డోహామరులారా! రండు, రండు, కొనుఁడు, కొనుఁడు, మమ్ముంచుట కొకదర్పణకవాటపేటికం గొనుఁ డని పిలుచుచున్నవి. విషయము నెఱింగి యానందించుటకన్న గ్రంథమును దాని నుంచునద్దపుఁబెట్టెను జూచిచూచి మహానందము నొందుట వాడుక యగుచున్నది. మూలమూలలం బడియున్న ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథములు తరంగములవలె వచ్చుచున్నవి. ఒక్క-

పుస్తకమునే యించుకమార్చి వ్రాయుట యాచారమగుచున్నది. దానిని వ్రాయు
మహాత్ముఁ డిట్టిపాత్రము లేదనులోపమును దీర్పఁబూనియే తా నీమహాకార్య
మునకుం బూనితి నని తొలిపలుకు వ్రాయుటయు నిది చాల మంచికార్యమే
యని ప్రశంసించుటయు స్వభావకర్మము లైనవి. విమర్శకులు కానివా రిక్కాల
మునఁ దఱచుగాఁ గానరాక యున్నవారు. ఇట్టిలక్షణము లెన్నియో కనంబ
డుచుండఁగా నాంధ్రభాష మహావృద్ధి నొందుచున్న దని యుఁ బ్రతిదినము క్రొ
త్తక్రొత్తయలంకారముల నాభాషాజనని యలంకృతాంగి యగుచున్న దనియు
వార్తాపత్రికాదులు కడుంగడుం గొండాడుట తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది నిజ
మే కాఁబోలు నని కల్లెలయుండుండు పవిత్రమానసులు ద్రవ్యము లేకున్న ను
న్న రెండుమాన్యక్షేత్రము లాధిపెట్టి యాగ్రంథములం జెప్పించుకొనుట యుఁ
గనంబడు చున్నది. అవి పత్రికాపహానాలయమునుండి రాఁగానే మాసి
పోవు నేమో యని దానియందమడంగఁ బై నొక గట్టిపత్రము వేసి స్వ
నామ ముద్రాయంత్రమున నొకచో ముద్రించి పదిలపఱచు చుండుట యు
ననుభవమునకే యున్నది. ఇ వన్నియు సాగుచుండఁ గొందఱు ప్రాఁతపు
స్తకములను జదివి రసవంతము లగుపద్యములనుఁ గొన్నింటిని నేర్చుకొని
యున్నవా రీదివ్యగ్రంథములం గాంచినంతనే మురియుచు నొక్కమా టాపాత్ర
ము నిండు, చదివి యిత్తు మని బలిమాలి వారిగాఁ గైకొని యందందుఁ జదివి
పెదవి విఱచి యయ్యో! యిదేటి యచ్చు! ఇ వేలాటి సంస్కరణములు!
ఇన్నితప్పు లేపాత్రమునందును గన మైతిమి కదా యని నిట్టూర్పులు పుచ్చు
వా రుండుట యుఁ గ్రొత్తది కాదు. మఱికొంద ఱివి యు నొకపాఠభేదము
లేమో! వీని కర్థముకూడ నేదో యుండును. మనకుఁ దెలియనంతమాత్ర
మున నాక్షేపింపరాదు. అని యుపోద్ఘాతమును జదువుకొనుచు సందు "మేమె
న్నియో ప్రాఁతప్రతులం బరిశీలించితిమి. పాఠభేదములను గ్రహించితిమి. రస
వంతము లగునాపాఠముల నిందుఁ జేర్చితిమి. నీరసపాఠముల నెల్లఁ గ్రిందఁ
బొందుపఱిచితిమి. పెక్కుతావులఁ దిరిగితిమి. శాసనములం బరిశీలించితిమి. ఒక్క
యింటిలోఁ బ్రాఁతరాగిరేకు కనఁబడినది. అం దీపాఠము వ్రాయఁబడి యుండె
ను. ఇట్టి పాట్లు పడి సంపాదించినపాఠములే యి" వని వ్రాయఁబడి యుండుటం
గాంచి "ధన్యాస్మః" అని పుస్తకము మూయకయుండ నొకచోఁ బదిలపఱచు
వా రుండుట యు మన మెఱుంగుదుము. ఇట్టు లీయాస్థానపండితప్రవరులమూల

మున నెన్నియో యభినవవికారపాఠములు పుస్తకములలో లలి నెలయుచున్నవి. ఇదేమి విపరీత మనువారు లేరు. అట్టలు చూచి యానందింపవలసినదే కాని గ్రంథభాగమును జూచి ప్రమోదింప వలనుపడకున్నది.

"సజ్జపైఁ బఱచిన సాళాతి రేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె" అని ముద్రింపఁబడెను. దాని కొక పెద్ద యుపోద్ఘాతము కూడ వ్రాయఁబడియెను. అందు బహుగ్రంథములఁ బరికించి చక్కనిపాఠముల సేకరించి యిందు దాఁచి పెట్టితి మని యు వ్రాయఁబడియెను. ఈపాఠము లేమి? వీనియర్థ మేమి? అని ప్రశ్నించువారే లేకుండిరి. కొంతకాల మట్లు జరగెను, ఈశ్వరకృపచే నొక పండితోత్తములు మోమోటమి మాని విమర్శింపఁబూని శయ్యాశబ్దమునుండి సెజ్జయనునది కలిగినది, సాళాతి రేకు లనునది యశ్రుతాదృష్టచర మగుపదము. వీనికిది యర్థ మని యేనిఘంటువునందును గానరాదు. సెజ్జకు సజ్జయనుకొనిన భ్రాంతిచేతనే యీసాళాతి రేకులును గల్పింపఁబడినవి. సెజ్జపైఁ బఱచిన చేమంతి రేకులు కలయ నిందీవరదళము లయ్యె, నని యుండవలయును. అని వ్రాయఁగా నపు డేకొందఱో యిన్నువంక దృష్టిసారించి బాగున్నదనఁగల్గిరి. అట్లితోఁచినట్లు పాఠములు కల్పించువారు కలరు.

పరాశరస్మృతి మూఁడుసారు లొకచోటనే ముద్రింపఁబడినది. రెండవ తడవ ముద్రించునపుడు "నష్టేమృతే ప్రవ్రజితే" యనుశ్లోకమునకు మాధవాచార్యులు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు "అయం యుగాంతరవిషయః" అని వ్రాసినదానిని సవరించుచు నెవరో యొకమహాత్ముఁడు, "అయం న యుగాంతర విషయః" అని యొక్క నకారము చేర్చెను. కాని, దానఁ గలుగు ననర్థ మెఱుంగఁజాలఁడయ్యెను. అంతకంటె నావాక్యమునే యెత్తివైచిన బాగుగనుండును. అపని చేయక తనపైత్యముగా నకారమును జేర్చెను. అట్లే యిక్కాలపుఁ బండితప్రవరులు తమయిచ్చవచ్చినఁ బాఠభేదములఁ గల్పించుచుండుట క్రొత్తది కాదు. ఒకప్పుడు గ్రంథమునఁ దప్పే యుండిన దానిని మార్చునధికారమును వహించినను గుండలీకరణమున నవీనపాఠ మని తెలిపి యిది బాగుండు నేమో యని వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును, గాని, స్వేచ్ఛగాఁ బాఠముల మార్పరాదు. తాళపత్త్ర గ్రంథములయందుఁ గొన్నింట మహాభారతమున ద్రోణపర్వమునందుఁ గల "తేఁకువ లేక పుత్త్రెంచిన యప్పాండవశ్రేష్ఠునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అన్న పాఠ మెందుఁ గాని ముద్రింపఁబడినదా నాయెఱింగినయంతవఱకు లేదు.

"తేఁకువ లేక పుత్తెంచిన యుప్పాండవాగ్రజునకుఁ దలవంపు గాఁగ" అనియే
కలదు. నీరసపాఠముల నెన్నింటినో క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ అను సంకే
తములతో ముద్రించువా రీపాఠము నేలకైకొనరో తెలియఁజాలకున్నాఁడను.

"క్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బర్వెం బకులు"

అను నల్లసాని పెద్దన్నగారి పాఠమును దడవక.

"క్రేణుల్ గట్టి నభోంతరాళమునఁ బాతెం బకులు" అనియే ముద్రిం
పఁబడినది. ఒక్కొక్క గ్రంథమును గుఱించి యీవిమర్శము వ్రాయఁబూనిన
స్కాందపురాణ మంత గ్రంథ మగును. స్థాలీపులాకన్యాయమున నిందుఁ గొన్నిం
టిఁ జూపితిని. స్వేచ్ఛగా నేఁ బ్రాఁత ప్రతులం జూచి తోఁచినట్లు వానిని సం
స్కరించుట పాడిగా దనియే నాయీప్రార్థనమునకు ఫలము. మఱి కొన్ని పాఠ
ములం బ్రదర్శింపఁ బూనితిని. ఓపికపై వానిం దిలకించి యెట్టిస్వారస్యముకలదో
విమర్శింపఁబూనుఁ డని తలవొగ్గి వేఁడువాఁడను.

సీ. "వాఁకలఁబడి నీరు వలియఁ బాఱఁగ మిట్టు లొండొండ వెలసి తృణోత్కరముల
తుదలుపచ్చఁదనంబుతోఁ దలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యనఁ గొంకు దేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని పూర్వముద్రణమునఁ గలపాఠము-

"వాఁకల బడినీరు వలియఁ బాఱఁగ మిట్టు లొండొండ బలసి తృణోత్కరంబు
తుదలునిశ్ఛదనంబుతోఁ దలసూపంగఁ దీఁగలొయ్యన కొంకు దేఱికొనలు
మొగమెత్త" అని నూతనముగా ముద్రింపఁబడినది.

"పచ్చఁదనంబుతోఁ" అని పాఠాంతరముగా నైన వ్రాయ లేదు. వాఁగు
లఁబడి- అనుపాఠాంతరము చేర్పఁబడినది, సైపద్యమును బఱిపుఁడు. తెలుఁ
గుపదముల పొంతముఁ గనుఁడు. పచ్చఁదనంబుతో ననుదానిని దీసివైచి
నిశ్ఛదనంబుతో నని ముద్రింపఁబడినది. ఏది యిందు సరసమో యరయుఁడు.
ఒండొండ వెలసి=అనఁగా నొకదానివెంట నొకటిగాఁ గనఁబడి యని యర్థము.
బలసి- అని యేల సవరింపఁబడినదో, తృణోత్కరములతుదలు-అని యుండఁగా
దాని నీడ్చివైచి తృణోత్కరంబు తుద లని చేర్ప నేమి రసమొదవు ననితోఁ
పక యున్నది. ఒయ్యనఁ గొంకు దేఱి=అని యున్నదానిం దొలఁగించి, ఒయ్యన
కొంకు దేఱి=అని ముద్రింపఁబడినది. ఒయ్యన అనునది కళగా సాధింపఁబూని
రాఁబోలు. ఈపద్యమును సమగ్రముగాఁ జదివినఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని సులలి
తాంధ్రపదముల పొందిక తేటపడును. మార్పునఁ గలస్వారస్యము నూహిం

పుఁడు. ప్రాఁతవి రెండుపుస్తకములు గలవు. వానిలో నొక్కఁడు శ్రీ॥ అనంతాచార్యులవారిచేఁ బరిష్కరింపఁబడినది.

క. కల యగును గాక యిట్టిది, గలవే నిక్కములు నీవు కడుఁబిఱికి వెఱం
దలఁపక యున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమని విస్మృతపుందెలుఁగుకలన్.

అని ప్రాచీనము.

క. కల యగునుగాక యిట్టిది, గలవే నిక్కములు నీవుగడువడి నెద్దం
దలఁపక యున్నను గలుగుం, బొలఁతీ యేమని విస్మృతపుందెలుఁగు కలన్.

అని నూత్నముద్రణము.

కడుఁ బిఱికి వెఱం దలఁపక యున్నను-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము, కడువడి నెద్దన్-అన్న పాఠమునఁ గలస్వారస్యము రసికు లూహింతురుగాక.

ఇట్టినూత్నపాఠము లెన్నియేని చేర్పఁబడినవి. ఈయాస్థానపండితులు చేయుసంస్కారములలో మహామహిమము గలది పరుషములకు గసడదవలసంస్కారమే. వాఁ డిట్లు సెప్పెను. వీఁ డిట్లు సేసెను. ద్వంద్వసమాసమునందును- ఎందేఁ బ్రాసస్థానమునందును జేయఁదగు నీసంస్కారము తుడుము మొదలు దేవతార్చనమువఱకు నన్ని యట్లు వలనుపడినతావుల నెల్లఁ జేయఁబడుచున్నది. గదసేతంగాని అని మార్చినదానికిని, గదచేతం గాని యన్నపాఠమునకుం గలభేద మేమియు లేకున్నను మొదటిది శ్రుతికటువుగా నున్నది. ఇట్టిసంస్కరణములు చేయకయుండఁ బ్రార్థించుట యందఱకు ధర్మముగ నున్నది. చక్కని పాఠములఁ ద్రోసిపుచ్చి అవకతవక యున్నట్లు పాఠములం గూర్చుట భాషాభివృద్ధికి లక్షణము కాదు. మహాశయు లాంధ్రపరిషత్తుగఁ గూడి ప్రాచీనప్రబంధములం బరిశీలించి చక్కని పాఠముల నేర్పఱిచి భాషాగౌరవమును గాపాడవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. ఈవిషయమునఁ దెలుపఁదగిన విశేషములనేకము లున్నవి. కాని గ్రంథబాహుళ్యభయ మతిశయించుచున్నది. పండితకవిశ్రేణ్యులయెదుట నింతకంటె విన్నవింపఁజాలను. "అతిసర్వత్ర వర్జయేత్" అని యున్నది కదా. చక్కఁగఁ బర్యాలోచించి పాఠములను సాధుపద్ధతిని సంస్కరింతు రని మిమ్ము వేఁడుచు నీవిషయమును వదలుచున్నాను. ఇందలి లోపముల మన్నింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

# ఆంధ్రశబ్దచింతామణిమూలరూపము.

మహాకవి, కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు—సాలూరు.

---

శ్రీల కాలవాల మగు నాంధ్రదేశమును దద్భాషయుఁ దత్ప్రజాలోకమును నాలోచించుచుండు ముహూర్తమే సుముహూర్త మని తలంచుభాగ్య మేరికేఁ గల్గునే? కల్గుఁగాక పూర్వపుణ్యఫలపరిపాకవిశేష మున్నవారికి. ఆంధ్రు లతిప్రాచీనులు. వారిభాష యత్యంత మధురము. అట్టిమధురాంధ్రభాషకుఁ దగువ్యాకరణశాస్త్రము రచించుటయు సామాన్యసాధ్యముగాదు. అట్టి శాస్త్రము నన్నయభట్టీయ మని యనుకొందుము. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యన్న నదియే. ఈగ్రంథమున కనేకనామములు గలవు. శబ్దశాసనీయము, వాగనుశాసనీయము, నన్నయభట్టీయము, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, ప్రక్రియాకౌముది, అను నామములు గలవు. ఇందుఁ బ్రధానముగ నాంధ్రశబ్దచింతామణి యనుపేరే యందఱు బేర్కొందురు. ప్రథమనామ మాంధ్రశబ్దచింతామణి యనునదియే యని యనవలయు. ఆగ్రంథమునం దున్నగద్యలో నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని యున్నది.

సరస్వత్యాదు లందఱు నట్లే యాంధ్రశబ్దచింతామణి యని వాడిరి. కాని, 'చాముండికావిలాసమున,

"ఆంధ్రవాక్యానుశాసనం బతికయిుల్లఁ, జేసి లోకోపకారార్థసిద్ధిఁ జేసి
ఘనతఁ రాజనరేంద్రుని కరుణఁ బడసి, నట్టివాఁడను నన్నయభట్ట నేను"

అనుపద్యమువలన "ఆంధ్రశబ్దానుశాసన మనియో 'ఆంధ్రవాగనుశాసన మనియో, ఆంధ్రవాక్యానుశాసన మనియో పేరు గల దనియుఁ జెప్పనొప్పును. మిగిలినపేళ్ళన్నియు నితరు లుంచినవే యగును. ఇఁక నాంధ్రశబ్దచింతామణి యని చెప్పుకొనవచ్చును.

—। కర్తృవాదము ।—

సందిగ్ధమైన భారతనన్నయాచార్యకర్తృతవాద మట్లుండఁ జాముండికావిలాసాదికర్తయు నన్నయభట్టని యుంట నీతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యని యనవలయును. చాముండికావిలాసకావ్యమున "బుద్ధి బుగ్ధి" త్యాది పదముల ప్రయోగముం బట్టి యాతఁడు దత్తమండలము (రాయలసీమ) వాఁ డని యనవ

లయును. చాముండికయు రాయలసీమ పందవరికుల కిష్టదేవత యగుటఁ జైత లఁపు సాధారణ మనవచ్చును. ఇతఁడే లక్షణసార మనియు నింద్రవిజయ మనియుఁ గొన్నిపుస్తకముల వ్రాసినట్లు చెప్పుదురు. ఈతఁడే భారతనన్నియ యని సిద్ధాంతింపవలయును. అంతకు సందేహ మవ్యాహతమే యగును.

ఏది యెట్లైనను భారతనన్నియ యాంధ్రశబ్దచింతామణికర్త యనుట దుర్బలవాదము. విపులముగ భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడును. నన్నయ లిద్దఱా! యనియు శంకింపవలసి యుండును.

నన్నియయయా, నన్నయయయా, అన్నయయయా, అనునామచర్చయు నప్రకృతముగాదు. భారతకర్త నన్నియ, అని శాసనములయందును దత్కాలసందర్భముల వాడిననామములయందును, నన్నియ, నన్నె, నన్ని, నన్యదేవ, శబ్దముల వాడుకయందును "నన్నియ" నామము నే నిర్ణయింప నాధారములఁ గాంచుము. నన్ని + అయ్య అనునదియే నన్నయ్య- నన్నయ, లయ్యె నని యనఁదగును. కాని "అన్నయ" కాఁడు. అయినను గొన్నిలక్షణగ్రంథముల అన్నయభట్టని యోజింపఁబడియెను. రంగరాట్ఛందస్సులో "అన్నయభ" ట్టని ప్రయోగింపఁబడెను. కావున అన్నయభట్టే నన్నయభట్టు గా నూహింపఁ బడి యన్నయభట్టకృతము లన్నియు నన్నయభట్టకృతము లని యనుకొనిరేమో ? ఏమనుకొన్న ననుకొందురు గాక. కాని భారతనన్నియభట్టారకకృతము చింతామణి యనుట కాధారములు లేవు. మఱియుఁ జింతామణికి శేషభూత మాథర్వణ మనునది యు విశ్వసనీయము గాదు. ఈయాథర్వణుఁడు ను దీక్షానపూర్వుఁ డనిపిలువఁబడు నతఁడు కాఁ డేమో యనియే సందేహింపవలసి యుండును. స్రుతము, తద్ధర్మము, మున్నగు సంజ్ఞ లాంధ్రవాఙ్మయమున నెందును గానము. పరస్వత్యాదుల యనంతర కాలముననే యీస్రుతాదుల ప్రయోగము గనఁబడుచున్నది. కేతన్న యెఱుఁగఁడు. కావ్యాలంకారచూడామణి యెఱుఁగడు. సులక్షణసారమును నెఱుంగడు. ఆంధ్రభాషార్ణవమును నెఱుంగడు. ఆంధ్రభాషాభూషణాదుల మత మందఱు నెఱింగియున్నవారే. ఇకఁ గావ్యాదుల మతమును బ్రదర్శించుట విశేషజ్ఞానమున కాధార మేమో యని యాయాస్థలముల నిర్దేశింతును. కళాపూర్ణోదయము, ౯వ ఆశ్వా. ౯4,వ పద్యమున 'ఒనరించున్' అను రూపము భవిష్యదర్థవచనం బని యున్నది. "అగు" అనునది వర్తమానార్థకవిశేషణ మనియే పూర్వులు వాడిరి. ఆంధ్రభాషార్ణవ

మున 'ప్రోతు వసంగఁ జెంపొందు ల్పాట్టు.' ఇట్లనేకులు పన్నియనుండి యున్న
టిదనుక 'నాంతం బని ప్రుత ప్రకృతికిని, భవిష్యత్తని తద్ధర్మంబునకును వాడుకొ
నుట యెఱుంగుదురు. వ్యాకరణకర్తలు గాని, కావ్యకర్తలు గాని సంజ్ఞామా
త్రము నెఱుంగని స్థితి యుండునా? ఇది యొకవింత.

అథర్వణకారికల కాంధ్రశబ్దచింతామణి జ్ఞానమును దగ్గారవ మున్నట్లు
ను గానము. చింతామణి ప్రమాణమని లేని శేషభూతత్వము భూతత్వమే
యగును.

మఱియుఁ జింతామణి చెప్పిన వానినే యథర్వణుఁడును జెప్పెను. గతా
ర్థత్వదోష మందుఁ గలదు. కొన్నింటిఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.

అథర్వ—నాపభ్రంశత్వ మేవస్యాత్ నియమాభావతస్తుతత్
చింతా—అనియమా ద్గ్రామ్యం హి యత్త్వపభ్రంశః—

అథ—మానాత్సాన్నిత్యం
చింతా—పరిమితౌ సమస్తానామ్
అథ—సమశ్శబ్ద విసర్గస్యలోపః
చిం—లోపోసమ ఆసికే విసర్గస్య
అథ—పుంప్వాఖ్యా వాదేశా
చిం—మోస్తు విభక్త్యేకవచనకే పుంపూ

ఇత్యాదు లత్యధికములు గలవు. అన్యోన్య శేషశేషిభావ మత్యంతా
భావ మనియే చెప్ప నొప్పగును. ఈసందర్భమున బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝుల చినసీ
తారామస్వామిశాస్త్రిగారు చింతామణిలో నున్నసంధిపరిచ్ఛేదములోని 'ఔప
విభక్తికసంజ్ఞా వర్ణాః టిఁట్యాదయో భవన్తిహ -రులాద్యేర్నామ్నాం స్యుస్తేహి
విభక్తౌ సమాసే చ' అనుసూత్రమునకును, నథర్వణములోని 'విభాషయా
భవంత్యత్ర భవం త్యుపవిభక్తయః, భవంతి కుత్రచి న్నైవ నిదానం తత్ర సర్వ
చః, బహవోఽత్రాంధ్రభాషాయాం, వర్ణా ఔపవిభక్తికాః- ప్రవృత్తి శ్చాప్ర
వృత్తిశ్చ వికల్పశ్చ క్వచిద్భవేత్, తద్వివేకః ప్రయోగైకశరణం స్యాద్ధి శబ్దతః"
అను కారికకును బదరీబాదరాయణ సంబంధమువంటి సంబంధము "హి శబ్ద
తః" అనుటవలనఁ గలదని యనుచున్నారు. కాని, తదన్యోన్య సంబంధ మొప్పను
గానము. 'నిత్యం ప్రశ్లేషతా బిందు స్సమాసే తు ప్రయోగతః, శేషాంచి
ద్వ్యంతశబ్దానాం లుటా స్యాతాం యథోచితం, క్వచి త్త్వాదేశ ఏవస్యాత్ క్వచి

ప్త్యైవప్రయోగతః, క్వచి త్సత్వం యథాయోగ మన్యచ్చ వ్యవహారతః”

మున్నగు నథర్వణకారికలలో నున్న “తు ప్రయోగతః, ఏవప్రయోగతః, చ వ్యవహారతః” వచనములకుఁ జింతామణిలోని వానికిని నేసంబంధము లేదు. రచనాధోరణి గాని చింతామణి వివేచనాధోరణిప్రయుక్త “హి, తు, చా” ది, రచనాక్రమము గాదు. మఱియుఁ గొన్ని ప్రతులలోఁ బై ‘హి’ కారపాఠమును లేదు. (చూడు—మహాకవి- 4 పం) కావున నథర్వణకారికలకు నాంధ్రశబ్దచింతామణికిని నట్టి పూరణాదిసంబంధమును లేదు.

కారిక లనునవి పూర్వగ్రంథమునకు శేషభూతములుగనే రచింపఁబడవలయు నను పక్షము దుర్బలమే. ఉన్నవానినే యనువదించుచుఁ గారికలను రచించుటయుఁ గలదు.

అయినను జింతామణి సంగృహీతము లగు సంజ్ఞలను బ్రక్రియలను నెఱింగినయట్లు స్పష్టలింగముగ నథర్వణకారికలలోఁ బ్రమాణములు లభించుచున్న వనుటలో నందఱును నేకాభిప్రాయులే యగుదురు. ఈయభిప్రాయైక్యము చింతామణికి శేషభూత మాథర్వణ మనుసిద్ధాంతమును నిల్పదు. అథర్వణకారికలను ననువదించుచున్న యాంధ్రశబ్దచింతామణి యుఁ గలదు. అట్లహోబలపతి యు నప్పకవిగృహీత చింతామణిపాఠపాఠ్యముల నాథర్వణమున ను నిర్వహింతు నని యనెను. తచ్ఛ్లోక మరయుఁడు.

శ్లో॥ అప్పార్య పుస్తకారూఢ పాఠభేదా ద్యమస్థితః
మయా సంగృహ్యతే రూపం తద ప్యాధర్వణోక్తితః॥

సూచికగ నేనును దాదృశసంబధమును బ్రదర్శించుచున్నాను.

అథ—సమశ్శబ్దవిసర్గస్య లోప ఓత్వమ పీష్యతే
పరుషావా స్వరూపేణ ప్రథమాంతో పరిస్థితాః
కాకో సంబోధనే చాఽపి హ్యవ్యయే కర్మధారయే
అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణః—

అనుకారికలలో నొక్క “సమశ్శబ్దమునకుఁ జెప్ప ‘రామస్సహాయ, యని యనునప్పుడు కుదురని కారణమున “సమ అదికే విసర్గస్య” అను చింతామణి సూత్రము వివరించుచు ననువదించుచున్నది. అదిశబ్దమువలన నితరములును గ్రహింపఁబడినవి. మఱియు “గతానుగతికో లోకో” యనునది యు సాధింపఁబడును. అట్లే ‘పరుషావా’ అనునది యు ‘ప్రకృతావాత్రా” దిత్యాది సూత్ర

ముచేత సంగ్రహించి 'అత్త్వాదులయందు నిషేధించు నీధోరణి యరయ నర
య నధర్వణమునకుఁ దరువాతిది చింతామణి యని స్ఫురించుచుండును. ఇట్టి
వట్టివెన్ని యేనిఁ గలవు. విస్తరభీతిని విరమింతును. హారిమతము నాధర్వణ
ముగఁ జెప్ప పాటవముండుటను నధర్వణవచనముల నూఁదు నధికపదత్వమును
దొలఁగించి యనేకము లనుక్తవిషయములకు [illegible]ర్వనము సేయుచు నుండు
టను జింతామణి యధర్వణానంతరప్రోక్త మనుటయే సుఖము.

— అధర్వణకారికల కాలము —

శృంగారభూషణుఁడు, శ్రీకవి, హారికవి, శ్రీకంఠుఁడు, విష్ణుకర్త ము
న్నగుకవులు పేర్కొనఁబడియున్న యధర్వణకారికలలో నన్నయ్య, తిక్కన్న,
మున్నగు సుప్రసిద్ధుల నామములు గానరావు. కేతన్న యైన లేఁడు. అతిప్రా
చీనమా? కాదు. ఇఁక నధర్వణహృదయమును గనుఁగొన్నఁ జేలును. అవ
నిక (Psycology of Adharvana's works) నేఁడవకాశము లేదు. అయినను
నీయధర్వణుఁడు కవిత్రయమువారికిఁ దరువాతివాఁ డని విస్పష్టముగఁ గారికల
యాంతరంగికప్రమాణమునఁ జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ లఘుద్వ్యక్షరధాతూనా మించుగ్వాసంధిరిష్యతే
యాంతానాం నవికల్పస్స్యాత్ ఇతి త్రికవిసమ్మతేః—

అను నధర్వణకారిక వలనఁ గవిత్రయము నెఱింగిన యధర్వణుఁ డని
చెప్పవలయును. "ఎడిన్" అనుపది వర్తమానార్థక మని యనుధోరణియుఁ గేత
నాదులత్రోవ నున్నది. కవిభల్లటుల నితఁడును స్మరించెను. ఈసందర్భము లన్ని
యు నాలోచింప నధర్వణుఁడు కవిత్రయానంతరకాలికుఁ డనియుఁ దదనంతర
ప్రోక్త మాంధ్రశబ్దచింతామణియు నని చెప్పక తప్పదు. చింతామణికర్త యధ
ర్వణు నెఱింగియుఁ బేరెత్తకుండుట తప్పే. ఈ రెండు గ్రంథములకును మూల
భూతము లగు నాంధ్రవ్యాకరణ గ్రంథము లేవియో యుండి యుండు నని యు
వానిఁ బాది సంస్కృతీకరించి సమర్థులయి రచించి రనియుఁ జెప్పుట యొప్పు.
ఆగ్రంథము లేవి యన 'ఆంధ్రభాషాభూషణము' అలంకారచూడామణి, లక్షణ
శిరోమణి, మున్నగు గ్రంథము లయియుండును.

ఈయజ్ఞాతకాలముననే ఫక్కికలు లెక్కకు మిక్కిలిగను స్వనామముల
నో పరనామములనో పుట్టెను. కారిక లన్న పేరును సార్థక మగును. చింతా
మణి యన్న పేరును నన్వర్థమగును.

చింతామణి—ఇట్టిపేరు సాధారణముగ నాదిగ్రంథమునకుఁ బుట్టదు. కావుననే కొందఱు లేకున్నను నన్నయభట్టీయాది నామములఁ బిలుచుట యుచిత మనుకొనిరి. కాని యది చింతామణి. ఆదిగ్రంథమున కిట్టిపే రుండుట యసంభవము. ఉదాహరణము నెందును గానము.

భూషణము తరువాతఁ జూడామణియును ననంతరము చింతామణులును బయలువెడలుట క్రమమై యుంటను జింతామణి యన్నింటికిఁ దరువాతిది యనవచ్చును.

పూర్వగ్రంథానువాదముగలదా ?

| చింతామణి. | ఆంధ్రభాషాభూషణాదులు. |
|---|---|
| ఆద్యప్రకృతిః- | తల్లిసంస్కృతంబెయెల్లభాషలకు |
| ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణా ఇత్యాది- | అదులుస్వరములు-ఇత్యాది-<br>స్వరములు నచ్చులు-ఇత్యాది. |
| తజ్జానమూచ ఇత్యాది | తత్సమంబునాఁగ-<br>భువిలోఁదత్సమములు ఇత్యాది. |
| నపదాన్యవ్యయను క్తిజ్త్వాతు<br>మునామనుకృతే స్తివాక్యంతు | వృత్తేణదత్తాయ-ఇత్యాది. |
| దీర్ఘాణాం హ్రస్వః | లలి నేకాక్షరపదములు. |
| డా బవిధాత్రాదేః...... | హాంతధాతయునఁగ...... |
| డుముపులనః ప్రథమా, మహతః<br>అతః,ఉత్, పోర్ణుజ్. | డుములుతలమోచిపదముల...... |

ఇత్యాదిగ నాంధ్రభాషాభూషణము ను గావ్యాలంకారచూడామణిని మున్నగు తెనుఁగువ్యాకరణముల ననువదించుచు నందందుఁ బ్రతిపదించుచు రచింపఁబడినయట్టిందు నాంధ్రశబ్దచింతామణికి మూలభూతము లగు గ్రంథములు పైగ్రంథము లని సూక్ష్మదృష్టి నరయఁ దెలియఁగలదు. ఇందు సప్తమియ నునది యథర్వణానువాదమై వ్యాఖ్యానముగ "సవిధివర్తినా మిందు" అనియుం డవచ్చును. మఱియుఁ జింతామణిలోని సూత్రరచనము ను దత్పూర్వోత్తర సందర్భములు ను నాంధ్రభాషాభూషణాదులయం దున్నట్లే కలదు. అథర్వణ మునను గూడ నట్లే కలదు-ఆంధ్రభూషణము 70, 71, 72, 73, 74 పద్యముల వరుసయుఁ బదితరఘట్టముల వరుసయు నందం దేఛందమునఁ బొందికపడెనో

యట్లు చింతామణి సూత్రానుక్రమణికయు నుంటఁ బై వాదము ను ప్రతిపాదమ
గుచున్నది.

చింతామణి స్వరూప మిట్లున్న దనుటయు సందేహాస్పదముగనే యున్న
ది. పాఠభేదములా పెక్కులు. క్రమభేదమా యత్యంతము. పరిచ్ఛేదములా
భిన్నములు. శ్లోకలక్షణమా పూర్ణసందేహవ్యాపకము. ఆర్యావృత్తములా!
కావందురు. ఎన్నియార్యలు? భిన్నాభిప్రాయమే. ప్రతిపాదితవిషయము సమా
నమా? కాదు. ఇట్లనేకములు సందేహములు నివారింపఁబడవలయును. ఇంత
పనిచేసి యున్నటిదే వ్యాకరణ మన్నను గౌరవహాని రాదు. చింతామణి కర్త
వాగనుశాసనబిరుదమున కర్హుఁడు కాకపోఁడు. అట్టి వాగనుశాసనీయము ను
వ్యాఖ్యానించుట యుఁ దపఃఫలమే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో నున్నయాం
ధ్రలక్షణ గ్రంథములకు దత్తమండలిలో రాయలసీమమున లభించిన లక్షణగ్రం
థముల సరసి సమన్వయపఱచినఁ జింతామణిమూలము సుఖముగ గ్రహింపఁ
గలుగుదుము. ఒక్కరే కాక యేపదుగురేని నుండవలయును. వారును నితరుల
యభిప్రాయముల నాలోచింపవలయును. బ్ర॥ శ్రీ॥ వఝల చినసీతారామ
స్వామిశాస్త్రిగారివంటి సద్విమర్శకులును గూడ బ్ర॥ శ్రీ॥ పారసంది రామ
శాస్త్రిగారిని, మున్నగువారిని స్మరింపక వ్రాయుట ధర్మువుగా దేమో యని యను
కొందును. చింతామణిసూత్రముల గుఱించి నేను ను పత్రికలఁ, బరిషత్ప
త్రికల, సభలలోఁ, బరిషత్తులలో ననేకపర్యాయములు గొన్ని యభిప్రాయములఁ
దెల్పి యుండితిని. వానినిఁ గూడ నగు నని యో కా దని యో తెలుపుచు సమన్వ
య గ్రంథమును రచించుట మంచిది. అముద్రితాంధ్రగ్రంథచింతామణిమయూ
ఖము వారును సమ్మతముగఁ బరిశ్రమము గావించి యాచార్యమున ననేకవి
ధముల భాషాసేవ గావించి యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయమును గొంచెము
విమర్శించియున్నారు. వానినిగూడఁ జూచి యే సమన్వయింపవలయును. ఇందుఁ
గూర్చి నేను ను బ్రయత్నించుచున్నాఁడను. విరమింపక విసువొందక యింకను
దారిద్ర్యము హెచ్చినను బ్రకృతాంధ్రలోకము తోడ్పడకున్నను 'త్యజ కర్మఫ
లమ్- కురు కర్మసఖే' యను సిద్ధాంతమున నున్న నేను వ్రాఁతప్రతి వ్రాసికొని
ప్రకృతికి సమర్పింపక మానను. నారోదన మరణ్యరోదన మనియు ననాగరక
మనియు నాలోచింపక విచక్షణులు సమగ్రముగ నాయభిప్రాయముల సరసి యు
వ్వల నెవ్విధి నన్న మన్ననయే. ఇదే జోహారు.

ఇఁకఁ జింతామణి రచనావిధానము సూత్రపద్ధతి యావృత్తమార్గమా యని వివేకింతము.

ఆర్యాదుల నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణిని వృత్తమయ మనక సూత్ర మయ మనుటకుఁ గారణ మేమి ? అథర్వణకారికల నట్లనాదటే. భూషాభూణ ణాదుల విషయమును సూత్ర మని యనరే. సంప్రదాయసిద్ధముగ నున్న సూత్రము లను వాడుక వ్యర్థముగ నుండదు. చింతామణి సూత్రములుగనే యుండెను. సూత్రగ్రంథ మైనను బ్రారంభమున నొకశ్లోక ముంచుట సన్నియు శ్లోకము లని భావించి యెవ్వఁడేని శ్లోకనిర్వాహము పూనుకొనెనో కాకయు న్నియును సూత్రములుగ నున్నను వాని నార్యాదులకుఁ గూర్చెనో యనిశం కింపవలసివచ్చుటకనేక కారణములు విస్పష్టముగఁ గనుఁగొందుము. కావునఁజిం తామణి సూత్రప్రోత మయ్యె ననుటయే యుచితము.

సూత్రగ్రంథము లారంభింపఁబడురీతి న థాత శబ్దములఁ బ్రారంభింప కున్నను వృద్ధిరాదైజాదులవలె నారంభించి యుండును. అనువృత్తులు నధ్యా హారములు ప్లుతులువిపరిణామములు మున్నగు శాబ్దసంప్రదాయములు, "సాను నాసికోచ్చారణం ఇత్, నుమ్" ప్రభృతి విధానములును, పరిభాషావత్తయు ము న్నగుసందర్భములు ను, "అన్యేన్యవ్యాకరణస్పష్టా, దస్వత్ర గృహ్యతే త్వ విధిః" అనుదానియందలి "అత్ర" పదమున కీవ్యాకరణమునం దని యర్థ మగు చుఁ బూర్వవ్యాకరణములఁ బోలి తనవ్యాకరణమును సూత్రపద్ధతి నుండవ లయు నని యెంచియుండు ననుట కవకాశము కలుగుటను నల్పాక్షరసందిగ్ధ త్వాదిపద్ధతు లాశ్రయించి సంగ్రహపఱుచుచున్నట్లు స్ఫురించుటను, వ్యాఖ్యా నతః ప్రతిపత్తి యగుతమని రచించిన వానిధోరణియుండుటను "సంప్రదాయ వేద్యా" అని యనుట ను నాంధ్రశబ్దచింతామణి, సూత్రగ్రంథ మని యనవ లయును. సరస్వత్యాదులును సూత్రములే యని వాడిరి. నాన్నసూత్రము లని పండితులును సవిమర్శముగ వ్రాసిరి. కావున సూత్రములే.

పాఠభేదములు మున్నగుభేదములును గూడ సూత్రములను బద్యము లలోఁ బెట్టుట వలన సంభవించె నని విజ్ఞ లెఱుంగుదురుగాక. అనమయమున ఫక్కికలును సూత్రములలో రచింపఁబడెను.

"దారార్థే ఉదపి రేఫస్స్యాత్, దారార్థే ఉదపిరః, వాయిరవు ర్వక్ర తమా, వాయ్యవూ వక్రతమా, అయిగవుగాదశాస్తః..................

పదమధ్య వ, ర, ల, ఘానా ముతశ్చ, వలఘాదే రంతరుతశ్చ, పూర్వప్రయోగ సిద్ధానాం, అన్యేషాం చ ప్రయోగమహితానాం, ప్రథమా వైభక్తికవో ల్లుక్, పూర్ణోవా పతిక్రియార్థకేతు, ప్రథమా వైభక్తికమో ర్బింమర్థహా వృతిక్రియార్థే షు" ఈ మొదలగు పాఠభేదము లరయ సమానసూత్రార్థము వచ్చునట్లును బద్యము గుదురునట్లును సూత్రస్థపదముల ను నర్థము ను భావము ను వికృవక వృత్తికర్తలు రచించియుందు రని తోఁచి యుండదా! ఇంకను నిట్టిపుట్టము లనే కములు గలవు. చింతామణి సూత్రగ్రథిత మనియే చెప్పఁదగును.

అట్లే "చతుర్భుజాభిషేకాది గ్రంథకర్త యు, వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాత యు నగు సోమనాథ పండితుఁడు (చూడు-మహాకవి-నెం 8 రు) పన్నయభట్టీయ సూత్రములఁ జేర్చొనియెను. కావున నెట్లాసూత్రము లుండె నని నిర్ణయించు టకు నాధారభూతంబు లగునట్టి పుస్తకంబులఁ జూచి యుపలబ్ధము లగునీ చింతామణిసూత్రములలోని యధికపదములను ద్రోసిపుచ్చి చక్కనిసూత్రరూపము నేర్పఱచేయ వలయును. ఉదాహరణముగ నీక్రిందఁ జూపుచున్నాను.

క. రుడులుఁ ఋడి లంత్యము లై నకా, లులనఁచి తదంత్యములకుఁ బ్లుగు బహులతః

అనుదానిఁ జూడఁ జింతామణిలోని "రోశః" అనుసూత్రము నిస్సందే హముగ ద్రొష్టశాలో నంత మన్యో వని చెప్పవచ్చును గదా? లక్షణశిరోమ ణ్యాదులను జూడఁ బాఠసందేహము తీఱఁగలదు.

మఱియుఁ జింతామణిసూత్రములుఁ బాణినీయసూత్రములయట్లు పరి భాషాసంప్రదాయవేద్యము లయి యున్నవి. అహోబలపతి, ము న్నగుప్రాచీ నులును "బ్రహ్మశ్రీ వఝుల చిన సీతారామశాస్త్రిగారును, ఆకొండి వేంకట శాస్త్రిగారును, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రిగారును బరిభాషావేద్య మని యందురు గదా! తార్కాణముగ సూత్రసమన్వయమునఁ (ఆంధ్రసాహిత్యపరి షత్పత్రిక) జూపియున్నాను. సూ॥ వా యిరపుర్వక్రతమా- అనుసీసూత్ర మ న్వయము గావలయు నన్న నాచెయినచ్చిన పరిభాషావ్యవస్థ నామోదింపకయు న్న నన్వయమే కాదు. అట్టిపరిభాషాపాఠము మందెఱుఁగవలయును. ఆపాఠ ము నీక్రిందఁ జూపుట మూలరూప నిరూపణమునకుఁ గడు నుపకారక మని తలంతును.

—। ఆంధ్రశబ్దచింతామణిపరిభాష ।—

సూ॥ ద్వైవిధ్య మాకృత్యా ద్వేధాచ—

రస్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధ యిత్యాదా చరితార్థః.

సూ॥ యుగాది సంఖ్యాస్తై—2

చజయుగరయుగలయుగ ఇత్యాదా.

సూ॥ నిరుపపద మాద్యం గీర్వాణం—3

ఆద్యః ప్రకృతి రిత్యాదా—

సూ॥ అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యమ్—4

స్పష్టమేవ—

సూ॥ వైధర్మ్యాది రుచ్చారణాదు—5

నాన్యేషాం వైధర్మ్య మిత్యాదా—

సూ॥ విభక్తిసంశయే విన్యాసక్రమః—6

రోశ ఇత్యాదా—

సూ॥ సంకేతితం ప్రకరణజ్ఞాపకమ్—7

స్వదిగ్గశారోవః, ఇత్యాదా—

సూ॥ విధిప్రాప్త్యై సావర్ణ్యమ్—8

కచటతపాః పమసా ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశితయో ర్త్రానామపి—9

పూర్వసూత్రాత్ సావర్ణ్య మిత్యస్యానువృత్తిః

రోశః, పలడా దిషు—

సూ॥ నామదేశినాం—సావర్ణ్యానువృత్తిః—10

డారార్థే ఉదమిరః, ఇత్యాదా—

సూ॥ ఉద్దేశానుదేశా భిన్నవిభక్తికా—11

స్పష్టార్థః—

సూ॥ సిద్ధే శార్వ్యే సిద్ధిస్పృష్టాయ—12

సుగమః—

సూ॥ సస్మకూపే—13

సూ॥ లుగ్లోపానమానా—14

సూ॥ తదప్రవృత్తా వదర్శనం లోపః—15

సూ॥ లుప్తేన లుప్తం హిలక్షణమ్—16

ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణ మిత్యాదివ్యావృత్తి:

సూ॥ శబ్దాది రాకృతిగణః—17

సూ॥ సబిందూచ్చారణం శిత్ —18

సూ॥ పంచమీపూర్వికా ప్రథమా షష్ఠీ—19

సూ॥ సమస్తబిందుః పూర్ణస్స్యాత్—20

సూ॥ కుత్రచిదేవ వ్యస్తస్య—21

సూ॥ సంశ్లేషోద్రుతస్య నిరిగ్నాత్వం—22

ఇత్యాది పరిభాషాకల్పనమువలన నర్థవంతము లగుసూత్రముల నన్నయభట్టు వ్రాసె నని యనవచ్చును. కాని యావ్యావృత్తముల రచించి యుండఁడేమో యని సందేహింపఁదగు నాధారము లనేకములు గలవు. ఆసూత్రస్వరూపమున నున్నయాంధ్రశబ్దచింతామణి నేను సిద్ధముచేసి యుంటిని. ఆంధ్రపండితులును నాంధ్రులును దోడ్పడి ప్రకటింపఁదలంచిన నల్పటీకాసమేతముగఁ బంపుదును. ఉత్తరప్రత్యుత్తరము లీక్రిందిచిరునామకై వ్రాయుదురుగాక.

మహాకవి కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రి,

ఆర్షవిద్యాలయము,

పాలూరు- B. N Ry.

Vizagapatam (Dist.)

---

# దండివామనుల మతము.

— సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. —
(Research Student, Hindu University, Benares)

---

భరతుని నాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రసంగవశమున నిర్దేశింపఁబడిన యలంకారాదిక మగు కావ్యసామగ్రికిఁ దక్కినయాలంకారికులు తలకొకరీతిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగిరి. అందలంకారములకు భామహుఁడు ప్రాముఖ్యము నొసంగెను. ఉద్భటరుద్రటు లాతనినే యనుసరించిరి. దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగెననియు, వామనుఁడు దండిమతమునే యనుసరించె ననియుఁ బ్రాచీనాలంకారికులు కొందఱున నధునాతనాలంకారశాస్త్రపరిశోధకు లగు*సుశీలకుమారడే మహాశయులును, పి. వి. కాణే మహాశయులును మఱికొందఱును దమ తమ యలంకారచరిత్రములం దుపవర్ణించియున్నారు.

భామహుని మతమునందువలెనే దండివామనుల మతమునఁ గూడ రసము ప్రధానమే. కాని మఱియొక విషయమునఁ గొంచెము వ్యత్యాసము కలదు. భామహుఁ డలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుచు వైదర్భగౌడరీతుల నంగీకరింపక త్రోసిపుచ్చెను. దండి రీతుల కుచితస్థానము నొసంగుచు నలంకారములను ద్రోసిపుచ్చక, అలంకారభేదములను భామహునికంటె నెక్కువగ నిరూపించి రెండధ్యాయములను వానికొఱకే ప్రత్యేకించెను.

కావ్యవిభాగములను జెప్పినపిదప దండి-

"అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్।
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాన్తరౌ॥" [కావ్యాదర్శము 1- 40]

అని యారెండుమార్గముల స్వరూపమును నిరూపించుచు గౌడమార్గముకంటె వైదర్భమార్గమునకే ప్రాముఖ్యము నొసంగి గౌడరీతిని గొంతవఱకు నిరసించియున్నాఁడు. అతనికావ్యాదర్శమును బాగుగఁ బరిశీలించినచో నీవిషయము విశదము కాఁగలదు. ఇంచుమించుగ నన్ని విషయములందును దండినే యనుసరించిన వామనాచార్యుఁడు కూడ—

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య" [కావ్యాలంకారసూత్రములు 1- 2- 6]

---

* 1 S. K. De, History of Sanskrit Poetics i & ii Volumes. P. V. Kane, History of Alankara Literature, [Introduction to his Sahitya-darpana Edition]

అని రీతియే కావ్యమున కాత్మ యని చెప్పియున్నాఁడు. దండి చెప్పిన మార్గములను వామనునిరీతులు నొక్కటియే యనవచ్చును. ఇట్లు వీరిమతమున రీతులకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగఁబడిన దని యనుకొన్నను గుణములకుఁ గల ప్రాధాన్య మీయిరువురిమతమున నంగీకరింపక తప్పదు.

దండి వైదర్భగౌడమార్గములను రెండింటిని నిరూపించియున్నను గౌడికంటె వైదర్భికే ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లు వైదర్భియే ప్రధాన మగుట కందు గుణములుండుటయే కారణ మనియు, గౌడిని నిరసించుట కందు సామాన్యముగ గుణము లుండకపోవుటయే కారణ మనియు,

ఇతి 'వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దశగుణాః స్మృతాః।
ఏషాం విపర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్త్మని॥' [కావ్యాదర్శము 1-42]

అతనివచనములే ప్రమాణములు. ఈవిషయమున నతని వివరణమునే కొంచెము చూపెదను.

'శ్లిష్ట మస్పృష్టశైథిల్య మల్పప్రాణాక్షరోత్తరమ్
శిథిలం మాలతీమాలాలోలాలికలిలా యథా
అనుప్రాసధియా గౌడై స్తదిష్టం బంధగౌరవాత్
వైదర్భై ర్మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైరితి॥" [కావ్యాదర్శము 1-43, 44]

వైదర్భరీతియందుఁ గలపదిగుణములలో శ్లిష్ట [శ్లేష] మొకటి. అందు శైథిల్య ముండదు. అల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటయే శిథిలతకు లక్షణము. 'మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" అనునది, యల్పప్రాణాక్షరములు కలిగియుండుటచే గౌడమార్గమున కుదాహరణము. 'మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైః' అనునది వైదర్భమార్గమున కుదాహరణము. ఈరీతినే తక్కినవిషయములందును భేదము కాన నగును. కాన దండిగుణములకుఁ బ్రాధాన్యము నొసంగె నని యంగీకరింపవలెను. మఱియు నితఁడు సమాధిగుణముం గూర్చి వ్రాయుచు-

"తదేత త్కావ్యసర్వస్వం సమాధి ర్నామ యోగుణః
కవిసార్థః సమగ్రోఽపి త మేన మధిగచ్ఛతి॥" కావ్యాదర్శము 1-100]

అని వ్రాయుటచేతను సమాధ్యాదు లగుగుణములకు ముఖ్యత్వ మొసఁగెనని యనవచ్చును.

గుణములకు దండిమతమునఁ గలప్రాధాన్యము వామనునిచే మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది గాని యుపేక్షింపఁబడలేదు. భరతుఁడు, దండి, పదిగుణములనే యంగీకరింపఁగా వామనుఁడు పదిశబ్దగుణములను, పదియర్థగుణములను జెప్పి మొత్తమిరువదిగుణముల నంగీకరించెను. కావ్యమునకు గుణములవలననే శోభ కలుగు ననియు, నలంకారము లట్టిశోభకు మెఱుఁగుపెట్టు ననియును వామనుఁడే చెప్పెను.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మాగుణాః॥
తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః॥ [కావ్యాలంకారసూత్రములు III-1-1,2]

'అత్రశ్లోకౌ—

యువతే రివ రూప మంగ! కావ్యం స్వదతే శుద్ధగుణం తదప్యతీవ।
విహితప్రణయం నిరంతరాభిః సదలంకారవికల్పకల్పనాభిః॥
యదిభవతి వచశ్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యౌవనవంధ్య మంగనాయాః
అపి జనదయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంశ్రయన్తే॥''

ఈమొదలి శ్లోకములఁబట్టి గుణములకు వామనుఁ డెట్టిస్థానము నొసఁగి యున్నాఁడో తేటపడఁగలదు.

అలంకారసర్వస్వకారుఁడు వామనుని మతమును వ్యక్తపఱచుచు 'వామనేన తు సాదృశ్యనిబంధనాయా లక్షణాయాః వక్రోక్త్యలంకారత్వంబ్రువతా కశ్చిత్ ధ్వనిభేదోఽలంకారతయై వోక్తః కేవలం గుణవిశిష్టపదరచనాత్మికా రీతిః కావ్యాత్మత్వే నోక్తా॥' [అలంకారసూత్రము-త్రివేంద్రముప్రతి పుట 6]

అని వ్రాసె "రీతిరాత్మా కావ్యస్య" [i—2—6]
"విశిష్టా పదరచనా రీతిః [i—2—7]
"విశేషోగుణాత్మా" [i—2—8]

అనువామనమతము ననుగమించెను. దీనింబట్టిగుణములు లేనిచో రీతులకు స్థితియే లేదు. కావుననే సంఘటనాత్మకము లగురీతులందు గుణము లవశ్యముగ నుండితీరవలెను గాన జాతిజాతిమత్తుల కభేదము రీతికి గుణరీతుల కభేదముండు ననియు, కావున రీతిప్రధాన మగుచో గుణముకూడఁ బ్రధానమగుట తప్పదనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. ఆనందవర్ధనాదులమత మిట్టిదియని యభినవగుప్తులు నిరూపించిరి.

కొందఱు రీతులకును గుణములకును భేదము కలదని వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది. వాగ్భటుఁడు తన వాగ్భటాలంకారమున-

"సాధుశబ్దార్థసంబాధం గుణాలంకారభూషితమ్
స్ఫుటరీతిరసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥"

అనియు, జయదేవుఁడు తన చంద్రాలోకమున-

"నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా।
సాలంకారరసానేకవృత్తిర్వాక్కావ్యనామభాక్॥"

అనియు, విద్యానాథుఁడు ప్రతాపరుద్రీయమున-

"శ్లేషాదయో గుణాస్తత్ర శౌర్యాదయ ఇవ స్థితాః।
ఆత్మోత్కర్షావహా స్తత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః"

అనియు రీతిగుణములభేదమును జెప్పియున్నారు.

ఈరెండింటికిని భేదమున్నను, లేకున్నను (ఏకీభవించినను) గుణములకుఁ గలప్రాధాన్యమును బ్రతిఘటించుట దుర్ఘటము.

"రీతిరాత్మా కావ్యస్య" అని వామనుఁడు రీతియే కావ్యాత్మ యని చెప్పినను గౌడపాంచాలరీతులను బ్రోసిరాజు చేసి వైదర్భరీతికే ప్రాధాన్య మొసంగెను. అట్లొనర్చుటకుఁ గలకారణము గుణములే యని యతని

"సా త్రిధా- వైదర్భీ- గౌడీ- పాంచాలీ చ।
విదర్భాదిషు దృష్టత్వాత్తత్సమాఖ్యా।
సమగ్రగుణా వైదర్భీ।
ఓజఃకాన్తిమతీ గౌడీయా।
మాధుర్యసౌకుమార్యోపపన్నా పాంచాలీ।
తాసాం పూర్వాగ్రాహ్యా గుణసాకల్యాత్।
నపున రితరే స్తోకగుణత్వాత్॥ [i—2—9—15]

యీపైసూత్రములే విశదము చేయఁగలవు. ఇట్లు వైదర్భికిఁ బ్రాధాన్యము నొసంగుటయే గాక, వైదర్భరీతి నలవఱుచుకొనుటకై ప్రథమ ప్రయత్నముల రీతిని గూడఁ దక్కినరీతు లుపయోగింప వని యతఁడే యీక్రిందిసూత్రములవలనఁ దెలియపఱుచుచున్నాఁడు.

"తదారోహార్థ మితరాభ్యాస ఇత్యేకే
తన్న, అతత్త్వశీలస్య తత్త్వానిష్పత్తేః॥

నళిణసూత్రవానాభ్యాసే త్రసరసూత్ర వైచిత్ర్యలాభః

కావున సమగ్రగుణ యగువైదర్భరీతినే యతఁ డంగీకరించుటచే గుణములు ప్రధానము లని యంగీకరింపవలెను.

13 వశతాబ్దపువాఁ డగు [A. C 1265] సముద్రబంధుఁడు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యానమున

"ఇహ విశిష్టౌ శబ్దార్థౌ కావ్యమ్। తయోశ్చ వైశిష్ట్యం ధర్మముఖేన వ్యాపారముఖేన వ్యంగ్యముఖేన వేతి త్రయః పక్షాః। ఆద్యే అలంకారతో గుణతో వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ద్వితీయేఽపి భణితి వైచిత్ర్యేణ భోగకృత్త్వేన వేతి ద్వైవిధ్యమ్, ఇతి పంచసు పక్షేష్వాద్య ఉద్భటాదిభి రంగీకృతః। ద్వితీయో వామనేన, తృతీయో వక్రోక్తిజీవితకారేణ, చతుర్థో భట్టనాయకేన, పంచమ ఆనందవర్ధనేన," [పుట 4.]

"రీతి రాత్మా కావ్యస్య, విశిష్టా పదరచనా రీతిః, విశేషో గుణాత్మా" ఇతి వదతా గుణప్రాధాన్య ముక్తం భవతి." [పుట 7.]

అని గుణప్రాధాన్యమునే యంగీకరించెను. కావున దండివామనులమతమున గుణములు ప్రధానము లని వివరించుచు నీచిన్నివ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

---

## ఉత్తరరామచరితలోని ధర్మవీరము.

—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, కొవ్వూరు—

---

ఉత్తరరామచరితమున సర్వాంకములలో రామునిశోకము వెల్లడియగుచుండుటంబట్టియు "రామస్య కరుణో రసః" "ఏకో రసః కరుణఏవ" ఇత్యాది వాక్యము లుండుటంబట్టియు "నిరవధి రయంతు ప్రవిలయః" "సానికే గృహశకుంతికా మివ" ఇత్యాదివాక్యములలో స్వభావోక్తి సంప్రదాయము ననుసరించి యక్షరార్థమును గ్రహించుటంబట్టియుఁ గరుణరస మని యెల్లరకుఁ బ్రప్రథమమునఁ దోఁచుచుండును. "పుత్రపూర్ణోత్సంగాం ఆయుష్మతీం ద్రక్ష్యామః" ఇత్యాది ఋషివాక్యము లనృతములు కావను నమ్మకము గల రామునకు సీత బ్రతికియుండ వచ్చు ననునూహయు, మృతినిశ్చయము లేమిచేత నుండవచ్చు ననుకొనిన రామునిదుఃఖవాక్యములలోని సీతామరణసంభావన లన్నియు నాప్త

హృదయములకు ననిష్టాశంకాసహజ మనుపరిపాటి ననుసరించి యేర్పడిన వని యుఁ జెప్పుకొని “స్రష్టా” ఇత్యాది పదములకు సదర్శనాద్యర్థవిశేషములను గ్రహించినచోఁ గరుణావిప్రలంభము గొందఱిపక్షమునను ప్రవాసవిప్రలంభము గొందఱిపక్షమునను భవభూతి యుత్తరరామచరితమునఁ గొంచెము లోఁతునకు దిగి యాలోచించినట్లు కనుచుందురు. ఈరెండుపక్షముల వారును దమతమ యభిమతరసములకు గ్రంథములోని సాక్ష్యములను బలాబలనిర్ణయములతోఁ బ్రకటించుకొని యున్నారు.

నాటకములలో శృంగారవీరములే ప్రధానములు కావలె ననుసిద్ధాంతము కథ కుపక్రమోపసంహారములు సరిగ నేర్పడుటకును కథానాయకుని ధర్మయాత్రలోని యుద్యమములును వానిఫలములును నాటకద్రష్టలకు ననుభవముగఁ జూపుటకును నేర్పడి యుండునేమో? పంచసంధిసమన్వయ మీరసములలోవలె రసాంతరములలోఁ గన్పట్టదని తోఁచెడిని. రతిమంతునికిఁ గామపురుషార్థసిద్ధివలెను, ధర్మాద్యుత్సాహవంతులకు ధర్మాదులవలెను శోకభయవిస్మయహాస్యాద్యాక్రాంతులకు శోకాదులవలనసిద్ధించెడి పురుషార్థ ముండదు గదా! కానఁ గరుణరసవాదమున, నాటకోపసంహార రామణీయక హేతువగుకార్యము ఫలసామగ్రితోఁ గన్పట్టకుండుటయు దానిని గూర్చిన యుద్యమములు ప్రతిముఖాదిసంధులలో గగనకుసుమము లగుచుండుటయు దానివలన నాయకునకు వ్యసనిగ మాత్రమే కన్పట్టి కార్యసాధకతాభావ మయిన పురుషలక్షణమునకు వెలి యగుటయు నాటకవినయాధానమునకు లోపమును వాటిల్లఁ జేయుచున్నవి

విప్రలంభశృంగారమునఁ బత్నీప్రాప్తికార్యమును జనకాశి శత్రుఘ్న సమాగమాదులు ఫలములును కావచ్చును. కాని, ప్రతిముఖగర్భవిమర్శసంధుల లో ధ్వనించుచుండవలసిన కార్యసాధనప్రయత్నము లవాంతరఫలములతోఁ జెలువారుచు నాటకాంతరములలోవలెఁ గన్పట్టుట లేదు. రాముఁడు సీతాప్రాప్తికై యత్నించుచున్నట్లు మన మేయంకమునందైనఁ జూడలేముగదా!

ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీర మనుకొనినచో నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రింపఁబట్టినట్లు కుదురును. పంచసంధిసమన్వయమున కేమభ్యంతర ముండదు. స్వామికరాజ్ఞులయిన వారి కైనను ధర్మప్రవృత్తి బలవత్తును, శృంగారవీరరసములకుఁ బ్రాముఖ్య మున్నదగును. కార్యము ప్రజానురంజనము,

ఫలము పత్నీపుత్త్రప్రాప్తితోడి జితకాశిశత్రుఘ్నసమాగమము, బీజము ప్రజా
రంజనోత్సాహము, ప్రధానరసస్థాయీభావమే బీజముగుచుండుట సాగరికాను
రాగమును బీజమను ధనికుని మాటకు సరిపోవుచున్నది. ఈబీజమును
రామునిలోనిదాని నభివ్యక్త మొనర్చుటకే యుత్తరావస్తునిముఖమున "యుక్తః
ప్రజానా మనురంజనే స్యాః" యనుట "యది వా జానకీ మపి ఆరాధనాయ
లోకస్య ముంచతో నాస్తి మే వ్యథా" ఇత్యాదిసందర్భములలో రామునియౌ
త్సుక్యమును గన్పట్టు. సీతాత్యాగశత్రుఘ్నప్రేషణాదులు యత్నములు. ప్రతి
ముఖసంధిని బిందుసమన్వయములో సమకూర్చును. ఇట్టి పంచసంధిసమన్వయ
మూహ్యము.

సర్వాంకసంస్పర్శము ధర్మవీరమునకు వాచ్యముగ గన్పట్టదు గాని వ్యంగ్య
పద్ధతిని గన్పట్టు. ఎట్లన—ద్వితీయాంకములోని శంబూకవధ రాజధర్మమే
బ్రాహ్మణశిశురక్షణమున నగుచున్నది. అగస్త్యోపసదనము ధర్మశ్రవణద్వార
మున రాజధర్మమే. తృతీయాంకమున సీతాశోకమే పుష్కలింత లగుచున్నను
జట్టచివరకు, నశ్వమేధసమాపనమునకుం బోవుటకు వాసంతిదగ్గఱ సెలవు దీసి
కొనునప్పుడు తత్పూర్వవిషాదమంతయుఁ దృణీకృతమై రామునియందు ధర్మో
త్సాహప్రతిష్ఠను జేయుచున్నది. "వంశవీర్యశ్రుతాపాది వర్ణయిత్వా రిపోరపి"
అనురీతి తృతీయాంకశోకప్రసంగము సీతారామానురాగమయమై బాధ్యమై
ధర్మవీరమును బోషించు జనకుని "ప్రజాపాలకమాతుః" అను కౌసల్యోపాలం
భము ను, రాముని రాజధర్మపరతను శ్లాఘించుచున్నది. చంద్రకేతుసమాగ
మము రామునిరాజధర్మమైన యశ్వమేధమునే వ్యక్తపఱుచుచున్నది కుశల
వులపౌరుషము "ఆత్మా వై పుత్రనామాసి" యనుశ్రుతిసంప్రదాయము ననుస
రించి రామునిక్షాత్త్రతేజమును వెల్లడించుచున్నది. చివరయంకమునఁ బ్రజలం
దఱియనుజ్ఞ వడసియే రాముఁడు సీతనుజేకొనుట ధర్మవీరరసమునకు సామ్రాజ్య
మొసఁగుచున్నది—కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని దనుసంశయ
ము సూక్ష్మసహృదయులు కటాక్షించి, కరుణశృంగారములకు వలె విమర్శించుట
కిదిసూచన.

—

# పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి జీవితము.

— నారాయణవరము, కూ. వరదాచార్యులుగారు —

శ్రీమదుభయవేదాంత ప్రవర్తకాచార్యులగు శ్రీమాన్ పరవస్తు వేంకటరంగరామానుజాచార్యు లుత్తరదేశస్థులు. వీరు పదునేడవ శతాబ్దపువారు. పరవస్తు మఠమువారి శిష్యులు. పరవస్తు మఠమువార లుత్తరదేశమునుండి వచ్చినపుడు వారితోఁ గూడఁ దాముఁ దమదేవేరు లగు శ్రీనివాసాంబగారు, అకుళోమార్తయుఁ జెన్నపట్టణమునకు వచ్చి తిరువల్లిక్కేణి రామానుజకూటము వీథియందు బసచేసి యుండిరి. ఇచ్చట ననేకులకు మంత్రమంత్రార్థముల బోధించుచుఁ బంచసంస్కారములఁ జేయుచునుండిరి. ఇటులుండఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వీరి ప్రవచనములు విని మిగుల సంతసించి వీరిని శ్రీపెరుంబూదూరునకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చట వసతుల నేర్పఱిచి కోవెలయందు ద్రవిడవేద పారాయణాధ్యాపకులుగా నియమించిరి. అచ్చట ననేక వైశ్యులు శూద్రులు మొదలగువారు చెన్నపట్టణమునుండి విచ్చేసి మంత్రమంత్రార్థములను బంచసంస్కారములను బడయుచుండిరి. వేంకటరంగ రామానుజాచార్యులు సంస్కృతము, ప్రాకృతము, ద్రావిడము, తెనుఁగు చక్కగ నెఱిఁగినవారు. శ్రీపెరుంబూదూరి యగ్రహారమునందు బాలురకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండిరి. నేఁటికిని వీరిగృహము శ్రీపెరుంబూదూరున నున్నది. అయిన నది శిథిలదశయం దున్నది. రామానుజాచార్యులకుఁ గొమరితె యొక్కర్తు గలరు. ఆమె వితంతువు. తనకుఁ బురుషసంతతి లేమిచేసి రామానుజాచార్యులు మిగులఁ జింతిలుచుండెను. ఈవిషయమును వారి యాప్తమిత్రులగు ప్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులు వారికిఁ దెలియఁగా వారు శ్రీనివాసాంబ ఋతుస్నాత యైయుండు సమయమునఁ బుత్రకామేష్టి యాగమువలె నొక్క హోమమును జరపించి యందు శ్రీసూక్తముతోను బురుషసూక్తముతోను నాహుతుల హోమమందు వేల్చి పాయసము నందుఁ గల్పించి తామ్రకుంభమును జక్కగ మెఱచునట్లు శుద్ధపఱిచి యందు జలము పూరించి దానిపై నొక చిఱుదొంబు నుంచి యందు జలమును మామిడిగొత్తులను దర్భకూర్చములను నారికేళము నునిచి కుంభమున నూర్ధ్వపుండ్రంబులఁ జాఁతి కర్పూరహారతి నర్పించి శ్రీనివాసాంబను దనముఖబింబము నందుఁ జూచునట్లు నామెయు నటులు చేయునపుడు పైభాగమందలి యాప్రశల్లవమునుండి జాఱిపడిన పిట్టబొట్టొకటి పుడియ బొట్టు కుడిపక్షమున నల్లని చాయఁ గల్పింపఁగా నీమనోహరదిగ్రహము నామె హృత్పద్మంబున లక్షించుకొంద యాగపాయసంబు నాదంపతుల కొసంగఁగా నామె గర్భంబు దాల్చె. దశమాసంబులు మోసి A. C. 1806 ప్రభవనామ సంవత్సరంబున రేవతీ చతుర్థపాదంబున నొక్క సుతశిశువును బ్రసవించెను.

జాతకర్మ నామకరణాదులు జరిపించి చిన్నయ్య యని పేరిడిరి. ఆశిశువు దిన దినాభివర్ధమానుఁడై యల్లారుముద్దుగ మాతాపితల సంతోషపఱుచుచుండెను. మఱియు నాశిశువునకుఁ గుడికంటియందలి నల్లగ్రుడ్డు కొంచెము స్థలము మాఱి యుండెను. ఇది పూర్ణకుంభముయొక్క నల్లని చాయ ప్రతిబింబ మని పెద్ద మాఱులు శ్రీనివాసాచార్యులువారు చెప్పుచుండి రఁట. రామానుజాచార్యులకుఁ జాలకాలమునకుఁ బుత్త్రుఁడు జనించుటచే మిగుల సంతసించి శిశువును గారాబముగాఁ బెంచుచుండిరి. సుమారు పదునాఱువత్సరముల వఱకుఁ జిన్నయ్యగారికి విద్యయందుఁ జొరవ కలుగలేదు. తల్లితోఁగూడఁ బేరంటములకుఁ బోయి పాటలు పాడుచుండు నఁట. ఇటులుండ నొకనాఁడు వీరిమిత్త్రులు కంచి రామానుజాచార్యులవారు శ్రీపెరుంబూదూరునకు వచ్చి రామానుజాచార్యులతోఁ గలసి మాటలాడుచుండఁగాఁ జిన్నయ్య యెచ్చటనో బైట బాలురతో నాడుచుండి లోపలకుఁ బరువెత్తి రాఁగా రామానుజాచార్యులవారు చూచి "యీ బాలుఁ డెవఁడు" అని ప్రశ్నింపఁగా విద్యాగంధము లేని తనపుత్త్రుఁ డని మిగుల సంకోచముతోఁ జెప్పుచు బాలుని బిలిచి యాచార్యులవారికి సాష్టాంగనమస్కారము చేయునట్లు చేసిన వా రాశీర్వదించి బాలునితో "నాయనా మీతండ్రిగారు వృద్ధులు, వారియొద్ద మాబాలురెల్లరుఁ జక్కఁగఁ జదువుకొనిరి. మేమును వారినుండియే యనేక విషయములను గ్రహించితిమి. అట్టివారి కడుపునఁ జదువులేని తుంటరి జన్మించితివిగా! నీకు బాల్యదశ గడచినదే, నాలు గక్షరములు వచ్చియుండినఁగదా నీవు మీతండ్రివలె సభాపూజ్యుఁడ వగుదువు. లేనియెడల నీజన్మ మెందుకు. తల్లిదండ్రులకుఁ జెడ్డపేరు కల్పించుటకా నీవు పుట్టినది" యని చీవాట్లు పెట్టఁగా బాలుఁడు సిగ్గుతోఁ దలవంచి దేహము కంపింప నొసలు చెమటలుగాఱఁగాఁ గాలుసేతులు తడఁబడఁ గన్నులయందు ధారలుగాఁ గన్నీరు గాఱుచుండ డగ్గుత్తికతో "లేదు, ఇఁకముందుఁ జదివెదను" అని చెప్పెన ట్లాచార్యులవారి శలాకలవంటి తీక్ష్ణవాక్యములు బాలునిమనమున నాఁటి బాధింపఁజొచ్చెను.

మఱుచటి దినము చిన్నయ్య తనతండ్రిని జూచి నాయనా నేఁడు మొదలు నేను (పాఠములు) చదువుకొనియెదను. అక్షరములు నేర్పవలయు నని కోరఁగాఁ బ్రతివాది భయంకరము శ్రీనివాసాచార్యులయొద్దకు రామానుజయ్యగా రొకకమ్మ వ్రాసి బాలునిచేతి కిచ్చి పంపిరి. చిన్నయ్య యాకమ్మ దీసికొని పోయి వారి కీయఁగా బాలుని జూచి నీవు చదువువాఁడవా! నాకు సందేహముగా నున్నదే యనఁగా, లేదు లేదు, నేను జక్కగాఁ జదువుకొనెద నని భా

లుఁడు చెప్పినదే, యిట్లయాచార్యులవారు బాలునకు ముందుగ ఓనమాలను వ్రాసి యీయఁగ నాతఁడటులనే వ్రాసెను. దానిని జూచి వీఁడు మహా ప్రజ్ఞాశాలి యని గ్రహించి యచ్చులను వ్రాసియిచ్చెను. బాలుఁడు భోజనమునకు వచ్చువంతలో వానిని వ్రాసి చూపెను.

ఆచార్యులవారికి మిగుల సంతసము గలిగి నీవు త్వరలో భుజించి రమ్ము లెమ్ము, పొమ్ము, మిగత విషయములను జెప్పెద ననఁ జిన్నయ్య యింటికిఁ బోయి భుజించి మరలఁ బాఠశాలకు వచ్చెను. ఆచార్యులవారు మిగుల శ్రద్ధతో రామానుజయ్యగారి యందుఁ గల గురుత్వమువలనను, ఛాత్తాద శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణులయందుఁ గల శేష శేషిత్వమునకును దమకుఁ జిన్నయ్యయందుఁ గలిగిన యప్రాకృత వాత్సల్యముచేతను బాలుని గమనించి హల్లులను గుణితమును గణితమును మిగులఁ ద్వరలో నేర్పెను.

పిమ్మట బాలరామాయణము, అమరము, శబ్దములు, ఆంధ్రనామసంగ్రహమును ద్వరలోఁ జిన్నయ్య యేకసంథాగ్రాహి యగుటం జేసి నేర్చుకొనెను. చిన్నయతండ్రిగారు దీనస్థితియందున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఆచార్యులుగారు రామానుజయ్యగారిని జూచి మీ బాలుఁడు చక్కఁగఁ జదువుచున్నాఁడని చెప్ప వారికి సందేహముగా నుండి యొకనాఁడు బాలుని బిలిచి తనయంకపీఠమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని పాఠముల నడుగఁగా మిగుల విశదముగా శ్లోకములను బద్యములను నొప్పఁజెప్పెను. అందులకు మిగుల సంతోషించి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు లేవుగదా పాఠముల నెటుల నొప్పఁజెప్పుచున్నావని యడుగంగా బాలురయొద్దఁ బుస్తకములను దీసికొని వచ్చి రాత్రులయందు గుడిని వెలుఁగు దీపమునఁ జదివి మరలఁ బగటియందు వారల కిచ్చుచున్నాఁడనెనఁగాఁ దండ్రి మిగుల విస్మయముఁ బొంది, వీనికి విద్యయందు నక్కఱ పుట్టినది, ఇంకఁ బ్రోత్సహించిన బాగని తలఁచి నాయనా నీకుఁ బుస్తకములు కొని యిచ్చెదను, అని చెప్పి యాచార్యుల మూలముగా నిచ్చెను. చిన్నయ్య కొన్ని సంవత్సరములలోఁ గావ్యములను ముగించి తండ్రిగారియొద్ద వ్యాకరణముం జదువుటకు మొదలిడెను. అపుడు చిన్నయ్యగారితండ్రిగారిని "ఈస్టిండియా కంపెనీసుప్రీముకోర్టునందు" న్యాయశాస్త్ర వేత్తగా గాజుల లక్ష్మీనరసింహము శ్రేష్ఠిగారి ప్రోద్బలమున నియమించిరి. చిన్నయ్య తన తండ్రియొద్ద అరవము, తెనుఁగు, ప్రాకృత గ్రంథములును వ్యాకరణమును జక్కఁగ నేర్చుకొనియెను.

కంచి రామానుజాచార్యులవద్ద, తర్కము, మీమాంసము, అలంకారమును నేర్చికొనిరి. ఈమధ్య నుత్తరదేశమునుండి వచ్చి నరసింహశ్రేష్ఠిగారి యొద్ద నెలకొని యుండిన రామాశాస్త్రులవలన వేదమును వేదార్థమును గ్రహింపఁగాఁ జిన్నయయందు వారికిఁ గలిగిన శిష్యవాత్సల్యముచే రామాశాస్త్రులవారు, హయగ్రీవమంత్రము నుపదేశించిరి. చిన్నయగారికి హయగ్రీవమంత్రము సిద్ధియైయుండెను. 1838 సంవత్సరమున వీరి తండ్రి గతించిరి. అప్పుడు వారికి 110 సంవత్సరములు.

చిన్నయ గీర్వాణాంధ్రాదములందు విశేషప్రజ్ఞ యుండుట చేతను కొంచెముగా నింగ్లీషు తెలిసియుండుటచేతను వేదము వేంకటరమణశాస్త్రులు గమనించుచుఁ దర్కవ్యాకరణములయందుఁ బ్రశ్నించుచు నుండెడివారలు. మఱియుఁ దమ గ్రంథములను బదుపుటకై సూరిగారికి సహాయ పడుచుండెడివారలు. వీ రిరువురు సహపాఠులు. ఇటులఁ గొన్ని దినంబులు గడచెను. వీరికి వీరితల్లిగారికి భోజనవసతులు మిగులఁ గష్టమయ్యెను. అప్టర్ మిమర్ బసియుండు, కొద్ది వేతనమున నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. వీరి కింగ్లీషునందు, పరిచయ ముండుటచేత నప్పటి పాదరీలు కొందఱు, గొప్పయింగ్లీషు ఉద్యోగస్థులు మి. బ్రౌను మొదలగు వారలు, వీరియొద్దఁ బాఠములు నేర్చికొనుచుండెడివారు. అప్పటి పరీక్షాధికారులు చిన్నయసూరి శిష్యులను బరీక్షింపఁగాఁ దర్క వ్యాకరణ కావ్య పాఠములందును, ఆంధ్రంబునను, ద్రావిడంబునను విశేషప్రజ్ఞగలవారై యుండిరి. సూరిగారి కీపదవి చాల దనియు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీయందు ప్రధానపండితులుగ నుండునట్లును నొకకమ్మ వ్రాసి శ్రీనివాస పిళ్లెగారికిఁ బంపఁగా వారు మిగుల సంతసించి సూరిగారిని దమబడియందుఁ బ్రధానపండితునిగా నియమించుకొనిరి. కొన్ని సంవత్సరములు పచ్చయప్పమొదలియారు కాలేజిలో వీరు పనిచేసిరి. 1845, 46, 47, 48 స॥ వఱకు నచట నుండినట్లు పచ్చయ్యప్పగారి కాలేజీ రిపోర్టు 1847—48 సూచించుచున్నది. వీరు 1844 సం॥న పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారిపై వ్రాసిన పద్యములు శ్రీపచ్చయ్యప్ప నృపయశోమండనమును గూర్చియు వీరు రచించిన పెక్కు గ్రంథములనుగూర్చియు నీపరిషత్సంచికలయందును బాఠకులు చదివియేయుండురు.

—

చ. ద్రుపదుఁడు పల్కుదాని కిటుకు న్నుతనంచుఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసె నీ
నృపుఁడు కులంబు శీలము గణింపఁడ యెక్కిడి విల్లు లక్ష్యము
న్నిపతితముం బొనర్చి నటు నేర్చు మహాత్ముఁడు గెల్చెఁ గృష్ణ భూ
మిపసముదాయమధ్యమున మేదినినాథుఁడు నేఁడు దీనికిన్. ౬౫

మ. పరితాపంపడఁ జెల్ల దీనృపతికి న్వాంఛ ల్ఫలించె న్ననుక
క్షర మావి ల్లగుణంబు దుర్బలునకుం జక్కన్వహింపన్ నో
ధరణీనిర్జర హీనజాతికి నవత్రశ్రజ్ఞాని కిల్లక్ష్యము
స్థిరపైఁ గూల్ప నశక్య మిట్లనుచునుండ న్వచ్చి రాజాజ్ఞచేన్. ౬౬

—పెండ్లివారిని భోజనమునకుఁ బిల్చి వివిధవస్తువుల వర్ణపరీక్ష చేయుట.—

మ. వడి వేఁబ్రాక్షఁడు సిద్ధమన్న మగు తెల్ప న్నాత జన్యార్థ మి
ష్టొకు గృష్ణంగయికొం డొనర్పఁ దుచితమ్ము ల్వేగ నచ్చోటఁ బ
త్తడి నెత్తమ్ముల నబ్బురమ్ములు పరార్ఘ్యమ్ము ల్రథమ్ము ల్తగు
న్పుడము ల్ప్రోచెడు వారి శక్తి యిది చెందుండా నృపాగారమున్. ౬౭

క. అనినఁ బురోహితు ముందిడి
కొని యరదము లెక్కియెల్ల కురుసింహులుకుం
తి నృపాత్మజ యొకయరద
మ్మున రాఁ జని రెలుఁగ వారి భూపతిగూర్చెన్. ౬౮

సీ. పలువస్తువులుఫలమ్ములుమాల్యములుమేలికవచముల్దాళ్ళుఖడ్గములుత్రాళ్ళు
బీజము ల్గోవులు విండ్లు నస్త్రములు పీఠములు సెజ్జలు తురంగములు రథములు
రణకృషిక్రీడాకరణములు కృష్ణతోఁ బృథపొద్పి పార్షదశ్రీగృహంబు
మానితయమ్యో విస్మయసంశయమ్ములు విడిచి యుల్పితోపవిష్టులైరి
పాండవులు వారి నాజాను బాహులఁ గని
రాజు మంత్రులు మిత్రులు ప్రజలు నలరి
రన్న మవనీశ భోజ్యము హైమరజత
పాత్రముల భోజకులు వేష భాసు లిడిరి. ౬౯

గీ. తుష్టి గని వారలందు యథేష్టభుక్తి
గైకొనిరి రెండు విడిచి సాంగ్రామికంబు
కని యదందురు రాజనందనమనీమఁ
జెంది యానందమందుచుఁ జేరి రంత. ౭౦

మ. అవనీశేత యుధిష్ఠిరుం డిలిచి విప్రార్థంబుగావించి గా
రవమున్, బల్కె నెఱుంగువార మెటు, మీర ల్రాజులో విప్రులో
సవనాగ్నిప్రథవాదిదృష్టధరణీసంప్రాపుగా జిర్యులో
వివరింపం దగు, సంశయాంతమున సంప్రీతాత్మతం గందుమే. ౭౧

క. చెప్పుము తథ్యము నృపులం
దొప్పును సత్యంబు యోగయోగముకంటెం
జెప్పఁ దగు సత్య మాపయిఁ
దప్పక యొనరింతు సముచితవివాహవిధిన్. ౭౨

— ధర్మరాజువచనమునఁ బాండవులని నిశ్చయించి ద్రుపదుఁ
డర్జునుఁ గూఁతుం బెండ్లాడ గోరుట. —

సీ. పలికె ధర్మరాజు పాంచాల! వగవకు ఫలియించె నీకోర్కి పాండుసుతుల
మేము నే జ్యేష్ఠుఁడ నీయిరువురు భీమవిజయులు నీసుత వీరు గెలిచి
రుర్వీశ సభఁ గృష్ణయున్నచో నున్నది కుంతి సత్యం బీవు గురువు మాకు
ననఁ బార్థుఁడుఁ డు సంమదాతిరేకంబునఁ బలుకఁజాలక సుంత నిలిచిపలికె
భూపనందన జతుగృహముక్తు లైతి
రెట్లు, నా సర్వమును దెల్ప నెఱిఁగి యూఱ
డించె ధర్మతనూజు, నిందించె ధార్త
రాష్ట్రు, రాజ్యము సాధింపఁ బ్రతినఁ జేసె. ౭౩

గీ. పిదపఁ గుంతియుఁ గృష్ణయు భీమవిజయ
నకులసహదేవు లాభవనమ్ము సొచ్చి
రనిరి సంతుష్టుఁ డై నృపుఁ డర్జునుండు
నాతనుజ నేఁడె పెండ్లాడిన నగు ముదము. ౭౪

చ. పరపతిఁ బల్కె ధర్మజుఁడు నాకును బెండిలిసేయఁగాఁ దగున్
గరము గ్రహింపు నీవయినఁ గన్నకు నెవ్వనికిం దలంతువో
పరిణయ మాచరింప నరపం దగు నందఱకౌను రాణి యో
నరవర మాకు నీసుత యనంబడి మున్నిటు మాకుఁ దల్లిచేన్. ౭౫

గీ. నేను మారుతియును బెండ్లిగానివార
మర్జునార్జితరత్న మేమందఱకును
భోజ్య మగు, రత్నసహభోగము వ్రతంబు
పూనితిమి మా ప్రతిన వీడఁ బుట్ట దిచ్చ. ౭౬

గీ. మాకు నందఱకును ధర్మమహిషి కృష్ణ
యగుట ధ్రువంబునఁ బాణిగ్రహంబు జరగు
నెల్లరకుఁ నగ్నిసన్నిధి; నిట్టు లనిన
ధర్మజుఁడు, వచ్చెఁ బంచాలధరణివిభుఁడు. ౭౭

క. బహుమహిషీపతిభావము
విహితం బొకపురుషునకుఁ; వెలఁది కొకతెకు
న్బహుపురుషవల్లభాత్వము
తుహినాంశుకులాంబునిధివిధూ! విన మెందున్. ౭౮

క. బుద్ధి యెట్టు లోకవేదవి
రుద్ధ మధర్మం బొనర్పఁ బ్రోత్థిత మయ్యె
న్శుద్ధుఁడవు ధర్మవిద్యఁ బ్ర
సిద్ధుఁడ వగునీకు, వినక, క్షితినాథునితోన్. ౭౯

సీ. పలికె ధర్మసుతుండు పార్థివ! సూక్ష్మము ధర్మ మెఱుంగము దానిమార్గ
మను వరింతుము పూర్వు లాశ్రయించిన తెర్వు నావాకు రుచున దేనాఁడు కల్ల
మఱియు ధర్మముఁ దగులను మాఱదని యిల్లె కలుకుచున్నది నాదు భావ మనిదె
ధర్మ మిద్యెడి వసుధాపతి నిక్కము సంశయింపక యిట్లు జరపు మనిన
యనిన ద్రుపదుఁడు వల్కె ధర్మాత్మజాత!
యీవు మాతల్లి యీసుతుఁ డీరలరసి
కృత్య మెఱిఁగింపుఁ డట్టులు సేయువార
మనినఁ జనుదెంచె నీశ్వరవ్యాసమౌని. ౮౦

—॥ వ్యాసమహాముని, పూర్వచరితలు చెప్పి దివ్యదృష్టి నిచ్చి పంచేంద్రుల నిందిరం జూపుట. ॥—

క. ఏకత మని శ్రుతిరహస్యము
ముదమునఁ బాండవులు ద్రుపదభూమీపతియు
న్నివిదితచరిత్రఁ గృష్ణ
స్మృతి వలదుచు సేను వడిగి మౌనీంద్రుండున్. ౮౧

గీ. కనకపీఠోపవిష్టుఁడై యనుమతింపఁ
గూరుచుండిరి యెల్లరు, లోకేశమణుఁ
డడిగె మనుకోక్తి యెట్టు లిల్లాలొకర్తు
పెక్కుపురుషుల కగుఁ దెల్పవే! మహాత్మ. ౮౨

గీ. ఈవిరుద్ధధర్మ మే వారి కెటు తోఁచు
నో వివంగవలతు నుమవుఁ ద్రౌపదిఁ
ద్రౌపదిఁ దనిసఁబలికె నుర్వీశ్వరుఁ డధర్మ
మిది తలంతునే మునీంద్రచంద్ర. ౮౩

చ. పలువుర కొక్కతెయ్యా లగుట బ్రాహ్మణసత్తమ యెందు లేదు, పూ
ర్వులు మహనీయ లీల దెవరుం జరియింపర, యొల్లధర్మముం
దెలుపఁగలారు పండితులు, సందియ మిందెపుడయ్యె మాకు నేఁ
దలఁప నొనర్ప నీక్రియ, మతంబు వచించెద నృపాలపుత్త్రుఁడా. ౮౪

గీ. పిన్నవాని భార్యఁ బెద్ద సద్వ్రత్తుఁడు
నెనయు నెట్లు విప్రవృషభ! యెఱుఁగఁ
దరమె మాకు నిది, యధర్మమో ధర్మమో
నృపతి యేపుర కిడనేఁడు సుత. ౮౫

మ. అని యెద్ధర్మసుతుండు నాపలుకు సత్యంబే యధర్మంబు నా
స్మనము న్నిల్పదు, నామతం బిది యధర్మం బెట్టునుంగాదు ము
న్మనుల సద్గతి యేమ్వర జటిలయు న్మున్యక్షయా వార్క్షిపా
వనులం బగ్గురఁ బెండ్లియాడె, నని చెప్పన్వింటిఁ బౌరాణికుల్. ౮౬

గీ. గురువులెల్లరలో మిందు గురువు తల్లి
యామెవచన మలంఘ్యము, యనుభవింపుఁ
డందఱు నెంబ కావున నధికగర్మ
మిది దలంచెద ధర్మవిదీడ్యబోధ. ౮౭

గీ. కుంతియును ధర్మజాఁడు ధార్మికుండు పలికె
నెట్లు, విదియట్లు, భయము నాకెంతొ యనృత
మునకు నేగతి ననృతవిముక్తి నాకు
ముని యనియె, భద్ర! యనృతవిముక్త వపుర. ౮౮

గీ. ఇది సనాతనధర్మము నెల్లరు వినఁ
జెప్ప రమ్మని పాంచాలుఁ జేతఁబట్టి
చొచ్చి యాంతర్గృహము వ్యాసముని మహితుఁ
డేగ దయితత ప్రస్తుతకెల్పుచితమె. ౮౯

సీ. మును నైమిశారణ్యమున దేవసత్త్రము నందు యముఁడు దీక్షనంది మనుజు
లందు నొకని నేని ప్రుందింపఁ డయ్యె, నా కత్త్రమున సమకణహీనత, నరులకు

బహుళత గలుగ దేవతలు శక్రాదులు వనజసంభవుఁ గాంచి పలికి రిట్లు
భయపడి మనుజుల వలనసుఖాపేక్ష శరణుఁ జెందితి మన స్రష్ట పలికె
నమరులకు మర్త్యులవలన ననుచితమ్ము
భయము నరులు నమరులైరి బ్రహ్మ! మావి
శేష మర్థించి యిపటికిఁ జేరితి మన
యముఁడు కృతకృత్యుఁ డైన మే లగునుమీకు. ౯౦

క. విని పూర్వజాప ఘనస్నుం
జని సత్రము పట్టు సురలు, జాహ్నవియందుం
గని పుండరీక మచ్చొట
పున నిలిచిరి శక్రుఁ డేగి పూఁబోఁడిఁ గనెన్. ౯౧

గీ. పావకప్రభ యాతోయ వారి గోరి
వగవ జలపతితము నేత్ర వారికణము
స్వర్ణపంకజ మయ్యె విస్మయముఁ జెంది
శక్రుఁ డడిగెను గతము విషాదమునకు. ౯౨

ఉ. అనిమొ సరోరుహాక్షి తెలియంగల విశ్వాసి యే నేవర్త, రో
దనము నిమిత్త మేదొ చనెద న్నను రమ్మన వెంబడించి కాం
చెను గిరిరాజశృంగమున శ్రీయుతుఁ బాచికలాడువాని యా
వనిఁ బలికె న్నమూళ! గరువంబునఁ గానవు లోకనాయకున్. ౯౩

ఉ. కినిసినశక్రు నవ్వ తిల కించె నొకించుక దేవ తన్నిరీ
క్షణమునఁ జేష్టఁ దక్కి జడిమత్వతి దేవిని దేవనాంతము
దనేఁ గొనిరమ్ము వీని దరి కందరఁ బోవుతఁ బొత్రమన్నఁ బాఁ
కనా శ్లథగాత్రుఁడై పతిత గర్వము మానుమిఁక స్మానుండనెన్. ౯౪

తరల. అతిబలుండవు నీవు వాసవ! యద్రిశృంగ మిదెస్తు నీ
ప్రతిరవిద్యుతు లింమ నల్వురు వజ్రినాగిరిమెత్తి త
ద్గతుల నన్యుల నాత్మతుల్యులఁ గాంచి దుఃఖితుఁ డయ్యె వీ
రితుల నా కగునో యటంచు వివృత్తిలోచనుఁడై రుమన్. ౯౫

మ. అనలాభుం డన యీగుహాం జొరుము దేవాధీశ! మోహమ్మున
న్ననుదూషించితి మున్నన స్వభువుఁడు డ్రైన్యాన న్వగాంతె స్థజా
తనపత్రం బనిలాహతిం బలె నమస్కారంబుగావించి నేఁ
డీనుఁ డీవన్నఁ బ్రహాసభాసి యయి యాదృక్కేలు తీపుట్టునన్. ౯౬

గీ. అనుభవింపరు మిగులునీయట్టివారె
వీరు మీరెల్లమనుజులై పృథివిఁబుట్టి
కృత్యముల దుష్కరమ్ములగీటడంచి
యమలఁజెక్కండ్ర సురలోకమందఁగలరు. ౯౭

క. సురపతు లనిరి హరా భువి, కరిగెదము యమానిలేంద్రు లశ్వులు మాకు
న్సురులగుత గెల్చినరుల, న్నరదివ్యాస్త్రములఁ జేరెదము సురపురముల్. ౯౮

చ. వరములొసంగె శంకరుఁడు వారికి నింతిరఁ బత్నిఁజేసె నీ
శ్వరుఁడు గన న్స్వరి స్జనియె వారలతోడనె చక్కఁబర్చె శ్రీ
ధరుఁడదియంత నెల్లరును ధారిణిఁ బుట్టిరి శుక్లకృష్ణము
ల్శిరసిజము ల్గ్రహించె సరసీరుహనాభుఁడు నప్డుమాయచేన్. ౯౯

క. వసుదేవుదేవి దేవకి, యసితోత్పలనేత్ర కృష్ణు నానకదుందు
భ్యసునాయిక రోహిణిబలు, నసితసితశిరోభవములనందిరిసుతులన్. ౧౦౦

క. అయింద్రులైరి పాండవు, లీయింద్రునియంశ మయ్యెఁ గృష్ణుఁడు లక్ష్మీ
తోయజముఖ తద్గేహిని, యాయె ద్రౌపదినవాగ్ని నన్య పాదమునే. ౧౦౧

గీ. చంద్రసూర్యప్రకాశము సంభవించు
రూపమెటులావి ప్రసరించుఁ గ్రోశమాత్ర
మన్యకోసఁగెద నీకు దివ్యంపుదృష్టి
గనుము కౌంతేయులను బూర్వతనురుచిరుల. ౧౦౨

క. వ్యాసప్రసాదమున నా, భూసుత్రాముండు గనియెఁ బురుహూతవపు
ర్భాసురుల వారినుదతి, వ్యాసదృశిఁ దద్దఁ గాంచి యద్భుతమందెన్. ౧౦౩

క. కని యాయత్యద్భుతము, జ్జననాథుఁడు మోదమందె సత్యవతీనం
దను పదములకయిఁబడియెన, మునియిదినీయందుఁగాదపూర్వమున్పతి.

చ. ఒకమునికన్న రూపవతి యుం బతిగావక శంభుఁగూర్చి యో
పికఁ దపమాచరింపఁ గడుఁ బ్రీతి నుమారమణుండు తోఁచి కో
రికఁ జెపుమన్న నాఁకొనిన రీతిని సర్వగుణాఢ్యు నిమ్ము నా
కొకపతి నంచుఁ బల్కె మఱి యున్నతియు న్నని యీనఁ దాద్భుతిన్. ౧౦౫

చ. అవుమరు భర్తలేవురు శుభా! యన వేఁడుచు దేవుఁ బల్కెనో
భవ! యొకభర్త నాకగుట చాఁడి భవద్దయ నన్ను నైదుమా
ర్లు వలికె తిమ్ము భర్త నని రూఢిగ నేవురు వేరుపుట్టున
ద్ధవు లని నమ్మె నీతనుజ తద్వ్య యదేవురకు న్సతిగాన్. ౧౦౬

క. జన్మమునఁ బాండుతనుజుల, యున్నతికిం బాదమినట్టి ద్యుశ్రీయగునా
పున్నపుఁగని నీసుత యిది, విన్నఁబడఁ జేయుదిష్టవిధి భూపుఁడ వినన్. ౧౦౭
గీ. వినక మీపల్కు తలఁచితి వేరుసేయ
విహితము తొలఁగ నరిదియావిధి యెకూడ
దైవబంధము తొలఁగంగఁదరమె పురుష
కృత్యమున కించుకేన్నల మిందు లేదు. ౧౦౮
గీ. యతన మొనరించినాఁడవ నైకఫలము
కృతి యదేసిద్ధమిటుగోరెఁ గృష్ణ పెక్కు
పతుల హరుఁడిచ్చె దేవుఁడు పరమ మెఱుఁగు
శంకరకృతంబునకు మాకుశంక యేల. ౧౦౯
ఉ. ఇచ్చితిఁ గృష్ణఁ బాణిగ్రహియింతురు గావుత వీరు కోవిదు
లెచ్చ నన న్యుధిష్ఠిరు నమేయతపోనిధి పల్కె ముందు నీ
విచ్చపలాక్షిఁ బెండ్లియగు మిందుఁడు పుణ్యముఁగూడ నేఁడ యో
సచ్చరితా! సపుత్త్రుఁడు రసాపతి గూర్చె సమస్తవస్తువుల్. ౧౧౦
శా. రావించె న్సుతఁ గృష్ణ నాప్లుతఁ గనద్రత్నోజ్జ్వలాంగి, స్థరా
దేవు ల్మిత్రులు మంత్రులు న్పరిణయార్థిం జూడ నేతెంచి రు
ర్వీవాస్తోష్పతి మందిరమ్ము మెఱసె న్వస్తీర్ణ మచ్ఛాంబుజ
శ్రీవిభ్రాజితము న్సితోపకలితార్చి న్నింగిఁ గ్రీడించుచున్. ౧౧౧
ఉ. పూరుకులప్రదీపులు విభూషితు లుజ్జ్వలకుండలు ల్యువ
ల్చారుతరాంబరు ల్మలయజద్రవచర్చితు లంబుధౌతు లా
చారపరాయణు ల్జ్వలనసంనిభుఁ డాత్మ పురోధ ధౌమ్యుఁడు
న్వారిణినాథుగీము ప్రమదంబునఁ జొచ్చిరి మెచ్చ నెల్లరున్. ౧౧౨

— యుధిష్ఠిరాదులు ద్రౌపదిఁ బెండ్లియాడుట. —

క. ఆవేదవేది యాహితుఁ, బావకు మంత్రముల వేల్చి పావకజాతం
బావనిఁ గూర్చె యుధిష్ఠిరు, నావరవధువుల ధృతాగ్రహస్తాంబుజలన్.
క. వలగొలిపి వహ్ని విబుధుఁడు, నెలవిడి పీరునకు నిడలె క్షితిపతిగృహాను
ష్ఠలి నీవరుసన రాజసుతులు పరిణయ మైరి పార్థదునిసుతఁ బ్రఙులర్.
క. ప్రతిదిన ముత్తమరూపా, కృతులు కురూద్వహులు విజయశీలు రిదియు న
ద్భుతమయ్యెఁ గన్యయేన, ద్రవతయన్వహమిట్లువిబుధతాపసుఁడనియెన్.

చ. పరిణయమైన పార్థులకుఁ బార్షదుఁ డిచ్చె ధనంబు నూఱునూ
ఱరదముల న్గజమ్ముల హయమ్ముల జోదుల మేలిదాసుల
న్దరుణుల భూషణాంబరగణమ్ముల నింద్రసమాను లాధరా
వరపురి నారిరత్న మగుచుం గని చెంది రఖండభోగముల్. ౧౧౯

గీ. వేలుపుంగేని వెలివిడ విందురాలఁ, బాండుతనుజులు పాంచాలపార్థివుండు
శ్రోణినాథునిరమణులు కుంతిపేరుఁ, గొనుచుఁ దత్పదముల నిడికొనిరి తలల.

క. వినయమున మ్రొక్కె సత్తరు, జననాథతనూజ శీలసౌందర్యవతి
స్తనలక్షణఁ గోడలిఁ గూ, ర్మినిటు దీవించెఁ గుంతి కృష్ణ! పతులకున్.

క. హరికిఁ బులోమజ వైశ్వా, నరునకు స్వాహావధూటి నక్షత్రగణే
శ్వరునకు రోహిణి నలునకు, వరగుణ దమయంతి విశ్రవఃపుత్రునకున్.

సీ. భద్ర, వసిష్ఠతపస్వి కరుంధతి నారాయణునకు శ్రీనారి వోలె
నీవగు వీరారణిని బహుసుఖయుత సహధర్మచారిణి చక్కఁ బ్రోవు
మతిథుల సాధుల నభ్యాగతుల గురువృద్ధబాలుర నెప్డు విమతవిజయ
దయిత సహాభిషిక్తవు హయమేధమహాక్రతువిప్రదత్తావని వగు
మచలఁగలయెల్లరత్నములందిభద్ర, సుగముగామనుమాతేంద్లచూచిసుతులఁ
గన్నవిను వలెరద నింతకంటె మిగుల, సకల నిక్ష్వలగుణజాలశాల! బాల!

క. హరి యొసఁగె రత్నభూషాం, బరకంబళకృత్తిశయనభాజనకోటిం
గరితురగరథపదాతుల, మురరిపుఁ డలరంగ ధర్మపుత్త్రుఁడు గొనియెన్. ౧౨౦

శ్రీరస్తు.

# విచిత్ర చమత్కారరసమంజరి.

—: సత్యవోలు సోమసుందర కవి ప్రణీతము. :—

---

దైవప్రార్థనము - పార్వతీపరమేశ్వరులు.

ఉ. శ్రీకరులు న్సదాశ్రితవశీకరులు న్సకలాకలాపశో
భాకరులు న్దయాకరులు భావుకదాయకసవ్యథవ్యధి
వ్యాకృతులు న్మహాత్ములు మహామహిమాన్వితులు న్యశోలతల్
ప్రాకట నుమామహేశ్వరులు భద్రగులై మముఁ బ్రోతు రెమ్మెయిన్. ౧

గీ. పరమశివుఁడగు నామరూపముల నెవఁడు
మహిమ నేదేవియును సర్వమంగళ యగు
వారి నిర్వుర స్మరియించువారి కెపుడు
సర్వకార్యంబులం దగు జయము శుభము. ౨

—శంకరప్రార్థనము—

క. శరణాగతజనభరణా, భరణా కరుణారసాంబువరుణాలయ నీ
శరణును జేరితిఁ గావున, వర మిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౩

క. నరుఁడనుగానమునను గి,న్నరుఁడను మూఢుఁడను ఖలుఁడ నయహీనుఁడ వా
నరుఁడను గుణములచేతను, వరమిడి ననుఁ బ్రోవవా శివా చిరవిభవా. ౪

క. పరిపోషితనిజదాసా, కరిచర్మసువాస వదనకమలవికాసా
శరదిందుకుంద భాసా, వరపవరపురాధివాస పరమవిలాసా. ౫

—సకలేశ స్తవము—

క. సుందరకవివరహృదయా, నందకర సురాసురాదినందితవిలస
త్కుందసుమసమశరీరా, యిందుధరా మమ్ముఁ బ్రోవు మిఁక సకలేశా.

—అన్నవర సత్యనారాయణస్వామి—

సీ. శ్రీవిశేషముతోడఁ జెన్నారు పన్నగగిరినున్న వెంకటేశ్వరునికన్న
వరదాఖ్యఁగాని సర్వవైభవమ్ములతోడఁ గరిగిరినున్న శ్రీకరునికన్న
సిరులతో నిరవొందు సింహాచలస్థితిఁ జేకొన్న యలనారసింహుకన్న
వేంకటాఖ్యవహించి విభవోన్నతిని మించి గరుడాద్రిపైనున్న ఘనునికన్న
శ్రితజనవర ప్రదాన ప్రసిద్ధి గలరి, యిక్కలియుగంబునందు నీ వెక్కుడైతి
వన్నవరరత్నశిఖరిపై నున్నఘనుఁడ, సత్యనారాయణాభిధ నిత్యశుభద.

—కవితాధిక్యత—

సీ. సరసాంధ్రగీర్వాణసరసభాషలు రెండు పరివృద్ధి యగుటకుఁ బాదుకొలిపి
జ్ఞానబీజంబును మానుగా నట నాటి సంగీతరసమును జల్లుచుండి
బహుళసాహిత్యము న్పట్టుఁగట్టఁగఁ జేసి పరసపాకము లనుబందిరి నిడి
వరకవితాలతం బ్రాఁకున ట్లొనరింప భూరియశం బనుపూలు పూచి
సరసమాధుర్యమ్ముదుశైలి సంక్రమించు, రమ్యపద్యాళిబీజాక్షరములు వెలయ
భవ్యకావ్యంబులని యెడు ఫలములొసఁగు, ధరణి నెల్లెడఁ గవితాలతామతల్లి.

ఉ. కావున సంస్కృతాంధ్రములు గ్రమ్మఱ వృద్ధిని జెందునట్లుగా
భావితపూర్ణభావఁగొను వారల కుంచినపాఠశాలలన్
భావుకలీలతో నిపుడు వానికి వ్యాకరణంబు తోడుగా
నేవిధినైన బాలురకు నిప్పుడు దప్పక చెప్పు టొప్పగున్. ౯

ఉ. ఆతతసర్వశాస్త్రములు సంచితగానము మంచివైద్యముం
దాతలఖ్యాతి నీతియును ధర్మము నేర్చినవిద్యలన్నియున్
భాతిగ వారలున్నపుడె వన్నియు వాసియుఁ గాంచి మించుఁ ద
క్రీతులు వారితోడనె గతించును సత్కృతు లెంచి వ్రాయు వి
ఖ్యాతచరిత్రము ల్నిలుచుఁ గానఁ గవిత్వము శాశ్వతం బగున్. ౧౦

—బాణబాణసుతులు—

సీ. ఏమహాకవిసార్వభౌముఁడు సుకవీంద్రహృదయబాణనిరూఢి నేపుమాప
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు లోకస్వభావంబు వర్ణించుప్రౌఢిఁ గాంచె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁడు కవితచే జగమెల్ల నుచ్ఛిష్టముగ నొనర్చె
నేమహాకవిసార్వభౌముఁ డత్యద్భుతకల్పనాకావ్యసంఘటన మించె
నట్టిప్రతిభావిశేషవిఖ్యాతిసాంద్రు, సరసకీర్తిజితామరసామజేంద్రుఁ
బ్రబలతరశాస్త్రవాదివారణమృగేంద్రు, విద్ధగుణరుంద్రు బాణకవీంద్రు నెంతు.

క. బాణునిసుతుఁ డతులితమృదు, వాణీచాతుర్య కావ్యవాగ్గుంఫనచే
బాణ యయి వెలసె కహహా, రాణించుతుపాకికిని ఫిరంగి జనించెన్. ౧౨

—అరిశాణఫాల వేంకటాధ్వరి—

చ. కరమరిశాణఫాలకులకంధిమనోజ్ఞశశాంక వేంకటా
ధ్వరివరవాక్సుధారసము మాధురిత వీనులఁ గ్రోలువారికి
ద్ధర ననిమేషభావ మమృతత్వము నవ్విబుధత్వ మబ్బుచో
సురలు విషానుజామృతముఁ జూఱగ నెట్టుట కేమి వెట్టరో. ౧౩

చ. అనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగింప లేనిదు
ర్జనము నొందుచుండెను నిశాపతి చెట్టికలాభివృద్ధి యం
చనిశము మోదముం గువలయంబునకుం గలిగించుచుండె నా
ఘనుఁడగు వేంకటాధ్వరివిగా కవిలోకకలాకలాపముల్. ౧౪

—బమ్మెర పోతరాజామాత్యుఁడు—

ఉ. చారుతరోక్తి భక్తివిలసద్గుణయుక్తి కవిత్వమాధురీ
భారవతీరక్తి గొని భాగవతాఖ్యమహాపురాణమున్
ధీరతఁ దెన్గొనర్చిన సుధీమణి బమ్మెర పోతరాట్కవిన్
సారెకు నెమ్మనమ్మునను సన్నుతిచేసి భజింతు నెంతయున్. ౧౫

—రామరాజభూషణుఁడు—

చ. సరసకవిత్వమాధురియుఁ జక్కని శైలియు గీతచాతురీ
గరిమము గాంచి మించి యనేకంబు లలంకృతులొప్ప మెచ్చగా
వరవసురాట్చరిత్రముఁ బ్రబంధముగా రచియించినట్టి నే
ర్పరి యగు రాజభూషణుఁ బ్రభావవిభూషణుఁ బ్రస్తుతించెదన్. ౧౬

—మూర్తికవి—

చ. ఇలనల యాబలేంద్రు నరసేంద్రునిపై నరసాంకితంబుగా
లలితకవిత్వచాతురిని లక్షణలక్ష్యసమన్వితంబుగాఁ
దెలిపి నలంక్రియావితతిఁ దెల్లముగా నిటు లాంధ్రభాషచే
బళిబళి భట్టుమూర్తిఁ బ్రతిభారతి భారతి నైన మెచ్చదే. ౧౭

—కూచిమంచి తిమ్మకవి—

చ. జిలిబిలిముద్దుఁబల్కులను జెన్నలరారెడు గద్యపద్యముల్
గులుకఁగఁ దెల్గుకబ్బములు గూర్చి యనేకంబులు గొన్న మిన్నయౌ
వలఁతిని గూచిమంచికులవర్యుని సత్కవిఁ దిమ్మనార్యునిం
బలుమఱు నామనంబునను భక్తి దలిర్ప నుతింతు నెంతయున్. ౧౮

—సత్యవోలు భగవత్కవి—

చ. సురుచిరసంస్కృతాంధ్ర పదశోభితసత్పదసప్రశస్తిధ
వ్యరచితసూక్తిశ్రీపరిణయాదికథాదికసత్ప్రబంధను
స్థిరతిరసద్యశోవిశదదేహు మహామహు మత్పితామహున్
వరమతి సత్యవోలు భగవత్కవివర్యు నుతింతు నెంతయున్. ౧౯

—కందుకూరి వీరేశలింగకవి—

గీ. తావి వెదచల్లుమల్లెపూదండలవలె, ముగ్ధఁగుల్కెడు పద్యము ల్గద్యములును
తెలుఁగుఁగబ్బములనుగూర్చి వెలయు కందు, కూరివీరేశలింగసుధీరు నెంతు.

—దేవులపల్లి సుబ్బరాయకవి—

1907 ఏప్రిల్ ది 5 తేది—

క. అసమానసంస్కృతాంధ్రవి, లసితాలంకారసుగుణలక్షితవాణీ
ప్రసరదతిమృదులమధురస,రసకవితాసాంద్ర సుబ్బరాయకవీంద్రా. ౨౧

ఉ. శ్రావ్యకవేళలందున సభాసదులెన్నఁగ రావురామరా
డ్భూవరుసన్నిధానమున మోదము మీఱ శతావధానముల్
వావిరిగా నొనర్చి బహువారము లొందితి వాదరాదులన్
దేవులపల్లివంశజ సుధీమణి భారవి సుబ్బరాట్కవీ. ౨౨

—కొంటి భద్రాద్రిరామశాస్త్రి—

గీ. సరసమృదుశైలి నుభయభాషాకవిత్వ,రచన నేకృతిచతురుఁడై రహింపఁజే
సట్టికవివరు కొంటిభద్రాద్రిరామ, శాస్త్రి నెదనెంతుఁ గవితను సన్నుతింతు.

—తిరుపతి వేంకటకవులు - శతావధానము—

చ. తిరుపతివేంకటేశ్వరసుధీద్వయి వేంకటజగ్గరాయభూ
వరుని సభాంతరాళమున భవ్యతరప్రతిభావిశేషవి
స్ఫురితశతావధానమును బూని యొనర్చి శతం దదీయభా
స్వరతరశక్తియుక్తులను బన్నగనాయకుఁ డెన్నఁగావలెన్. ౨౪

చ. సరసపుఁ దేటమాటలును జక్కగ ముద్దులుగుల్కుపద్యముల్
వరుస రచించుచు న్నలఁకువన్ జతురంగము నాడుచు న్ప్రసో
త్తరకథ లాశుధారగను గాన మొనర్చుచు వ్యస్తవర్ణసం
కరమును గూర్చి పల్కుచును గ్రన్నన వేఱొకకొన్ని సల్పి కీ
తిరుపతివేంకటేశ్వరులు ధీయుతు లష్టవిధావధానతన్. ౨౫

శా. అన్యుల్మెచ్చ శతావధానకృతవిద్యాశాస్త్రసారధ్యసం
ధార్యంబై శతపత్త్రరమ్య మగుచుం దాఁజెల్వపస్థితిన్ యా
సూర్యాలోకముచేత రంజిలుటచే శుంభద్రమాదేవతా
ధుర్యంబైతగ జగ్గరాయనృపతీ తోరంపు నీకొల్వునన్. ౨౬

మ. వితతప్రజ్ఞశతావధానతయు నేవేళ న్సహస్రావధా
నతయుం గల్గిన వీరి చిత్తమున కేనాటికి నామంబులా

శతపత్రంబు సహస్రపత్ర మనుట సౌందర్య మూఁ గాని స
మ్మతమా యెల్లెడ మానసాబ్జమను సామాన్యోక్తి చర్చింపఁగన్. ౨౮

సీ. బహుసువర్ణాధిక్యభాస్వరు లయ్యును సీసనంకలనచేఁ జెలువుగాంత్రు
సత్కవీశ్వరు లయ్యు శార్దూలమత్తేభవిక్రీడితములచే వెలయుచుంద్రు
అతిశంబు వీరు సూర్యాఖ్యను గాంచియు సత్ఫలామోదం బొసంగుచుంద్రు
చెలఁగి ద్విరేఫత్వసిద్ధి నొందియు వీరు చంపకస్వీకృతి సల్పుచుంద్రు
ద్విజకులజులయ్యు గీతాప్తిఁ దెలుపుచుంద్రు, సుదినకరులయ్యు రాజాచేశోభగాంత్రు
సరస తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవీంద్రు, లరయ వీరిచరిత్ర మహాద్భుతంబు.

—నందిగాన వెంకయ్యగారు—

సీ. అందందనందమా కుందబృందమరందబిందువు ల్చిందినచంద మొంద
సారెసారెకు మీటి చారుసుధారసధారలుజాలినతీఱు వఱల
సంగతి గలకురుత్సుంగతిని జెలంగు గంగాతరంగసంగతి దనర్చ
సుందరమదసన్నిభిందబృందామంద లలితగానానూనకలనఁ జెలఁగ
రమ్యతానామృతంబున రాలుగరఁగఁ, బల్లవులనెల్ల మోదులు పల్లవింప
రంగురక్తుల గానంబు రహిసొనర్తు, గానసీసాటివాని జగానఁ గాన
నందిగానము వెంకయ్య నందితార్య. ౨౯

క. భూలోకనారదుఁడ వని, యీలోకము వినుతిసేయు నిటఁ జల్లిరవా
లాలితగీతామృతమా, వేళను నారదసుచర్య వెంకయ్యార్యా. ౩౦

చ. స్వరములతీఱు మూర్ఛనలసొరు ఘనంబున మీటు నీటు బల్
సరసముగాఁ జెలంగఁగను సంగతులం గను రంగు రక్తులం
గరమున వీణఁ బూని మృదుగాన మొనర్తువు గాన సార్థకే
వరఁగె భవన్మహోహ్వయము బాగుగ వేంకయవైణికాగ్రణీ. ౩౧

—తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి—

క. గానరసాంబుధిలోఁబడి, మానుగ నీఁదంగలేక మగ్నుల మగుచో
మానితవీణను నావగఁ, బూని తరించితి గదన్న బుధసంగన్నా. ౩౨

చ. అలరెడు గోటుమీటు కడుహాయి నొసంగెడు పాటనీటు మం
జులగతి రాగసంపదలు సొంపుగఁ జెంపడు రంగుతేటు కే
వలముగ రక్తిపుంజముగఁ బల్లవులందు గ్రహించుచోటు ను
జ్జ్వలగతి మించు నీదగు విపంచిక గీత మొసంగె సంగనా. ౩౩

సీ. ఘనరాగపల్లవుల్ గైకొని హాయిగా వీణవాయింపఁ బ్రవీణుఁ డితఁడు
రంగుమీఱఁగ నల్లరాగ్గరఁగఁగ ఫిడేల్ చల్లగా వాయించు జాణయితఁడు
తనరమందరమధ్యతారకంబులఁ గొని గాత్రంబునను బాడు ఘనుఁ డితండు
ఘనమందరంబు పాల్కడలిఘూర్ణిలఁ జేయు గతిఁ గడా వాయించు చతురుఁ డితఁడు
జలతరంగిణిమూర్ఛింగు సరసగీత, పేటికాదులు వాయింప వీరుఁ డితఁడు
గాన గానమునకు నిట్టివానిఁ గాన, మనెద రీసంగమేశ్వరుఁ గనినబుధులు.

సీ. కేకికేకారవోద్రేకంబుచాప్పన హాయిగాఁ గోయిల గ్గాయుపగిదిఁ
గొదమతుమ్మెదగుంపు రొదసేయు పోలికఁ జిలుకలు కిలకిలఁ బలుకుకరణి
భరతపిట్టలదంట బలుకుచుండెడు భాతి కలహంసకూజితములకు బోలె
పలుపొందవనభామిణులు కల్గినపొల్పి రమణీయమగు పికారావమట్లు
వినెడువారలవీనులవిందుగాఁగ, వీణవాయించుటకు మంచి జాణఁ డన నె
సంగితవిసంగమేశ్వరశాస్త్రివర్య, యార్యజననుతగానమాధుర్యధుర్య.

—జంగము కోటయ్యగారు—1911.

క. పాటలుపాడెడువారలు, కోటయ్యలుగలరు గాని కోటయ్య కిలన్
సాటి యగువానిఁ గానము, సీటగుగానమున నిజము నిజము మహేంద్రా !

—తంజావూరు, ఘటమువాయించుశాస్త్రిగారు—

సీ. సురలు దానవులు మందరముచేత మథింప ఘూర్ణిల్లుక్షీరాబ్ధిమోవ యనఁగ
భవుని ప్రదోషతాండవమందు వాయింప రంజిల్లు రుంజలరావ మనఁగఁ
గాలాంబుధరపాళి గంభీరరవముతో నురుతరలీలమై నుఱిమె ననఁగ
వాసవు విజయంబు వాసి మీఱఁగఁ దెల్పు మానిత దుందుభిధ్వాన మనఁగ
భవదతుల గానయుతఘటవాదనంబు, గడఁక కర్ణముఁ గూర్చు మీఱఁగ దనుబోలె
వీనులకు సోలువారికి విందొనర్చు, భవ్యగుణధుర్యులగు విప్రవర్యులార.

—పొట్లచెర్ల సీతారామయ్యగారు—1891—

సీ. ఒకసారి ఘనసారభోన్నతిరహి మీఱు మల్లెపూలెల్లడఁ జల్లినట్లు
లొకసారి మందారమకరందబిందువుల్ చెలువుగా నల్లెడఁ జిలికినట్లు
లొకసారి ఘనసారశకలాంచితపటీరసీరంబు లెల్లెడ నలికినట్లు
లొకసారి చారుతరోత్తుంగతి మీఱఁ బర్వెన గంగాప్రవాహమట్లు
దనరమందరమధ్యమతారకముల, గీతి నల్పితి వెంతయుఁ బ్రీతిమీఱఁ
బొట్లచెర్లకులాంభోధిపూర్ణసోమ, మహితగుణధామ సీతరామయ్యనామ.

—ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారిహరికథ 1896—

సీ. రంభ దాఁ బుంభావరాజితయై వచ్చి లాస్యంబొనర్పు లీలలు చెలంగ
భారతి పుంభావభాసురయై వచ్చి గానంబొనర్పు సంగతులు వెలయ
నారదుం డతులశృంగారవేషతవచ్చి హరికీర్తనము చేయు కరణి మెఱయఁ
బ్రహ్లాదుఁ డల విప్రభావంబు గొనివచ్చి శ్రీహరిని భజించు చిన్నె లలర
జగతి నందఱ కమృతం బొసంగ వచ్చు, నలజగన్మోహనీకళాకలితగతుల
రమ్యతరవరహరికథా రచనయందు, నలఁతి సెబాసు నారాయణాఖ్యదాసు.

—రావు గోవిందరాయణంగారు—

మ. సరసాంధ్రాధిక కావ్యగీతకలిత స్సాహిత్యచాతుర్యముల్
కరుణాపూరితమానసత్వమున నన్గాంక్షించి బోధించు స
ద్గురుని న్రావుకులాబ్ధిచంద్రముని శ్రీగోవిందరాయాధిపుం
బరమాసక్తి మెయి న్నుతింతు మది సంభావింతు నే నెంతయున్. ౪౦

—గ్రంథరచనకుఁ గారణము—

క. సరసాంధ్రకావ్యరచనా, పరిపాకవివేక ధీప్రభావత మత్సో
దరుఁడై వెలసిన కామే,శ్వరరాయనికోరి కలర వ్రాసితి నిటులన్. ౪౧

క. తప్పులు వెదకిన దీనం, గుప్పలుగా నుండవచ్చుఁ గూర్మిని సుకవుల్
తప్పక యొప్పొకటియె కని, మెప్పొనరించుట కొనర్తు మెండుగ వినతుల్.

—కవివర్యునినామధేయాదులు—

సీ. ఘనసాహసౌదార్యగాంభీర్యనిధిసోమయామంత్రి యేకవిరాజుతాత
నయగుణవిద్యావినయశాలి వేంకటరాయఁ డేసత్కవిరాజు తండ్రి
సద్గుణసంతానసంతానవల్లియగు రామాంబ యేకవిరాజుతల్లి
రావువేంకటజగ్గరాయాహ్వయమహీతలేంద్రుఁ డేకవిరాజు నేలురాజు
అట్టి శ్రీసత్యవోలు వంశాబ్ధిచంద్రు, సరససంగీతసాహిత్యసత్కవిత్వ
తత్త్వధీసాంద్రు సోమసుందరకవీంద్రు, ననుగుణకదంబ జగదంబ మనుచుఁగాత!

—ఒకదానికొకటి యలంకారము—

సీ. గ్రహతారకాదిసంకలితాంబరమునకు మహితుఁడౌ నంబరమణియె భూష
తావు లీనుచు నెప్డు బావిలో విలసిల్లు పద్మంబునకు మధుపంబె భూష
చాతుర్యసహితమౌ సరసవాణికి లోకహితకరం బైనసూనృతమె భూష
రూపరేఖాదుల న్రాజిల్లువనితామణికిఁ బాతివ్రత్యగుణమె భూష

సంతతము సుమతికి నంతస్సభూషణ, లలితమధుమాసమునకుఁ గోకిలయె భూష
నిండుకొనుసభ కలపండితుండె భూష, గుణగణము లన్నిటికి వితరణమె భూష.

—సంగీతసాహిత్యకళావిహీనుఁడు—

గీ. సరససంగీతసాహిత్యవిరహితుండు, కొమ్ములును దోఁకయును లేక క్రిమ్మరెడు
దొడ్డపసువె యతండు తిల గడ్డిదినక, బ్రదుకుటది పసువులమహాభాగ్యవశము.

—నీతిబోధ—

గీ. విత్త మొనఁగూర్చునం డెడు విద్య విద్య
జ్ఞాన మొనఁగఁగఁదగునట్టి చదువె చదువు
తలఁచు దీనుల కిడునట్టి ధనమె ధనము
జనుల కుపకారమును జేయు జనుఁడె జనుఁడు. ౪౭

గీ. సజ్జనులు మెచ్చఁదగినట్టి చరిత చరిత, సంతతైకమత్యాన్వితజనత జనత
పతి ననుసరించి మెలఁగెడు వనిత వనిత, కమలనయనుని వర్ణించుకవిత కవిత.

—ఆశ్రయదోషము—

గీ. నిర్మలాత్మకు లైనను దుర్మలులను
గూడి మాలిన్యమును గయికొందు రిలను
స్వాశ్రయపుదోషమును జెంది స్వచ్ఛమైన
స్ఫటికమణియును మలినతఁ బడయుఁగాదె. ౪౮

—ఆశ్రయవిశేషము—

గీ. స్వల్ప మగువస్తువైనను జగమునందు, స్వాశ్రయవిశేషమున గౌరవాప్తి నొనయు
భవ్యనేపాళభూపతివదనలగ్న, మైనబురదను గస్తురి యండ్రె జనులు. ౪౯

—చేతికఱ్ఱ—

చ. పసుమృగపన్నగాశ్వఘనవారినిశాసమయాంధవృద్ధతా
దశలను సారమేయ రిపు దర్పహతి న్నిరతోపకారి వై
విశదయశంబు గాంచఁగ వివేకిజనావళి మెచ్చనొందు నీ
దశగుణరాజిరాజిలెడు దండమ నీకొకదండ మియ్యెడన్. ౫౦

—సమస్యాపూరణము—

(1) "అంధుం డద్దనిశం గనుంగొనియె నయ్యర్కేందుబింబంబులన్".

శా. గంధేభప్రభుయాన యొూర్తు మఱలం గల్పించుభూపాద్వయిన్
గంధంబున్ ధరియించి శీర్షతనువుల్ గ్రాల ప్రతి న్నిపుతో
సంధానం బొనరింప దర్శ యనుచు న్సందేహముం జెందు మో
హాంధుం డద్దనిశం గనుంగొనియె నయ్యర్కేందు బింబంబులన్. ౫౧

వ. అని యయ్యింతివలవంతసూచి నెచ్చెలులు వలుమాటలవలరాజు నుద్దేశించి.

గీ. పద్మభవునిమీఁదఁ బంకజోదరుమీఁద, హరునిమీఁద వేసినట్టిశరము
సబలమీఁదఁ జాల నదయత నేయంగ, బంచబాణ నీకుఁ బాడి యగునె.

వ. అని పలికి యేమిట నస్మగువనేన నుద్దీపించిన మదనతాపంబు వాయకున్న ని ట్లనిరి. ౨౬

చ. హరునిటలాగ్ని రూపఱియు నంగజుఁ డప్పుడ పుట్టె రాఘవే
శ్వరుఁడు శపించినం బికరవంబులు గ్రమ్మఱఁ గల్గె రాహు ని
ష్ఠురగతిఁ బట్టి మ్రింగినను సోముఁడు వెల్వడివచ్చెఁ జెల్లఁబో
విరహులఁ బొందియున్నశని పీడయు పీడద యేమిసేయుదున్. ౨౭

వ. అని పలికి యిందువదనకు మనసేయు చలిమందుల మదనతాపంబు దీపించె నింక నివి వల దని శిశిరోపచారంబుల వని చాలించి చింతింప దొడంగిన నక్కమలమంజరిం జేరం జని. ౨౮

మ. తరుణీ నే నొకసిద్ధపుంగవుని నత్యంతంబు సేవించి యే
నరు లేరూపులు సూడ నర్థివడినం దద్భావము గ్రాంతసే
వరుదారం బొడసూపవచ్చు వరవిద్య న్వేఁడికొన్న న్మనో
హరభావస్ఫురదింద్రజాలవరవిద్య న్నాకు నిచ్చెన్ దయన్. ౨౯

క. ఈపాలతికిఁ గమలాకర,రూపము తద్విద్యపేర్మి రూపెసలారం
జూపుదును దాన మన్మథ,తాపంబు శమించుఁ దెలివి దలకొను వసివన్.

క. ఆచెలువుని చిత్రాకృతి, చూచినయట్టిన రూపుచూచిన మరుచే
నేచంద మగునొ మాన్ప న,గోచర మున్మాదవృత్తి గూరినయేనిన్. ౩౧

క. అనునంతటఁ గమలాకరుఁ, డనుభూపతి వాహినీచయంబులతోఁ జెం
పినయట్ల వేత్రవతీవా,హినిదరి విడిసె నని పౌరు లెల్లన్ బెదరన్. ౩౨

క. నీ వరగుదెంచి తని హం, సావళి దెలివొందుటయును నానందలస
ద్భావమున నంతిపురమున, నావెలఁదిని గొనుచు బోటు లరిగెదు నంతన్.

గీ. అడుగఁ బుత్తెంచుటయుఁ గమలాకరునకుఁ
బుత్రి నీ నిశ్చయము చేసె భూమిపాలుఁ
డనుచుఁ బరిచారికలు చెప్పికొనఁ గడంగ
సతికి విధికృతి నాత్మ సంశయము పుట్టె. ౩౪

క. ఆకీరము చెప్పినకమ, లాకరుఁడో యున్నదేంద్రుఁ డన్యుఁడో యని చిం
తాకులత. గమలమంజరి, నీకడకుం బనుప మరుఁడు వికృతి యొనర్చెన్.

క. కమలాక్షికిఁ బ్రాణము ప్రాణము తత్సఖి కీడు సేయునా తలఁపఁగ నీ
కమనీయమూర్తివిభవము, కమలాననబాము మాన్పఁగలిగెఁ గుమారా.

క. నీకడిసియున్న యది హంసావళి విహరించు తోఁట యనవరతంబున్
భూపల్లభ యందాడుదు, మావనితయు మేముఁ జాల ననుమోదమునన్.

సీ. ఈచంపకముపొంత నీమావి క్రీనీడ మానినీరత్నంబు మరుని నోఁచె
నీమాధవీలత నీయశోకముతోడ నబ్జలోచన వివాహంబుచేసె
నీకేళికుళిలోన నెలనాఁగ ప్రోదిరాయంచలకవల నిందించి యాడె
నీపువ్వుఁబొదలలో నీరత్నవేదిపైఁ జెలువ బొమ్మలపెండ్లి చేసె మున్ను
భూపనందన యీసురపొన్నపొంత, మల్లియుఁబులకుందిరి ముదిత పెట్టెఁ
బ్రేమనాడెడుచోటనీచామచూపె, మానవేంద్రుని హృదయంబుమరులుకొనఁగ.

సీ. ఈ హంసయానంబు నింతయొప్పయి యున్న యతివయిక్కడ గెడయాడెనేని
యీపువ్వములతావి యింత లెస్సయి యున్న సుందరిసైతావి సుడిసెనేని
యీచిలుకల మాట లింత యింపయి యున్న వెలఁదితిన్నవిపల్కు వింటిమేని
యీ తేఁటిగమిచాయయింతయొప్పయి యున్న సుదతి వేవలిచూచిచూతుమేని
పూవుఁబోఁడి హంసావళి యీవనమున, నేడ్తవిహరింపకుండుట వీని కెల్ల
నింపు సమకూరెఁగాక యయ్యింతి యున్న
మనకు నింపుఁజేయునో యివి మానవేంద్ర. ౩౯

వ. అనిన మాటలు విని యనురాగంబు నివ్వటిల్ల. ౪౦

సీ. పొలఁతి కౌఁగిటఁజేర్పఁ బూచి నెత్తావుల క్రోవి యైనదియె యాక్రోవియొక్కొ
మానినీగండూషమధువునఁ బూచి పొగడనొప్పినదియీపొగడయొక్కొ
నలినాక్షిపదతాడనంబునఁ బూచి విశోకమైనదియె యశోకమొక్కొ
యెలనాఁగ మెఱుఁగుఁజూపులఁ బూచి భూజాతతిలకమైనదియె యీతిలకమొక్కొ
యివ్వనములోన నిన్నియు నెఱుఁగకున్నఁ, దరుణి కౌఁగిటఁ జేర్చినకురవకంబు
నాకుఁ జూపినఁ బరిరంభణంబు చేసి, నట్టులైనఁ గృతార్థుఁడ నగుదునబల.

క. అని యంత మదనతాపము, ఘన మగుటయు సైఁపలేక కాంతా నీనే
ర్చినయింద్రజాలవిద్యను, వనజాననరూపు చూపవలయు ననుటయున్. ౪౧

వ. తనవిద్యాప్రభావంబున రాజకన్యమోహనాకారంబు దృగ్గోచరంబుగావించిన.

క. వనజాస్యమోహనాకృతి, కనుఁగొని కతికౌతుకంబు గావించుటయున్
మనమున మాయారూపం, బని తెలియఁగ మఱచి చాల ననురక్తుం డై.

చ. తళతళఁ బర్వఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుఁదండములం బరగించుమేని నుం
దళవమునందుఁ(?) జూపులు మనంబునుఁ జిక్కిచఁ గ్రమ్ముకొంచు లే
కలికులవేణి తెప్ప యిక కానరపాలుఁడు సూచుచుండె ని
శ్చలమతిఁ గాముతూపులకు జానుగ నిల్చిన దెప్పవో యనన్. ౪౫

సీ. కెత్తమ్మి రేకుల నెచ్చెలు లై యొప్పు మృదుపదంబులమీఁద మెలఁగి మెలఁగి
నునుచుంచు మించున గనకకుంభమ్ముల కెనయైనచనుఁగవ మెక్కి మెక్కి
కందని యిందుని యందంబు నొందిన చిఱునవ్వునెమ్మోముఁ జేరి చేరి
మెఱచిన తొలుకారుమెఱుఁగులకెనయైన చెలువుఁజూపులమీఁదఁ బొలసి పొలసి
ముద్దియనుపమానమోహనాకారంబు, చాల మరగి యానృపాలుచూక్షి
తీపులు గులుకఁ బుష్పఁదేనియ గ్రోలి మ, త్తిల్లి కదల నున్న తేఁటిఁబోలె. ౪౬

వ. ఇవ్విధంబున సంగజాధీనుండైన యమ్మానవేంద్రుండు. ౪౭

సీ. వనజాక్షి కెంగేలుఁ దనకేలుఁ గీలించి కేళికిఁ దివియంగ లీలఁ గదలు
నంగనామణి మోహనాంగవల్లికఁ జాల నాలింగనముసేయ నప్పళించుఁ
జెలువలీపారెడి చిగురాకుఁగెమ్మోవి నాదట గముకంగ నానసేయు
నెలనాఁగ మొలపాఱునిలచన్నుఁగవకాంతి ననుక్తిఁ గబళింప నగ్గలించు
నివ్విధముఁ దమక మెంతయు మిగులంగ, పతిదఁ జేరఁ గోరునవసరమునఁ
దోయజాక్షి రూపు మాయమై పోయినఁ, జాల జిచ్చవడు నృపాలసుతుఁడు.

వ. అయ్యింద్రజాలకలితమాయామోహంబని తెలియంగనేరక మదనావేశంబుకతం
బున హంసావళియ కా నిశ్చయించి యారమణి నన్నుఁ గారవింపంగాఁ ద
లంచి యవ్వనంబునం దాఁగెనని యూహించి పూఁబొదల నోలంబుల వెదకి
వెదకి యనుస్మారంబుం బొంది. ౪౮

సీ. అదె నాకు నెలుఁగిచ్చె సంగన యని యేగి కలకంఠమదియైనఁ గళవళించు
నదె మాటలాడెఁ జంద్రానన యని చే తుకభామిని యైన సొలపునొందు
నదె తలచూపె నీలాలక యని డాసి తుమ్మెదపొద యైనఁ దూలఁబోవు
నదె చీరఁ జేసన్న నబ్జాక్షి యని చేరి తెలమావిచిగురైన నిచ్చఁ గలఁగుఁ
దడవి కానని చోటను దడవఁబోవు, నేల పొడసూపి మాయమై తెంద్వధమున
నలఁపఁదగు నెహంసావళియనుచుదూఱు, భావజన్మాదుగారించు భూవిభుండు.

వ. ఇవ్విధంబున మన్మథోన్మాదబాణవిదారితమానసుండగుచుఁ గొంతతడవు వన్వ
నాంతరంబున జరించినంత నత్యంతశ్రాంతుండై భ్రమంబున వనంబును దప్పటికిం బఱ

తెంచి హంసావళీకన్య యున్నది యనుచుఁ బలుకు ముద్దుగా నన్నరనాథునితో
నిట్లనియె. ౫౧

సీ. అధిప హంసావళి యాబూరుగున నుండ కొకపువ్వుఁబొదలోన నుండి రాత్రి
యనలముచేత నీయాపదఁ బొందక బ్రదికియుండఁగఁ బ్రభాత వేళఁ
బూవులకై పువ్వులావికలేగి యాకోమలిఁ గాంచి తోడ్కొనుచుఁ బోయి
యంతఃపురంబున నడలెడుతల్లియు జనకుండు నున్నెడ గనుచుటయును
వారలెంతయు వెఱఁగంది వచ్చి గ్రుచ్చి, యెత్తి కౌఁగిటఁ జేర్చి యానంద మేర్చి
క్రమ్ముకన్నీటితో డుల నుమ్మలించి, యన్న బ్రదికి యేగతి వచ్చితమ్మ యనుచు

గీ. కన్ను నీరు దుడిచి కన్నియ నూరార్చి, పాపజాతి బోటిపాటుఁ జెప్పి
నేఁడు పెండ్లి యంచు నెమ్మి వుట్టగఁ బల్కి, వాఁడె మనకుఁ జెప్ప వచ్చె ననిన.

వ. ఆనందకందళితమానస యమ్మెక్క నప్పుడు దక్షుమూలవకేంద్రుండు విభవం
బున నక్షత్రములానవం దోకొని చని. ౫౨

క. తొడవులుతనులత నునిచినఁ, గనుకొప్పయి యుండి తొంటికం టెనురుచితోఁ
బడఁతుకయంగముతొడవులు, తొడవని మెఱుఁగులుకు వలుకుఁ దోవనై మెఱయున్

వ. ఇవ్విధంబున నచ్చెలు లచ్చెలువకు శృంగారంబు చేసి రయ్యవసరంబున నక్కడ.

సీ. వాహననికురుంబవల్లరీజృంభిత కాంచనకింకిణీక్వణనములును
మాణిక్యమండనమండితగాణిక్యమంజులమంజీరశింజితమును
వాంశికవైణికవందిబృందానేకవేణువీణాస్తుతిక్వాణములును
లాసికమోహనలాస్యలీలోచితమర్దళమురజాదిమహితరవము
కర్ణచామరసౌవర్ణకర్ణలలిత, వర్ణకంబళిభూషణవ్రాతకలిత
దంతిఘంటారవంబులుం దనరుచుండఁ, గదలెఁ జెంబడికొలుకు వేడ్కలుదలిర్ప.

ఉ. అంతఁ జిరంటికాజనము లల్లన వచ్చిరి రాజమందిరం
బంతకు నైనవస్తువులు కాంచనపాత్రలఁ గొంచు సంతతా
త్యంతలతాంతకోరకవిలాసమనోహరపల్లవావళీ
కాంతఫలావలుల్ దనరఁ గామమనోహరవల్లికాకృతిన్. ౫౩

సీ. ధమ్మిల్లములఁ బువ్వుదండలచెలువంబు మూపకప్రభలును సొబగు నొంద
నలికకస్తూరికాతిలకవిభ్రమములుఁ గుంతలరోచులుఁ గొమరుమిగుల
రంగారవలఁదిన యంగరాగంబులుఁ జీనాంబరంబులుం జెలువుమిగుల
భాసురమోహనాపాంగచురీచులుఁ గర్ణభూషణములుం గలసి మెఱయ

వంగదీప్తులుఁ దొడవులు నవఁగి పెనఁగి, విదితపార్వతీకల్యాణవిభవవినుత
గానములు కర్ణపర్వము ల్గాఁగ నడచు, పేరటాండ్రయందంబులు బెడఁగుఁ జేసె.

వ. ఇవ్విధంబున విభవంబులు మెఱయఁ బురంబుఁ బ్రవేశించిన వైభవసురేం
ద్రుండైన మాళవేంద్రుండు మించినపేర్మి నెదురు చనుదెంచి తోడ్కొని పోవం
దదీయమందిరంబు ప్రవేశించిన యనంతరంబున సర్వజనంబు లయ్యేలనాఁగ
వివాహవేదికాతలంబున నునిచి గంధవశం బెత్తించి యయ్యెడను వక్ష్యమా
ణుం దోడ్కొని యరిగిన. ౬౦

క. ఉండిరి కాంతయుఁ బతియును, గండవదము మాటునందుఁ గడునింపులతో
నిండితవేడ్కలు వసరఁగ, నొండొరులం జూడఁ గన్ను లువ్విళ్లూరన్. ౬౧

వ. అంతం బురోహితమంగళాచారానంతరంబ మౌహూర్తికదత్తశుభముహూర్తం
బునం దెరమెత్తించిన. ౬౨

సీ. లజ్జఁ గొండొకసేపు లలనదృగ్జాలముల్ తెప్పలలోనన యుప్పతిల్లు
విచ్చలవిడిఁబర్వ విభునివీక్షణములు మెలఁతమోహనమూర్తిమీఁదఁబర్వఁ
దనరెకు వేమకఁ దవ్వంగిచూపులు చెలువునిమోముపైఁ జాలసి మగుడఁ
జూపులు దార్కొన సుదతీలలామంబు లలితంపు సిగ్గునఁ గళవళించు
వపువు దనుచందములు చూచి యలరుప్రోడ
యలరుఁబోఁడులసరసోక్తు లమృతరసము
సోన లొలికించె నంతయు సొబగుమిగిలి
తమకు నవ్వును చెవుల కుత్సవ మొనర్ప. ౬౩

సీ. వల్లెరంబులనున్న ప్రాలు దోయిటముంచి పాణిపద్మంబులు భ్రమలు నింద
సేసలు వెట్టంగఁ జేతు లెత్తి చోటఁ గరమూలరోచులు గ్రమ్మదేర
చేర(తె)గ్గుదెచ్చుచో సితకటాక్షంబుల మించి నీరెండల ముంచికొనఁగఁ
దలఁబ్రాలపందనఁ జెలువపయ్యెదవాసి యుబిచన్నుఁగవకాంతి గిలికొనంగఁ
దాముఁ జయ్యన ధవళాక్షతలు ధరించి
పాలఁతిమాళిపై నినుపారఁ బోయ మిగులఁ
బాటలాసితసితహరిత్ప్రభలు దనరఁ
బాటవము లేక పతి తొట్రుపాటు నొందె. ౬౪

క. తలఁబ్రాలు వోయఁ దగ్గర, జలజంబులపొందు పతికి జలజాననకున్
దళముగ సకలాంగములను, బులకాంకురవితతి నాటుకోయుచునుండెన్.

వ. ఇవ్విధంబున మహోత్సవానందకందళిత మానసు లైన యాదంపతులకు హోమానంతరంబ మాళవేశ్వరుం డనేకకరితురగ రత్నభూషణ చీనాంబ రాది మనోహరధనం బరగంబిచ్చి వందిమాగధాదిజనంబుల కభీష్టధనంబు లొసంగి యాదట నన్నపానాదులం బరితృప్తులం జేసి దంపతుల నగ్గనుందిరం బుల నునిచె నయ్యవసరంబున. ౬౬

సీ. అబ్ధిసుసాంధ్యసేవాభిషేకమునకు జలధి ముంచిన హేమకలశ మనఁగ
జలధియుద్యానభూజంబున రాలిన బంధురపరిపక్వఫల మనంగ
నంబుదదంతి గోరాడ నంబుధిఁ బడ్డ యపరాద్రిధాతురాగాశ్మ మనఁగ
వరుణకుటుంబినీకరతలంబునఁ దప్పి పడినమాణిక్యపుబంతి యనఁగ
వారుణీసక్తుఁ డై జాతి వనజబంధుఁ, డపరగిరిమీఁదఁ గాల్జారి కడ్డిఁబడియె
వారుణీసక్తు లై పెఱవార లెల్ల, చక్క నిలువంగ నేర్తురు నిక్క మరయ.

క. దినలక్ష్మి యినుఁడు చనుటయు, ననుగమనము సేయఁ బశ్చిమాచలమున నొ
ట్టిన మెఱమంటలపోలిక, ఘనసంధ్యారాగరుచులు గడు నొప్పారెన్.

గీ. మించె నెఱసంజ లడరి యామీఁదఁ దార, లల్లనల్లనఁ దోతెంచెఁ బెల్లుగాఁగ
నూతనంబుగ నంబరానోకహంబు, చిగురు నిండారఁ బెట్టి పూచెనో యనంగ.

గీ. జలరుహములు సూర్యబలమేమియును లేమిఁ, జంద్రుఁ డొప్పుకునికిఁ జాలఁ గుందె
గ్రహబలంబు లేనికాలంబు నెంతటి, సిరులు గలుగువారుఁ జిక్కినదరె. ౭౦

సీ. మధుపసంఘంబులు మట్టితుల్లాడుచుఁ గువలయంబులు చూఱగొనఁ దొడంగె
ద్విజకోటి సన్మార్గవిహరణంబులు దక్కి యడఁగి కుజాతుల నాశ్రయించెఁ
బతులచేరువ లేనిభామల దుర్గతి మారుండు భీతి నిండారఁ జేసెఁ
గులశీలవిధములఁ దలఁపంగ నేరక జారచోరావలి సంచరించె
మహీవివేకులు ఘనతమోమార్గులైరి, యేకపక్షత వాటిల్లె లోకమునకు
నధికతేజస్వియగు నినుఁ డస్తమింప, దివి యరాజక మై యున్న యవసరమున.

ఉ. శాంతము లైనశాతురలతావులు సేవలు దక్కి పోవఁగా
నంతట వచ్చి చొచ్చి మధుపావళి గ్రోలుచు సోలుచుండఁగాఁ
గాంతవనాంతరాంతరవికాసనివాసవిజృంభమాణసా
యంతనమల్లికాకుసుమహారిమనోహరసౌరభావలుల్. ౭౧

సీ. ఇది చను దెంచె నే నేగరా దనిరెమ్మి తోయజబంధుండు తొలఁగిపోయె
నిది తను మాపటిఁ బొడ లెడు ననియెమ్మి రాజు రయంబున రాక తడసె

నిది వెనుదగిలిన నేగరా దనియొక్కొ చుక్కలు దీనిలోఁ జొచ్చి వెలసె
నిది గ్రుంగు ననియొక్కొ యివ్వుకుదీపమూపమున నిండులుసొచ్చెఁబవనబంధుఁ
డనఁగ దెస లెల్లఁ గస్తూరి నలఁదినట్లు, మింట నెల్లను గాటుక మెత్తినట్లు
నుర్వి గలయంతయును నీలి నూఁచినట్లు,నంతకంతకు నగ్గలమయ్యెఁ దమము.

వ. అయ్యవసరంబున. ౭౪

సీ. సిరితోడఁ బుట్టువు చెంగల్వ చెలిపొందు ప్రాపుసంగడము తమ్మునకు నెలవు
చీకఁటి మూఁకలఁ జెండాడి నెఱరాతు మున్నీటి నుబ్బించుముద్దుఁబట్టి
యుమపాలికన్ను పున్నమతేఁకు వెన్నుని ఐయ్యంబు తామరవిరులగొంగ
మున్కంటితలపూవు చుక్కలయేలిక వెన్నెలకంటువు వేల్పుబువ్వ
కూడి పాసినవారలగుండెదిగులు, పాసి కలసినవారలపాలియింపు
పాడుపుఁగొంపున సెంతయు బెడఁగునొంది
మన్మథునిమామ యగుచందమామ పొడిచె. ౭౫

గీ. పూర్వగిరి పానవట్టమై పొలుపుమిగులఁ, బన్నరాగలింగమువోలెఁ బ్రబలె రాజు
పూజచేసిన నవకంపుఁ బూవులట్లు, లుకటితలమునఁ దారక లొప్పు మిగిలె.

చ. సలలితలీలఁ బ్రాగ్వనితఁ జాలఁగ రాగముఁబొందఁ జేసి యిం
పొలయఁ గుముద్వతీపతికి నుల్లసనం బాదవంగఁ జేయుచు
న్విలసితతారకాంగనల వెన్నెలగందపుఁబూఁతచేతఁ జె
ల్లలరఁగఁ జేసె నప్పు డమృతాంశుఁడు దక్షిణనాయకాకృతిన్. ౭౭

... ... (గ్రంథపాతము) ... ...

...సంతోషంబు నిగుడుచుండ వైభవముతోడ శృంగారవనము సొచ్చి

సీ. మంజీరమంజుల శింజితంబు చెలంగ
లవిందులు చేసి పూవుఁదీఁగెలపొంతఁ బొలసిపొలసి
నరుపారనిండు వెన్నెలచల్లు చూపుల సొంపార మానిభృ చూచిచూచి
విరులు వేసుకఁ గోయఁ గరము
...టలోఁగరము చేర్చఁ, దిరుగుచున్నట్టినిర్ఝరతరుణు లనఁగ
నవవికాసంబు గతులకు నవక మొసఁగ, వనములోపలఁ దిరిగిరి వనజముఖులు.

సీ. పొగడంగ దుచువారు
నోపాటలాధర యీపాటలము నీవు ముట్టకు మనియొట్టు పెట్టువారు

రాజాన యనుచు నీరాజాననఁ దొలంగ దటుచూడు దీని
శేనె చెలు లిందు రండని చీరువారు
మరయుపువ్వులుగనుఁగొని మెచ్చువారుఁ, జిలుకబోదలఁ బట్టంగఁ జేరువారు
నగుచు నెంతయు వేడ్కల నతిశయిల్ల... ౭౯

సీ. నొకకొంత మోపి నిక్కుటయును మంజీరములు తొలిమాటనలుప
వామకరంబులఁ వరశాఖ లూఁదిన మణిముద్రికలదీప్తి మాటుమలయఁ
బూవులకందువఁబొ
గరములల్లన మెత్తి కిరులు గోయఁగఁబూన దోర్మూలరోచులు తొంగలింపఁ
గుచములొకటి నొక్కటి మీఁదిక్రొత్తనగయ
వలుల జాడలు గనుపట్టి వెలయుచుండ, ... కేలిసలిపిరపుఁడు. ౮౦

ఉ. సన్నపుఁగొనుమీఁద వలిచన్నుల ప్రేఁగు ఘనంబు నెవ్వఁడిం
దన్నరు మన్మ మోహకచతామరసానన యంచు భీతితోఁ
దన్నొకబోటి ... ... ...
... ... ధజనతాకృతిశోకమునయ్యశోకముల్. ౮౧

సీ. ఎలసంజపర్వ నదేలకో మొలసంజ గాదిది చిగురాకుగముల పెల్లు
చిగురాకుపైఁ దనుశ్రేణి యిట్లుదరునే తమముగా
...డునేతారక ల్గావిలి కోరకములు
కళికలమీఁద వెన్నెల లుద్భవించునే వెన్నెల గా దిది విరులసొబగు
లనుచు ముగ్ధలు వలుకంగ నతివిదగ్ధ,లల్ల నవ్వచుఁ దెలుపుదు ర...
, లు దిక్కులనుం జూపువలపునపుడు. ౮౨

క. డోలాలీల లొనర్చుచుఁ, గేళీసదనంబులందుఁ గ్రీడింపుచుఁ గ్రీ
డాలాపములకు మెచ్చుచు, నాలేమయుఁ బతియు... ౮౩

సీ. (నీకటాక్షంబులు నెర)సినయెడ లెల్లఁ గలువలుపూచిన కరణినుండు
నీమేని నత్తావి నగడిన నేపూవు లైనను మంచి వైనట్లు దోఁచు
నీయంగములకాంతి నిండిన లత లెల్లఁ గనకంపులతికలఁ (కరణి వెలయు)
జిగురుల పోల్కినుండుఁ
జెలిసి తెలిసికోయనకానియులరు లెపుడుఁ, గోరివిచ్చలవిడిమాకుఁగోయరాదు
నెలఁత నీపొత్తు గలయము నేఁటి కనుచుఁ, బాలఁతినొక్కరె... ౮౪

రామునిగుణములు, సింహములరాత్రిత, ఙేసః=చతుర్థికి, కైకొఅకూ=కై, కొఱకు-ఇవి వచ్చును. రామునికై, రాములకై, రామునికొఱకు, రాములకొఱకు, కడమవియు నిట్లే తెలియునది. ఙసిసః=పంచమికి, వలనః=వలన యనునది, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. రామునివలన, రాములవలన.

---

నః కౌ ఙసః కు రనితాముందు ఙిప స్సవిధవర్తినామిందు

ఇవి నాలుగుసూత్రములు. కౌ=కు అను విభక్తిపరమైయుండిన, నః=న, అనునాగమము వచ్చును. ని అనునది రాదు. అనితాం=ఇకారాంతవ్యతిరిక్తములైన నామములయొక్క, ఙసః=షష్ఠికి, కుః=కు అనునది వచ్చును. రామునకు. సామాన్యాకారమున న్యాగమము వచ్చిన నకారాంతరూప మగుచున్నది, కనుక, అనితాం అనువర్త్యదానచేత కు రాదు. ఙసఃకిశ్చ-అను సూత్రమున, కి వచ్చును; రామునికి. అప్యూహకమునకుఁ గలదు, రాములకు. ఙిపః=సప్తమికి, అందు=అందు, అని వచ్చును. రామునియందు, రాములయందు; న్యాగమము నంగీకరింపనివారిపక్షమున, నుడ్వోచ్చారః, అని నుప్పు వచ్చిన రామునందు అని కలదు. స్థానబలమునందు, అందు అనియుఁ గలదు. టాస్-మొదలైన విభక్తిసంకేతములు ప్రాకృతశాస్త్రప్రసిద్ధములు. సవిధవర్తినాం=సమీపవర్తులకు, సప్తమ్యంతము-ఇందు=ఇందు అనునది కలదు. ఇందు భుజించె. ఇందు శయనించె.

---

తోడ సహార్థేటాసః పట్టేతి చ పఞ్చమీ గుణే హేతౌ. ౭
కంటేన్యారాదాదే ల్లోపల నిర్ధారణోద్భవా షష్ఠీ.
యొక్క చ శేషే.షష్ఠీ. విషయనిమిత్తాదిజా తథైవా న్యా॥ ౮

ఈవాక్యత్రయమూఁడు సూత్రములు. సహార్థే="సహయుక్తేప్రధానే" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చు, టాసః=తృతీయకు, తోడ=తోడ యనునది వచ్చును. శిష్యులతోడ వచ్చె. గుణే హేతౌ="విభాషా గుణే స్త్రియాం" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చునట్టి-పఞ్చమీ=పంచమికి, పట్టి ఇతి=పట్టి యనునది వచ్చును. గుణముంబట్టి ధన్యుఁడు, జ్ఞానముంబట్టి ముక్తుఁడు. అన్యారాదాదేః="అన్యారాదాదిషు" అను శబ్దసూత్రమున వచ్చెడుపంచమికి, కంటె=కంటె యనునది వచ్చును. రామునికంటె నన్యుఁడు, వనముకంటెఁ జేరువ. నిర్ధారణోద్భవా="యతశ్చ నిర్ధారణం" అనుశబ్దసూత్రమున వచ్చెడు షష్ఠికి, లోపల=లోపల యనునది వచ్చును. దేవతలలోపల గౌరి యధికురాలు. శేషేషష్ఠీ=

శేషార్థమందు వచ్చుషష్ఠికి, రొక్క=యొక్క యనునది యగును. అంబయొక్క దాసుఁడు. విషయనిమిత్తాదిజా=విషయనిమిత్తాద్యర్థములం బుట్టిన, అన్యా=సప్తమికి, తథైవ=అట్లాగుననే యుండును. హరివిషయము, హరినిమిత్తము, ఆదిశబ్దముచేత నఖిసప్తమియును వర్తమానార్థ మయినదే యుండును. హరిరక్షించుచుండఁగాను.

---

స్యాదమహాత్మాం విభక్తౌ సోర్బ్వము తదుపరి పునర్బుబా ప్రాచామ్
సోర్లు గిత ఉ ర్బహుత్వే సమ్బుద్ధౌ నా దితాం ఙసః కిశ్చ. ౯

ఇది యాఱుసూత్రములు. అమహాత్మాం=అమహాత్ములకు, విభక్తౌ=సప్తవిభక్తులును బరమై యున్నపుడును, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, ఆదేశమై, ము=ము అనునది, స్యాత్=అగును. వనము, ప్రథమైకవచనాదేశము. వనములు, వనమును, వనముచేత-ఇత్యాది, తదుపరి=దానిమీఁదను, పునః=తిరుగ, ముఃబూ=ము, బు అనునవి వచ్చును. అని, ప్రాచాం=పూర్వులయొక్క మతము. వనము+ము, అని యుండిన, మొదటి ము, సున్నయై ద్విత్వమాయెను, వనమ్ము; బు, ఉండిన నట్లే వనంబు అని రూప మాయెను. ఇతః=ఇకారాంతముమీఁద నుండెనేని, సోః=ప్రథమైకవచనమునకు, లుక్=లోప మగును. హరి, గిరి. బహుత్వే=బహువచనమందు, ఉత్=ఉకారము వచ్చును. హరులు, గిరులు. ఇతాం=ఇకారాంతములకు, సమ్బుద్ధౌ=సంబుద్ధిపరమై యుండిన, అత్=అదాగమము, న=లేదు. ఓహరి, ఓగిరి. ఙసః=షష్ఠ్యేకవచనమునకు, కిఃచ=కి, అనునది యాదేశమై వచ్చును. హరికి.

---

టాదా వితో నఖిస్స్యా దీదన్తా ఇద్వదేవ కృతహ్రస్వాః
వికృతౌ క్వచిచ్చ లోపో మోర్దీర్ఘ శ్చాత ఆదిమస్య భవేత్. ౧౦

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఇతః=ఇకారాంతమునకు, టాదౌ=తృతీయాదివిభక్తి పరమై యున్న, నిః=న్యాగమము, నస్యాత్=లేదు. హరిచేత, హరివలన. కృతహ్రస్వాః=అనంతరసూత్రముచేత హ్రస్వముం బొందిన, ఈదన్తాః=ఈకారాంతములును, ఇద్వదేవ=ఇకారాంతములవలెనె యుండును. సేనాని, అగ్రణి. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, క్వచిత్=ఒక్కొక్క చిక్కున, మోః=మూఁకు, లోపః=లోప మగును, ఆదిమస్య=ఆమొదటనుండెడు, అతః=అకారమునకును, దీర్ఘశ్చ=దీర్ఘమును వచ్చును. చకారము వలన వికల్ప మనుట, జంపాలు, జోంపాలు.

---

సర్వత్రోదోతోర్వుర్భవతి మువ ద్దుగ్బహుత్వదానాం వా
డుజతౌతు నప్లుతస్స్యా త్సమ్బుద్ధా వితృతాం విదుః కేచిత్. ౧౮

ఇది మూఁడుసూత్రములు. ఉదోతోః=ఉకారాంత, ఓకారాంతము లకు, సర్వత్ర=సప్తవిభక్తులయందును, వుః=వు, అనునది, మువత్=ము, అను దానివలెనే, భవతి=అగుచున్నది. ప్రథమైకవచనమున కాదేశ మయ్యెను గనుక మహోటుల విభక్తి దాపయి యును వచ్చు ననుట. గురువు, వస్తువు, ధేనువు, గురువులు, గురువులచేత-ఇత్యాది. ఓకారాంతమునకు, గోవు, గోవుచేత. మహత్పదానాంవా డుక్-మహత్పదానాం=మహత్పదములకు, వా=వికల్పము న, డుక్=డుక్కు వచ్చును. విష్ణుఁడు, విష్ణువు, శంభుఁడు, శంభువు. సమ్బుద్ధా= సంబుద్ధియందు, ఉతాం=ఉకారాంతములకు, డుజతౌతు—డుజ్=డుజ్జును, అత్=అదాగమమును, న=లేవు, ప్లుతః స్యాత్=అంత్యవర్ణమునకుఁ బ్లుతము వచ్చును. ఇతి=ఇట్లని, కేచిత్=కొందఱు, విదుః=తలంతురు. ఓవిష్ణూ! 3, ఓశం భూ! 3. ఇందుకుఁ బ్రయోగము వాగనుశాసనులు తామే చెప్పినారు. "జర త్కారూమునిశ్రేష్ఠ"-"జరత్కారు ర్జరత్కార్వ" అని వ్యాసులు చెప్పినారు. కనుక, ఉకారాంతములు, "కేచిత్" అన్నాఁడు గనుక విష్ణుండ అనియు నుంగలకు.

---

దీర్ఘాణాం హ్రస్వస్స్యా న్నచ దేశ్యపదే నచైకవర్ణేపి
డా బవిధాత్రాదేరు స్తస్యచ వా తౌ వుభౌ రమేశసమౌ. ౧౯

ఇది యాఱు సూత్రములు. దీర్ఘాణాం=దీర్ఘములకెల్ల, హ్రస్వః-స్యాత్= తెనుఁగున హ్రస్వమగును. అంబ, లక్ష్మి, కరభోరు. దేశ్యపదే=దేశీయపుఁదె నుఁగునందు, న చ=లేదు. నవలా, నేఁడూ, లకోరీ, ఇత్యాది- ఏకవర్ణేపి=ఏకా క్షరతత్సమమందును, నచ=లేదు. శ్రా, శ్రీ, స్త్రీ. డాప్, అవిధాత్రాదేః, ఉః=అవిధాత్రాదేః=విధాత్రాదిగణవ్యతిరిక్తమైన, ఉః=ఋకారాంతమునకు, డాప్ =డాప్ అనునది యాదేశము వచ్చును. డాప్ కో డకార పకారములు పోఁగా, ఆ- యని శబ్దశాస్త్రన్యాయమున ఋకారమును గొట్టి నిలువఁగా-కర్త, ధాత. తస్యచ=ఆవిధాత్రాదికిని, వా=వికల్పమున, డాప్ వచ్చును. : ధాత, మాంధాత. తౌ ఉభౌ=అడాబంతౌ ఉడాబంతములు, రెండును, రమేశసమౌ=రమాశబ్ద, ఈశశబ్దములవంటి వౌను. విధాత యనిన రమాశబ్దమువంటిది. విధాతృఁడు, ఈశశబ్దమువలెనే యకారాంతమై యుండును.

---

క్వచి దమహతోఽపి డుక్ స్యా దేకాదే రమహతాంచడావున్న
స్త్రీత్వ బహుత్వే సురాదే రసమాసే లుగ్భవే త్కుశాదే ర్మోః. ౧౩

ఇది నాలుగుసూత్రములు. క్వచిత్ = ఒక్కొక్కచోట, అమహతోఽపి = అమహత్తునకును, డుక్ స్యాత్ = డుక్ వచ్చును. పుట్టినెయ్యుఁడు, వనపుయ్యుఁడు. ఏకాదేః = ఏకాదిగణమునకును, అమహతాం చ = అమహత్తులకును, డౌ = డుక్ పరమై యుండిన, ఉత్ = ఉకారము, న = లేదు. ఏకాదులు - ఒక్కరుడు, మూఁడు, మఱియుండు, పాఱుండు, ఇత్యాది. కత్తెఱుడు, కొఱఁడు, జన్నఁడు, అశ్వవాచకములు. వీనికన్నిటికిని, క్వచిదమహతోఽపి డుక్ స్యాత్, అని డుక్ వచ్చును. సురాదేః = సురాదిగణమునకు, అసమాసే = సమాసముగానియప్పుడు, స్త్రీత్వబహుత్వే = స్త్రీలింగమును బహువచనమును నగుచు - సురలు. సమాసమైన భూసురుఁడు. సురాదులు ప్రయోగముచేతఁ దెలిసికొనునది. కుశాదేః = కుశాదిగణముయొక్క, మోః = మూకు, లుగ్భవేత్ = లోప మగును. కుశ, దర్భ, హంస, దూత, ఇత్యాది.

---

షష్ఠీవిశేషణానాం ప్రథమా స్యా ద్వ్యవహితాశ్చ సర్వేస్యుః
వికృతౌ చ స్త్రీలిఙ్గాః స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాస్స్యుః. ౧౪

ఇదిమూఁడుసూత్రములు. షష్ఠీవిశేషణానాం = షష్ఠ్యంతములయొక్క విశేషణములకు, ప్రథమా స్యాత్ = ప్రథమ వచ్చును. "శిష్టవత్సల గౌరి కాత్రి తుఁడ నేను". సర్వే = సర్వార్థకవిశేషణములును, వ్యవహితాశ్చ = విశేష్యముతో వ్యవధానము గలిగియును (అడ్డముగలిగియును) నుండును.

గీ. అత్రి తావన సురల మున్నంబ్రోచె, శంకరుసిరాణి నర్చింతు శైలసుతను
ఇందువదనకుఁ బణతి సర్వేశ్వరికిని, యాద్యయుం దనురక్తిమాయార్యయందు.

స్త్రీలిఙ్గాః = స్త్రీలింగపదములు, వికృతౌ చ = తెనుఁగునందును, స్త్రీలిఙ్గకసర్వనామధేయాః = స్త్రీలింగము లైనవిశేషణవిశేష్యములుగలవి, స్యుః = అవును. చకారమువలన సంస్కృత స్త్రీలింగపదవిశేషణములు స్త్రీలింగము లే యనుట. గౌరి భక్తవత్సల, గట్టురాపట్టి యాపన్నవరద.

---

ఉభయవిధ మమహతీనాం నియత స్త్రీప్రత్యయస్తు సర్వాసామ్
ఇతరత్ర చ ద్వితీయా తస్యాః ప్రథమా చ జడపదానాంస్యాత్. ౧౫

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అమహతీనాం = అమహత్తులైన స్త్రీలింగములకు, ఉభయవిధం = పుంలింగ స్త్రీలింగరూపవిశేషణములు రెండును గలవు.

శరచ్చంద్రిక మనోహరము, పుష్పలత మనోహర- సర్వాసాం = స్త్రీవాచక ములైన తెనుఁగు సంస్కృతముల కన్నింటికి, విశేషణములకు, స్త్రీప్రత్యయః = ఙీప్, ఙీషులు మొదలైన స్త్రీ ప్రత్యయములు, నియతః=ఆవశ్యకము. శరచ్చం ద్రిక తాపహారిణి, మున్నేరు శివజటాజూటవాసిని, అంబ సకలజగత్కర్త్రి. ద్వితీ యా=ద్వితీయావిభక్తి, ఇతరత్ర చ=తన చోటఁగాక కడమవిభక్తులచోటను వచ్చు ను. హేలిని నణఁకెను, తృతీయయందు ద్వితీయ. ద్వారక నున్నాఁడు, సప్తమి యందు ద్వితీయ. జడపదానాం=జడపదములయొక్క, తస్యాః =అద్వితీయకు, ప్రథమాచ = ప్రథమావిభక్తియును, స్యాత్ = అగును. కొండదిగె, రథ మెక్కె- చకారమువలన ద్వితీయయు నుండును. వనమును జేరె.

ప్రోవావో రైనావోః స్త్రీవద్గ్లో ర్భూదివోస్తు జౌయత్తత్

వాయిరవు ర్వక్రతమో ఽప్యుద్ద్వన్ద్వే ఽరః క్వచిద్గకారో వః. ౧౬

ఇది యాఱుసూత్రములు. రైనావోః=రై శబ్ద నౌశబ్దములకుఁ దుదను, అవావా=ఓ కారమును, అవయవసదియు (ఓ + అవ, అవావా)స్తః=అగును. రో, నావ- గ్లౌః=గ్లౌశబ్దము, స్త్రీవత్ =స్త్రీశబ్దమువంటి దాను, ఏకాక్షరమై నిలుచు ననుట, గ్లౌ. భూదివోస్తు=భూ, దివ్ శబ్దములకు, జౌ=సంస్కృతము లో సప్తమ్యేకవచనమందు, యత్=ఏరూపమో, తత్=ఆరూపమే యగును, భువి, దివి. వక్రతమా=ఐ, ఔలు, వా=వికల్పమున, అయి రవుః=అయి, అవు, అని యుండును. కైలు, కయిలు; కౌరా, అవురా. ద్వన్ద్వే=ద్వంద్వసమాసమం దలి, ఉః=ఋ కారమునకు, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, రః=రేఫమగును. మాత్ర పితృభావనను కైలపు త్రిఁగొలుతు. కొందఱు క్వచిచ్ఛబ్దము నుత్తరమునకే యన్వయించుకొందురు. గః=గకారము, క్వచిత్ =కొన్నిచోటుల, వః=వకార మౌను. ప్రేగులు, ప్రేవులు; తోఁగలు, తోఁవలు; పగలు, పవలు; ఇత్యాది.

సన్తాన్నామ్నః కుజ్నోర్బహువచనే కుత్రచిన్నులోపశ్చ

సలలో ప్యస్తుయుతో ఽథ కార్త్వ లులతో గల్లుగపి తయోః పరతః. ౧౭

ఇది మూఁడుసూత్రములు. సన్తాత్ =నుకారము తుదయందుఁ గల, నామ్నః=శబ్దమునుండి, నోః=నుకారమునకు, బహువచనే=బహువచన మం దు, కుజ్ =కుజాదేశ మగును. జకార మిత్తయిపోయిన, కేత్తు గనుక యర్థబిం

దుయుక్తమగును. *కొలను, కొలంకులు; కెలను, కెలంకులు, మ్రాను, మ్రాంకులు; క్వచిత్ =కొన్నిటియందు, నులోపశ్చ=నుకారలోపమును నగును. చేను, చేలు; మీను, మీలు. చకారప్రయోగముచేతఁ గొన్నింటికి లోపము లేదు. మేనులు, కొనులు. ఉలయోః=లు, ల, అనునవి పరమైయుండిన, నలలోః=లకారయుక్తమైనలుకారమునకు, వా=వికల్పమున, బిన్దుయుతః=సున్నతోఁగూడిన, డుః=డుకారము, వచ్చును. తయోః=అలులలకు, పరతః=పరమైయుండెడు, ఉల్లుగపి=ఉకారలోపము నగును. విల్లు, అనులకారయుక్తమైనలూకు విండులు, అని వచ్చును. ఉకారలోప మైన, విండ్లు, అని వచ్చును. వికల్పము గనుక విల్లును గలదు. ముండ్లు, ముండ్ల, ముండ్లమ్రాను, "బహువచనే" అనుపదమనువర్తించుచున్నది.

---

నిత్యం దారాదేశ్చ స్యాల్లో ర్లులయో రుకారాచ తత్రస్తః

రోలో డలటాం ముదితాం తస్య చవా లుక్సలోలోశ్చ. ౧౮

ఇది నాలుగు సూత్రములు. దారాదేశ్చ=దారాదిగణముయొక్క, లోః=లుకారమునకు, ఉలయోః=లులలుపరమైయుండిన, నిత్యం=నిత్యముగాను, బహువచనే=బహువచనమునందు, డుః=డు అనునది వచ్చును. (బహువచనదువర్ణకము లనువర్తించుచున్నవి) దారాదు లనఁగా, అలు మొదలైన తెనుఁగు శబ్దములు. తత్ర=ఆదారాదులయందలి, ఉలయోః=లు, ల, యనువానికి, రుకారాచ=రు, ర, యనునవియు, స్తః=అగును. ఆండ్రు, జవరాండ్రు, కోడండ్రు, చెల్లెండ్రు; వాండ్రు, పీండ్రు, విలుకాండ్రు, అనుస్థలములడకారము మునుపే యున్నది. దారాదులలోనివి గనుక రురలు వచ్చినవి. రః=ర అనుదానికి, లులలుపరమైయుండిన, లః=శకారము వచ్చును. గోరు, గోళ్ళు; ఏఱు, ఏళ్ళు; ఉత్తరసూత్రముచేత, ఉకారలోపమైనది. డలటాం=డ, ల,ట, అను నీమూఁటియొక్క, ఉదితాం=ఉకార, ఇకారములకు, తస్యచ=మునుపటిసూత్రమునందుఁజెప్పఁబడిన, రు అనువానియొక్క యుకారమునకు, వా లుక్=వికల్పముగ లోపము వచ్చును. వికల్పము గనుక గోరులు అనియుం గలవు. రః=అని పొల్లు రేఫ చెప్పినాఁడు గనుక, ఉకారలోపము లేనప్పుడు లకారాదేశము రాదు. పాడి, పాళ్లు; త్రాడు, త్రాళ్లు; అంబలి, అంబళ్లు; చాలు, చాళ్లు; చెట్టు, చెట్లు; పెట్టె, పెట్లు; జట్టి, జట్లు; పెంటి, పెంట్లు; ఇత్యాది. నలః=లకారయుక్తమైన, లోశ్చ=లుకారమునకును, ఉకారలోపమగును. పందిళ్లోని, అంబళ్వార్చి.

---

* కొలను, కొలంగ్ కులు; కెలను, కెలగ్ కులు, మ్రాను, మ్రాగ్ కులు-పా.

ఔపవిభక్తికలీనా మిల్లు గ్బహులం తత్రైవ దుశ్చ స్యాత్
అపి సంయుక్తసమాప్తౌ భూయోఽన్తే లుక్ప్రదృశ్యతే నామ్నామ్. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. ఔపవిభక్తికలీనాం=ఔపవిభక్తికములయం దలి లి యనునక్షరమునకు, ఇల్లుక్, బహుళం=బహుళముగా, ఇకారలోపమగును. తత్రైవ=అలాగుననే, దుశ్చ=దుకారమును, స్యాత్=అగును. గుద్దలి, ఇకారలోపమై, దుకారము వచ్చి, గుద్దండ్లు, గొడ్డండ్లు, రోకండ్లు, ఇత్యాది బహుళగ్రహణముచేత, పందిలి-ఔపవిభక్తికమైనను రాదు. పెండిలి-ఔపవిభక్తికము కాకున్నను వచ్చెను. పెండ్లిండ్లు. లుః=లుకారము, సంయుక్తసమాప్తౌ, అపి=నామాంత్యాక్షరములతో సంయుక్తమై ముగిసి పోయియును, నామ్నాం=నామములయొక్క, అన్తే=తుదయందు, భూయః ప్రదృశ్యతే=మరలఁ గనిపించును. ఇండ్లులు, కండ్లులు, పెండ్లులు-ఇత్యాది.

---

కేషాంచి దుదన్తానాం నేతి విభక్తా వునో లుక్స్యాత్
ఔపవిభక్తికనామ్నా మత్వం స్యా త్సప్తమీతృతీయార్థే. ౨౦

ఇది రెండుసూత్రములు. కేషాంచిత్=కొన్నియైన, ఉదన్తానాం=ఉకారాంతములకు, నేతి విభక్తౌ=న, అను సప్తమియందు, ఉనః=ఉన్ అనుదానికి, లుక్ స్యాత్=లోప మగును. (మేరువ) చోటున, అనుసప్తమ్యంతమందు, టులోని, ఉకారమును న లోనిపొల్లును గూడి, ఉన్ అగును. దానికి లోపమయిన, "చోట"అని నిల్చెను. ఇటులే, ఊర, నడుమ, మీఁద మొదలైన రూపములు. ఔపవిభక్తికనామ్నాం=ఔపవిభక్తికనామములకు, సప్తమీతృతీయార్థే=సప్తమీతృతీయార్థములయందు, అత్వం స్యాత్=అకారము వచ్చును, విల్లు-అను నౌపవిభక్తికనామమునకు సప్తమ్యర్థమందు, అత్వము వచ్చెను గనుక టివర్ణములోని యికారము అకారమాయెను-వింట, ఇంట, మింట, కంట, ఇత్యాది.

---

అనుతాం స్త్రియాం సమానాం సర్వస్య స్త్రీసమస్యచ సులోపః
ఏదన్తతాచ నామ్నా మన్యతరస్యా మియాన్తానామ్. ౨౧

ఇది రెండు సూత్రములు. అనుతాం=ఉదంత వ్యతిరిక్తము లైన, సమానాం=తత్సమములకు, స్త్రియాం=స్త్రీలింగమందును, సర్వస్యచ=ఉదంతములు సహాగా సమస్తమైన, స్త్రీసమస్య చ=స్త్రీసమశబ్దములకును, సులోపః=ప్రథ

మైకవచనలోప మగును. అంబాశబ్దమున కీసూత్రమున నేకవచనలోప మై "దీర్ఘాణాం హ్రస్వః స్యాత్" అని హ్రస్వము వచ్చిన, అంబ యని నిల్చును. ఇట్లే గౌరి, వాణి మొదలైనవి. అనుతాం, అన్నాఁడు గనుక, ఉకారాంతములకు లేదు. ధేనువు, చంచువు. వు అనువర్ణకము వచ్చునని మునుపే చెప్పినారము. గోడ, మేడ మొదలైనవి స్త్రీసమములు. ఇయాన్తానాం=ఇయయనునది తుదగాఁగల, నామ్నాం=నామములయొక్క తుదకు, అన్యతరస్యాం=వికల్పమున, ఏదన్తతా చ=ఏకారాంతత్వమును, అగును. గద్దియ, గద్దె-సురియ, సురె-ఇత్యాది. నామాంత్యత్వము గ్రహించుకొని, ముత్తెము, ముత్తియము; విడెము, విడియము-ఇత్యాదులయందును తెలిసికొనునది.

---

వికృతౌ సర్వశబ్దాః క్లీబసమాః స్త్రీసమాశ్చ నాన్యేస్యుః
క్లీబసమా అమహద్వత్ స్త్రీవత్స్యుః స్త్రీసమాస్తు సమాః. ౨౨

ఇది నాలుగుసూత్రములు. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, సర్వశబ్దాః=దేశ్య శబ్దము లన్నియు, క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు ను, స్త్రీసమాశ్చ=స్త్రీసమములును గాని- అన్యే=పుంసమములు, నస్యుః=లేవు. క్లీబసమాః=నపుంసకసమములు, అమహద్వత్=అమహత్తులైన తత్సమములవంటివి యగును. "ము రమహతాం" అని ము వచ్చు ననుట. అందము, చందము, గుల్లము, పల్లము-ఇత్యాది. స్త్రీసమాః=స్త్రీసమములు, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగ తత్సమములవంటివి, స్యుః=అవును. హ్రస్వవిభక్తిలోపము లగు ననుట- గోడ, మేడ, మోవి, బావి, చామ, మోరు, పుల్లె, పల్లె, ఎల్ల-ఇత్యాది. సమాస్తు=తత్సమములు, సమాః=యథాపూర్వ సమములై యుండును. రాముఁడు, సీత, రఘుకులము.

శా. కర్ణాంతాయతచారునేత్ర కమలాకర్పూరకూర్చత్రపా
వర్ణ శ్రీకర మంత్రసాధిత విభాస్వద్గ్రావ చిద్గ్రావ సా
వర్ణోదంచిత మంచ బిందు మయ దీవ్యద్దివ్య సింహాసనాం
తర్ణిష్పంద విహార *హారకలికోద్యత్కాంచికాభూషణా.

గద్యము-ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక మొలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీతంబైన టీకాగ్రంథంబునం దజంతపరిచ్ఛేదము.

---

* పద్మకలికా—పా.

పాలింప లేఁ డయా ప్రభు వెందు నీకన్న నీకన్నబిడ్డని పేఁక నన్ను
పతితుండు లేఁడయా పరికింప నాకన్న నాకన్నమహినోర్వ నరులలోనఁ
బనుమన్నపాటు లెప్పుడుఁ జెల్పనా విన్న నావిన్నఁదన మింకఁ బోవఁజూడు
గతినీవె లేరికఁ గడతేర్పు నాయన్న నాయన్నమాటల న్యాయ మెంచఁగ
యిది నిజం బని కరుణ వన్నెలి తేని, తేనియవిధంబు నీకథలాన లేన, చారుగాజ
వినిపింతు నిదె నాకవిత్వంబు తాళరా తాళరాగైక్యనృత్యప్రమోద
నీవె దైవము నాకు నీపదమానరా మానరా జాగు రామానుజన్మ
నాకింత కెన్ని జన్మంబులో మెంచరా యెంచ రాయనిసాటిఁ గాంచినవారి
ప్రబలతాపత్రయబాధల కోపరా కోపరాగస్వాంతకుజనదూర
యరసియుఁక నైన నామొఱ నాలకింపు, కింపురుషయక్షగంధర్వకృతసపర్య-
సిద్ధింప నేర్చునే శ్రేయోనిశాంతంబు శాంతంబు నావంటి చపలమతికి
క్షమకూడ నేర్చునే సంపన్నిదానంబు దానంబు నావంటి హీనగతికిఁ
జేకూర నేర్చునే చింతావియోగంబు యోగంబు నావంటి భోగరతికిఁ
బొసఁగంగ నేర్చునే భూతహితత్వంబు తత్త్వంబు నావంటి దైన్యకృతికిఁ
గాన నిటువంటి పతితుఁడ నైన నాకు, నాకుజాతునికట్ల నీనామ మబ్బెఁ, జా.
నీపార్శ్వముల రుక్మిణీసత్యభామలు భామలస్మితముఖులై వసింప
నీయోష్ఠమునఁ గరాన్వితవేణుకాండంబు కాండంబు నించు రాగమున నొప్ప
నీకరద్వయిని మానితశంఖచక్రముల్ చక్రము ల్వెలయు తేజమునఁ దనర
నీమేన నిర్మలహేమాభవాసంబు వాసంబు దీపించు వన్నె నలర
నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు నొదలమించు, మించు నీమూర్తిఁ గాంచి సేవించువాఁడఁ-
భూపీకృతామ్నాయభావనాచరణము ల్చరణము ల్వ్యత్యస్తసరణి నిలిపి
యశ్రాంతసంతోషితాభీరవంశంబు వంశంబు మోవిపై వఱలఁ జేసి
వర్షావసరచర ద్వారిదాబర్హంబు బర్హంబు మౌళి నేర్పడ ఘటించి
దితిభూభయంకర దేవతాసుముఖంబు సుముఖంబు నొరగా సొంపొనర్చి
నట్టి నీదివ్యమగు తేజ మసువియోగ, యోగవేళఁ గనంబడ నోర్పు నాకుఁ
జారుతరమందహాసపోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౦

— (8) పితృమాతృదశకము. —

కొదలనె బ్రహ్మంబు పదునాల్గుభువనము ల్భువనము లైంకిగాఁ బూనెఁ గుక్షి
నంతనే విభుఁ డాద్యుఁడై మహాదాదుల దాదులఁగా స్వతంత్రత విధించె

తీవి నేమేధావి జీవపార్శ్వస్థుండై స్వస్థుండై వటపత్రశాయి యయ్యుఁ
జెలఁగి యేదేవుండు సృష్టిసంధాతను ధాతను నాభిపద్మమునఁ గాంచె
నట్టినిను దేవకీచండమందు దేవ, దేవ నవమాసములు మోచి తిరుగుటరిది
చాతుతర మందహాస బోలారివాస, వారితాఘతతతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౧

శంఖచక్రగదాసిసాధన్వశరములు కరములు నాలుగు కరిఁగవిల్ల
ధృతకకీటాధరీకృత భాస్వమస్తంబు మస్తంబు నిస్తులమహిమ నొప్ప
లలిత రేఖాభాసిలక్షణాన్వదములు పదములు పల్లవప్రభల నలరఁ
బూర్ణశశికస్థభూషాని కాయంబు కాయంబు దివ్యముఁగళిఁ దనర
నెనఁగునిటువంటినినుఁ బుట్టింటఁగన్న, కన్నతలిదండ్రులెంతసంపన్నులొక్కొ.

ప్రచలితహిమాద్రిపక్షావిశేషుండై శేషుండై పూని సేజితజమార్తి
విధనిశివేళ నుదధిఁ బొల మత్స్యమై మత్స్యమై త్రిప్పనేమహితకీర్తి
తిరువంగఁ గ్రుంగు మంధానాద్రిఁ గూర్మమై కూర్మమై మోచె నేధగ్గక్షత్రి
యతలస్థమహిఁ దిరస్సృతిసోమఘృష్టియై ఘృష్టియైయెత్తెనేస్పష్టమూర్తి
యట్టినినుఁ గొంచుపసుదేవుఁడతిరయమున, యమునదాఁటి వ్రేపల్లెకునరుగుటరిది

ముందటనిడుకొని ముదుక నేర్పరిపాటి పరిపాటి శైలంబు శిరమునంటి
యూరువులందిడి యుదకశీకరములఁ గరములు సన్నితోఁ గలయ బులిమి
మృదులోష్ణధూతహరిద్రకృజ్జలముల జలముల దోయిట జలకమార్చి
కడువేగముగ మేనితడిని బయ్యెదనంట నిదనంటఁ జేర్చి పెంపొదవనొత్తి
కుత్తుకకు డాయఁ జేతుల నెత్తిపట్టి, పట్టివని ముద్దుగొను తల్లి భాగ్యమే ము-

నిటలస్థలిని జ్యక్షైఘుటియించుఁ గావునఁ గావునఁ బోరిడి కలఁగు వేళ
బొమలక్రిందను రేఖ సమరించు ధసితంబు ధసితంబు కడు దుళ్ళి పడెడు వేళ
నొకచక్కినరక్ష నుంచు నంజనముచే జనముచేకొని ముద్దుగొనెడు వేళ
మొలత్రాట సింగువ ముడిచిన ముడివిట్టు ముడిపెట్టిపుడుడంటి బడలు వేళ
నందసతియిట్లునినులోచనములఁ గాంచి, కాంచినవధూటికధికంబుగాఁగఁ బెంచె-

ప్రక్కలో నిడుకొని పలుమారు జోకొట్టి జోకొట్టి పుణుకుచు జోలపాడఁ
బోరుపెట్టిన భుజంబునఁ జేర్చి చిచ్చోసి చిచ్చోసి యని వ్రేళ్ళఁ జిచ్చుకొట్టి
హాయి రేయనుచు నుయ్యాలనుంచి లాలించి లాలించి మెల్లమెల్లనఁ గదల్చి
బూచివచ్చె నటంచు బుసపెట్టి బెదరించి బెదరించి మీఁగాళ్ళఁ బెట్టియూఁచు
నిన్ను నిన్నివిధంబుల నిద్రఁ బుచ్చి, బుచ్చికొసువంచుఁ దల్లిపాలిచ్చు లేవి, చా.

వనమాలికోవలార్భకుఁడనఁ జనుబాలుఁ జనుబాలు గుడుపవే సమయమునఁగి
విసఁబాలఁ బ్రొద్దైన నమచు నీవెన్నఁగా వెన్నఁగొంచిననేల నన్నుమిడవె
లీల నుయ్యెలఁ బవ్వళించి పెంపొందుగాఁబొందుగానిఁకని ద్రపుచ్చుఁదగదె
తడవాయె నిద్రించి తాళఁ జాఁకలికినో కలికి చేర్పున మేలుకొలుపఁగదవె
యనుచునందుండు నీతల్లిననుచుటప్పు,టప్పటికిఁనిన్నుఁగాంచుమోహమునఁగా దే-
నునురావిశేక నెన్నుదుటిపై వలకల వలకలాపాగ్రణినై మెలంగ
నురమునఁ బచ్చల నొప్పి యొప్పులెగోరు పులిగోరుపతకంబు పొంకమలర
నడుమున మణివితానపు మెఱుఁగంటు గంటలమొలనూలు గల్లురనఁగఁ
దళితశిదివ్యరత్నప్రభావలయము ల్వలయముల్ హస్తాగ్రములఁ జెలంగఁ
దనరునీజానుయానంబు తల్లిచూచుఁ, బాదుకంబులఁ బాలబ్బినొప్పుఁగా దే-
కుడువరాచను బువ్వగడియలోనుకుకునే నునుకునేర్పునమాఁదియిపుడు ననుచు
మీఁగడపెరుఁగుతో మనవుమోగిరము వేగిరము వేడుకసుభాకృతియటంచుఁ
జెచ్చెర భక్షింపు చేకొని యీవెన్న యీవెన్న నేల నన్నెప్పు డనుచుఁ
ద్రాగురా నునువంచదారతో నీపాలు నీపాలు సున్ని లేఁబాప యనుచు
నిత్యమునుజన్నిపాయపునిన్న భూత, భూతదయగల్గుజననియి త్రి బుజ్జగించుఁ-
శింసుమారస్థదివ్యాంశుగ్రహముల గ్రహములఁ దారల రాశికములఁ
బూర్వదిక్పాలాదిపుటభేదనంబుల నంబులఁ దనరునపార్ణవముల
భూజలాగ్ని మరున్నభోభూతగణముల గణముల దివిల నాకాశచరుల
నతలాద్యధోలోకగతఫణీహ్వముల హ్వములఁ జంగమస్థావరముల
మృత్స్నఁగనుమా-చునీపునోకర్తఁగాంచె, గాంచనాంశుక జననినీగర్భమందుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౩౦

## —(4) బాలదశకము. —

నరుల కిందలిజీవనంబులు భంగముల్ భంగము స్త్రీవన ప్రతతియందుఁ
జరము లిందలి గోవృషశ్రీపురగ్నము లగ్నము ల్గన నచరంబు లందు
నమృతాప్తికిందు ననాయాసమథనంబు మథనంబు లమృతసంప్రాప్తికందు
నిందవస్థలమూఁట నందాత్మచర్యలు చర్యలు రెండవస్థలనెయుందు
ననికదా వార్ధిఁదొఁఱఁగి బాల్యమునఁబాడి, పాఁడిపంటలుగల్గు వేపల్లెనుంట
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౩౧

తై-త్తిర ప్రభూతశ్రుతి సారముఁ సారముఁ బొలుకొల్లఁ జప్పరించి
పిదపఁ దజ్జనయిత్రి వృషభపుచ్ఛాకారంబు సారంబుగలతనుస్తవ్యమాని [వి
యుభయసంధ్యలయందునుగ్గునామముదముతో ముదముతోఁ జనుబ్రాలుపీకుకఁ బ్రా
తఃస్నదూరీకృతాజీర్ణవికారంబు కారంబు వారసంగతిని గ్రోలి
యలరితివిగాదెతత్ప్రకావానుభవము, భవముగలవారలకుఁగడాప్రాప్తముగుట-
నులుకకంకటిఁ బ్రాత్తియులఁ గూర్పునెప్పుడి నెప్పుడి చటపలాశమ్ముఁ దలఁప
నెక నెడఁ జనుబ్రాలుగుడుచుఁ దానుకురుచినుకురుచి క్రతువపాహుతిదలంప
వాభీరజనమనోహరణతూవపలీల నవలీల లని విభువ్యక్తి దలఁప
నధిగతదధిభాండ మథనస్వనంబున నంబునర్గ్కి రావంబు దలఁప
నంబహతిభక్తిచే నలోపంబునందు, నందునందు సంపత్తి గనుటనిక్కొందె మఱివు-
వరకుంతలాళిధాన్వన్నుభవస్ఫటుచేఁ బస్నచేఁ గను నొత్తఁబడిన నెవ్వ
పావనకృత్తుంగభంగత్వగంగకు గంగకుభవజనకంబు లెవ్వ
యచలితయోగియోగానుసంధాన ప్రధాన ప్రచారంబు లైన వెవ్వ
సకలవర్ణాశ్రమాచార విస్తుతులందు శ్రుతులందు నృత్యంబు ప్రక్కైనెవ్వ
యిట్టి నీపాదములు నందునింట చెదరి
చెదరికని తప్పటడుగులు పెట్టుటరిది, చారు. ౩౪

అమ్మ పాలివ్వ డిమ్మని పటాంచలముఁ జాచలము చెందఁగఁ బట్టునమయమందు
నమ్మ చెప్పరయొనఁగు మనిమూఁపదంపంబు దఃడంబునిడి పట్టుతలేని మఱియు
నవ్వపెట్టవె బువ్వ యని లీల వ్రేలిచే వ్రేలుదేకొని పట్టువేళయందు
నప్పుచ్చి దే తల్లి యని సుభాకరములు కరము లక్షమువట్టు కాలమందు
నిట్టినీ శైశవక్రీడలింతిమొన్ని, మొన్నికనులున్న మానినీయిష్టమొసఁగుఁ, జారు.
సతతభక్తితమభూమహితసరసాన్నంబు నన్నంబుగాఁ దిన నరణిమనన
సర్వవేదాకృతి శర్కరపలుకులు పలుకులు గడుముద్దుగులుకఁ బలుకఁ
బ్రాణ్యంతరనుగత పాదపల్లవముల లవములగతి వీథి లగుపుతెత్త
శ్రుతిరవాకర్ణనశ్రుతివల్లవార్తల వార్తల పార్థోక్తవ్యక్తి వినఁగ
నేర్చుకొను టద్భుతము గాదె నీవు మంద
మందచర్యలఁ బ్రాకృతుమాడ్కి మెలఁగి, చారు. ౩౫

ఆత్మాలయము దాఁటునంతకు నడుగున నడుగు నవీనరుహాకతనిడుచు
నవలివీథికిఁ బోవునంతకుఁ బదమెత్తి పదమెత్తినన్నగాఁ బాడుకొనుచు

వరసి సేఁత్తలఁ గూడునంతకు నల్లన నల్లనఁ గనువారి నడిగికొనుచు
నచటఁ బెచ్చుక్కి యా నంతకు గొబ్బున గొబ్బునఁ గసరి కేగో యటంచు
నాటలకు వేఁట వెడలి పోయచుచునంత, నంతభూర్తశిఖామణి ప్రతివార, చారు.
అన్న రా మనమాటలాడంగఁ బోవలెఁ బో వలెవాటింకఁ బోనఁగదోయి
తల్లులు గనికొట్టఁ దలఁతురు మనముల మనములఁ గోపంబు మాన రెపుడు
వెన్న దొంగిలి తెత్తు విను మన కిరువుర కిరువు రఘోదరం బీదినంబు
ఆటల కధికుల మయ్యు యాము దలో మాదలోలాస్త్మదింభకులకన్న
ననుచు నమ్మించి సకలగుణాభిరాము
రాముఁ దోడ్కొని రాజమార్గంబుసార వె, చారు. ౩౮
సంహిత విని పదోర్థుఁ బద క్రమముల క్రమములఁ దప్పక ఘనను చెప్పి
సామ చూచి ప్రయోగసంహార మనువుల మనువుల స్మృతికీతిమహిమలెన్ని
క్రియవి క్రియస్థితు ల్గని యాకివృక్షల వృక్షలగతి వివరించి మించి
బనుల నన్నిటిఁ గాంచి బహువిధోపాయము ల్పాయముల్గల వారిఁ జేరిఁ దెలిపి
ప్రబలు నిను ముఖబాహూరుపాదజన్మ
జన్మబాలురు గని నిల్వఁజాల రెదుటఁ, జారు. ౩౯
గళదచ్ఛదధికయఃకణ మై వశీకర శీకరకణము నిరాకరించి
లసరజన్మహితావయవ మై విభూతిద భూతిదవర్చ శంభుని నెదిర్చి
చలదలకాస్య మై జలదతోతాంజనతాంజనగిరి శృంగ మపహసించి
నవనీతదిగ్ధమై నవిధవాభాసిత భాసితహరినీల మోహరించి
భువనమోహనమగునీదుబుధతమూర్తి, మూర్తిమంతంబుఁజూపినార్తినుడుపు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౦

(౫) చోరత్వదశకము.

ఉదయాది సేధనాధ్యుల నైనఁ జిక్కని చిక్కని పెరుఁగు వాసింప జుట్టి
ప్రొద్దు బాపైన నేపుణ్యుల కందని కందని వెన్న నింపొంద మెక్కి
మధ్యాహ్న వేళ నెమ్మది నట్టుగట్టిన గట్టినయంపు మీఁగడలు మెసవి
యపరాహ్ణమున నెత్తునై తడవారిన వారినంటని పాలు వడిగఁ ద్రావి
ప్రతిదినం బిట్టిచోరకర్మ ప్రసిద్ధి, సిద్ధిపడసితి వే మందనుద్ధరింపఁ
జారుతరమందహాస పోలూరి వాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౪౧

ఉట్టిఁగట్టిన వెన్న నొడియుచు నందక నందకధర కుండవదుము పొడిచి
పులుసైనదధి ద్రావఁగలఁగుచు గడివంచ గడి వంచదార వే కలయఁజేసి
కాఁగుభాండములమీఁగడ లంట లావటి లావరి ధరవానిఁ జోవ నడిచి
కళకళఁజారలు దుగ్ధములావఁదటిగాక దరి కాఁక చవ మధు వరసి నించి
శార్ఙ్గి నీవిట్టులనుభవించ వెయసాధ్య, సాధ్యకర్ముఁడవై బాల్యసమయమందుఁ, జా.

సమయ మెఱింగి వే దప్పుకు గాకుండఁ గాఁగుండలోఁ బాలు గలిది ద్రా
వనులకై దొుకఁబోఁటి చనుచోట నంతలో నంతలోలత వెన్న లరసి స్వీక్రి
త్రచ్చుకవ్వము నిల్పి వచ్చుకాంతను గాంచి తనుకాంచిరవుఁడవైదధిని జొక్కి
పొరుగున కొకస్రేత మెరవడి చన్నంతఁ జన్నంతమీఁగడఁ జాల మెసవి
గండిదొంగలకగ్రేసరుండవైన, వైనతేయాశ్వనాకర్మవసువుగొనుము, చారు.

చలులు స్త్రేఁకటి నిదశిశువులకాఁగిన కాఁగినపాలార్చి కాని కొనవు
ఎటు చలింపనిజాతి కట్టిబా గట్టిది గట్టిది పెరుఁ గైనఁ గాని కొనవు
మిగులఁ గాఁగినపాలమీఁదఁ బాఁగనిపించు గనిపించుమీఁగడఁగాని కొనవు
పెనుగానుచల్లలో మునుఁగక పైనిగ్గు పైనిగ్గు గల వెన్నగాని కొనవు
కోరుకులఁ జోరు లిటు దీర్చుకొనఁగఁగలరె
కలరె నీవంటి కన్నదొంగలు ధరిత్రిఁ, జారు. ౮౮

అంబలోఁ జెప్పెద ననుసారసాక్షిని సాక్షినిదోఁష్టాని చను మటంచు
మరలి వచ్చిన నిన్ను మర్దింతు ననుబోఁటి ననుబోటి నీకుఁ జక్కనెయటంచు
నిరుగువా రెఱుఁగఁ గు య్యిడు మచ్చికంటిని గంటిని నీపాడికలిమి ననుచు
నిన్నేమియనఁజాలనన్న కాంచనగాత్రిఁజనఁగా త్రివారంబుగొనక యనుచుఁ
దాడరి నీవిట్లు స్త్రేతలతోడ మంద, మందలింపవె చోరకర్మముల వేళఁ, జారు.

తెంపరి గాతున్న సంపత్త్రి పెరుఁగునే పెరుఁగు నేఁటి కొనంగు వృథునితంబ
చెనఁటికిఁ బాఁడివృద్ధినిఁ జొందునా పాలు నాపాలు గావింపు నాగయాన
నింపురచ్చలలోన నీహిత వెన్ననా వెన్న నావశము గావింపు తరుణి
తిట్టి నన్నదలింపఁ బట్టకు మీఁగడె మీఁగడ గొనువాఁడ మీనసయన
యని వ్రజస్త్రీల వర్థించి నెనరుగలుగఁ
గలుగని యుపాయముల మంద నలరితౌర, చారు. ౮౯

గోవత్సరావసంకులగృహాంతరములఁ దరములు గడచుకర్థతులఁ జాచి
దంపతీకలహప్రకంపితాలయముల లయములఁ గనని లౌల్యమునఁ జొచ్చి

బాలవృద్ధార్భటీభయదమందిరములఁ దిరము లఘువ్యక్తి నరసిచొచ్చి
వ్యాకీర్ణనిర్లోఘ్యరత్నప్రశ్రీబవంతుల వంతుల నెన్నుచు వరుసఁజొచ్చి
యట్టిసందడివేళల నాడి పాడి, పాఁడి సకలంబుగొని కొల్లలాడితోర, చారు.

దొరకొమకై యుండి దొంగిల నేటికే నేటికేవలులమే నీకు మేము
పూని యేమిచ్చితేము వానికోర్కుల మేలు కులమేలువాని కీగుణము గలదె
రట్టుచేయఁగనందఱము కానివారమా వార మూఁటిడిచేయవలెనెపుడుఁ
గలఁచి హావ్యముల నెంగిలి చేయఁబాడియే పాఁడియేమర్యాద ప్రబలునింక
ననుచు వ్రేతలు కెలుకపసీయంబవారి, వారివారించు నేరని వాఁడవంచుఁ, జారు.

నిలయంబులను జొచ్చు నేర్పు దొంగలయందుఁ గలయందు నెన్నఁడుఁగాననమనుచు
ననుపమాత్మప్రీ నరాద్వైదనామునియందు మునియందుఁ జెప్పఁగావినమటంచు
సంభారచకలంబుశోంపార్భకములందుఁ గములందు నేనాఁడుఁగననుదనుచుఁ
మిథ్యావచోభవామృతము తేనెలయందు నెలయందు నేభంగిఁగలుగదనుచుఁ
బలుకు వ్రేతల యిండ్లలోఁ బాఁడిమరల
మరలఁ జెలరేఁగి కొనవె డింభకులఁ దనుక, జారు. ౪౯

వెన్నలు దినఁ గాంచి వేవేక వాటంబు వాటంబుగాఁ జిల్కు వైచి యోర్తు
పెరుఁగు జిల్లఁగఁ గని బిరబిర బరువెత్తి పరువెత్తి చెప్పఁగాఁ బఱచియోర్తు
మీఁగడఁ జెచ్చర మెసవు రీతిని జూచి తినిచూచి మఱిగినాఁ డనుచునోర్తు
పాలు ద్రావఁగ నోర్వఁ ధరపై విలోకించి లోకించిదనుకంప లేక యోర్తు
తల్లి కెఱిఁగి పనిను లోటఁద్రాటఁగట్టి, గట్టిపనిసేయదే చోరకర్మవేళఁ
జారుతర మందహాస ఘోలారివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౫౦

(6) జారత్వదశకము.

విలసితకుందకుట్మలసుందరరదముల్ రదముల ముద్దిడఁ బెదవి నొక్కి
విస్ఫురత్తరముల నిజతలికుచములఁ గుచముల జంకఁగొనఁ బట్టి
తొడలపై నిడుకొన్న వడిసాభిమానంబు... ... ... ... ... ... ...
యెదుట నిల్చిన మీఁది కెగసి లోనలుగఁగా నలుగ గాఢాలింగనం బొనర్చి
బాలుఁడని చేరు చెలులపై భ్రాంతిపడుచుఁ, బడుచుఁదనమునసీరీతిఁ బ్రబలితోర
చారుతరమందహాస ఘోలారివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.

గోపులఁ గని భీతిగాను వానిగతి వేగ గతివేగమున వచ్చి కౌఁగలించి
మేల దాఁచెదు పైఁట నిచ్ఛానఫలముల ఫలముల నని కుచంబుల గ్రహించి

బింబ మొంగిలి చేయఁ బిన్నవు గావింపు గావింపు మిదియని మోవిగఱచి
నీవిపీడ బిగింప నెత్తు నీమనుచుని మనుమని... ...... ......
లేని నెపములనిట్లుగల్పించికొనరి,కొనరి వ్రేతలమానంబుగొంటివౌర,చారు॰

తల్లిదండ్రించ నింతకుఁ గన్నెలుంగుదు రంగుదుకూలాంతరమున రమణి
నిదుర వచ్చినిశయనింతు వంచలములోఁ జలము లో నెడలింపు చంద్రవదన
కలివచ్చునంతకుఁ బవళించి చనువాఁడ చనువాఁడవారిదే ఘనము కలికి
యిలు నేరలేని పెన్నిరుల నొక్కడ నేఁడు కడనేఁడుగడ నేని కంబుకంఠి
యనుచు నీరీతి సమరోత్తు లాడు దరసి
యరసి వ్రజమెల్ల జారశేఖరుఁడవగుచుఁ, జారు. ౯౩

పతి యూరలేఁడని పతినిసేఁ గలుగంగఁ గలఁగంగ నేటికే జలజగంధి
దొడ్డికిఁ జనినవాఁడుఁడు వచ్చునంతకు నంతకు నేఁ జాలనా లతాంగి
యలిగి పోయినమనోహరుని బిల్వఁగనేల వగ నేలలేని నిన్నిగురుఁజోఁడి
వరుఁడు దూఱుట నవ్యతరుణి గామించునే మించునే నీమాటచంచలాక్షి
చనుబాలుఁడనాసురసప్రబంధ, బంధములనేరుననిపల్కి ప్రబలితౌర,చా॰

లలితదుగ్ధ్విజిత పల్లవిత తాపింఛంబుఁ బింఛంబు నొఁదల బిగియఁ జుట్టి
మృదులనాదసుధాఝరీ నిరర్గళమున గళమున వనమాలికలు ధరించి
రంగుబంగరుచాలు చెంగులువారఁగా వారగాసైవలెవాటునైచి
జనితామృతాధరం బనుపవదంబున దంబున వేణుకాండంబు నిలిపి
గాన మొనరింప విని తాళమాన మెంచి
మెంచి వ్రేతలు నిన్ను మోహించి రౌర, చారు. ౯౪

గోపికల్ గ్రుంకుచుఁ గొలనిలో నుండఁగా నుండగాఁ జీరల నొడిసికొనుచుఁ
దీరభూజము నెక్కి తెగడుసుందరులను దరులను జేరఁగాఁ దలఁచికొనుచు
నలయించునిన్ను మాయాత్మలాకులముగాఁగులముగాదన చెయ్యాకొలఁతనుచు
దిరుగ మాకిష్ట డంబరముల నొప్పింపు నొప్పింపవలదు సుస్మితవదనుచు
హస్తములు మోడ్చి మ్రొక్కు రామాభిమాన
మానములుగాచి పటములు మరలనిడవె, చారు. ౯౫

భవరాగమకరంద విపులకంకాసార కాసారముల జలకంబులాడి
తు కుసుమాదినరాగశంకితచిత్రాంశు చిత్రాంశుకముల నచ్చికధరించి